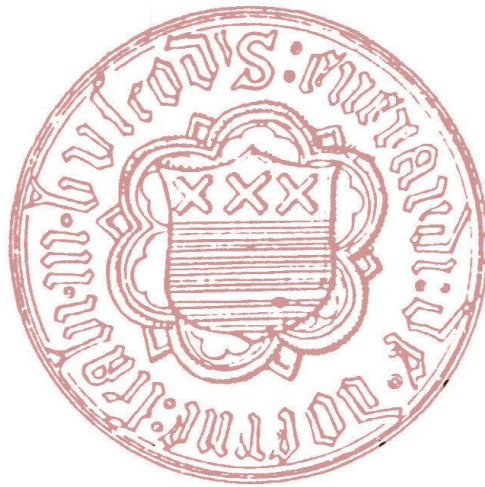

deurnese historische reeks 10

ton spamer

*zuidoost-brabants
glossarium*

*de achtergrond van de toponiemen
vanuit de literatuur*

deurne 2013

*durninum - fonds voor cultuurhistorische publicaties
architectuur - historie - landschap - populatie - religie - toponymie*

Eerder verschenen in de Deurnese Historische Reeks:

1. A.P.G. Spamer, Deurne en de Peel in Brons- en IJzertijd, ca. 2000 v.C.- ca. 450 n.C. Het Maas-Aa-gebied van Grave tot Roggel op grond van plaats- en waternamen. 32 pag. Deurne, 1998. (Uitverkocht)
2. A.P.G. Spamer, Toponiemen rond de Peel in de Brons- en IJzertijd, ca. 2000 v.C.- ca. 450 n.C. Bijna 700 plaatsen waternamen uit Noord-Brabant en Limburg met meer dan 2000 verwijzingen. 26 pag. Deurne, 1998. (Uitverkocht)
3. Pieter Koolen, ..die bedroefde plagen.. Deurne tijdens de Belgische Opstand 1830-1839. 78 pag. Deurne, 2002.
4. Ton Spamer, Vaste grond onder de voeten. Archeologische vondsten ca. 500 v.C. – ca. 1200 n.C. Deurne, 2004. 48 pag.
5. Ton Spamer, Waan of werkelijkheid. Willibrord en Bonifatius. Echternach, Deurne en Dokkum. 28 pag. Deurne, 2004.
6. Ton Spamer, Een heden zonder verleden heeft geen toekomst. Bescherming en revitalisatie van de restanten van het Deurnes verleden. (In voorber.)
7. Ton Spamer, Eessens Put en de Kaweise Loop. De noordgrens van de heerlijkheid Deurne. Een historisch/ geografische en toponymische studie. Deurne, 2009
8. Ton Spamer, Een karretje op den zandweg reed.... Deurnese toponiemen uit de periode 721-1900. Deurne, 2010. 484 pag.
9. Ton Spamer, Historisch-geografische atlas van Deurne, deel 1. (In voorber.)

In de Kleine Serie:

1. Ton Spamer, Veldheuvel te Deurne. Het goed Stakenborch - Ten Eijnde en de Derpse Hoeve. Een historisch/ geografische en toponymische studie. Deurne, 2010.
2. Ton Spamer, Mond < Man; Hel < Hel. Het Hellegat in Deurne en de oorsprong van de naam Helmond. Een historisch/geografische en toponymische studie. Deurne, 2010.
3. Leensel - de moeder van Liessel. Een historisch/geografische en toponymische studie. Deurne, 2012.
4. Ton Spamer - De Bottel in Deurne - een eeuwenoud terrein geeft zijn geheimen prijs. Een historisch/geografische en toponymische studie. Deurne, 2012
5. Ton Spamer - Van republiek naar koninkrijk. De revolutie in de bestuursinstellingen van de heerlijkheid en de gemeente Deurne tussen 1795 en 1815. Deurne, 2011.

Over de auteur.

Ton Spamer studeerde geschiedenis in Utrecht en doceerde dit vak aan het Peelland-College te Deurne. Daarnaast was hij vice-voorzitter van de Culturele Raad Deurne, voorzitter van de Openbare Bibliotheek, lid van het hoofdbestuur van de Provinciale Bibliotheek-Centrale, de Provinciale Bibliotheekcommissie en een aantal landelijke besturen en ministeriële commissies.

Hij publiceerde onder andere over Deurne in de Brons- en IJzertijd, de Willibrordusparochie in Deurne van 700-1800, over Deurnese toponiemen 721-1900 en in Duitsland over het laat-middeleeuwse kleinstedelijk patriciaat. Hij geeft cursussen en lezingen, vertaalt Duitse kunstcatalogi en vakliteratuur en vervaardigde examenmateriaal o.a. over historiografie, Nietzsche en La Belle Époque. Ook schreef hij jarenlang een cultuurhistorische column in Omologie. Sinds 1979 is hij recensent voor Duitstalige vakliteratuur op het terrein van geschiedenis en kunst. Publicaties over het vroeg-middeleeuwse Deurne en tot op heden voortlevend heidendom zijn in voorbereiding. Oprichter/redacteur van "Durninum", fonds voor cultuurhistorische publicaties over Deurne.

© Niets uit deze uitgave mag worden gekopieerd, gescand of hoe dan ook overgenomen zonder uitdrukkelijke toestemming van de auteur (a.spamer@spamer-dewit.nl) tenzij voor persoonlijk gebruik. Opname van de gehele of gedeeltelijke inhoud in gegevensverzamelingen, databestanden, encyclopedieën en websites is absoluut uitgesloten.

ZUIDOOST-BRABANTS TOPONYMISCH GLOSSARIUM.

Alleen opmerkingen tussen vierkante [] zijn van de auteur. Alle andere statements komen uit de erachter vermelde literatuur.

HANDBOEKEN

- Bach, A. Deutsche Namenkunde II. Die deutschen Ortsnamen 1. Heidelberg, 1953. (= BachOrtsn1)
Bach, A. Deutsche Namenkunde II. Die deutschen Ortsnamen 2. Heidelberg, 1954. (= BachOrtsn2)
Bader, K.S. Das mittelalterliche Dorf als Friedens- und Rechtsbereich. Studien zur Rechtsgeschichte des mittelalterlichen Dorfes I. Graz-Wien-Köln, 1967. (= Bader1)
Bader, K.S. Dorfgemeinschaft und Dorfgemeinde. Studien zur Rechtsgeschichte des mittelalterlichen Dorfes II. Graz-Wien-Köln, 1974². (= Bader2)
Bader, K.S. Rechtsformen und Schichten der Liegenschaftsnutzung im mittelalterlichen Dorf. Studien zur Rechtsgeschichte des mittelalterlichen Dorfes III. Graz-Wien-Köln, 1973. (= Bader3)
Bahlow, H. Deutschlands geographische Namenwelt. Etymologisches Lexikon der Fluss- und Ortsnamen alteuropäischer Herkunft. Berlin, 1985. (= Bahlow)
Brunner, K. Deutsche Rechtsgeschichte. Nachdruck der 1928 erschienen 2. Auflage, 2006 (= Brunner)
Carnoy, A. Origines des noms des communes de Belgique (y compris les noms des rivières et principaux hameaux. Louvain, 1948 (I), 1949 (II) (= Carnoy)
Gysseling, M. Toponymisch Woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (vóór 1226). z.p. (Leuven), 1960. (= GyssTW)
Mackensen, L. Ursprung der Wörter. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. Wiesbaden, 1985.
Mansion, J. Oud-Gentsche Naamkunde. Bijdrage tot de kennis van het Oud-Nederlandsch. 's-Gravenhage, 1924. (= Mansion)
Metz, W. Das karolingische Reichsgut. Eine verfassungs- und verwaltungsgeschichtliche Untersuchung. Berlin, 1960. (= Metz)
Moerman, H.J. Nederlandse plaatsnamen. Een overzicht. Leiden, 1956 (= Moerman)
N.N. Plaats- en waternamen. Hun betekenis voor de bestudering van het landschap (met gebruikmaking van het dictaat van D.P. Blok.) Directie Bos- en Landschapsbouw. Utrecht, 1991. Verbetert en geautoriseerd door prof. dr. D.P. Blok in 1989 en 1991. (= PWB)
Petri, F. Germanisches Volkserbe in Wallonien und Nordfrankreich. Bonn, 1937. (= Petri)
Schönfeld, M. Veldnamen in Nederland. Amsterdam, 1950. (= SchfVn)
Schönfeld, M. Nederlandse Waternamen. Amsterdam, 1955. (= SchfWn*)
Spek, Th., Het Drentse esdorpenlandschap. Een historisch-geografische studie. Utrecht/Assen, 2004. (= Spek)
Ter Laak, J.C. De taal van het landschap. Pilotproject Toponiemen in de Berkelstreek. Amersfoort, 2005. (= terLaak)
Udolph, J. Namenkundliche Studien zum Germanenproblem. Berlin u. a. 1994. (= Udolph)
Urmes, D. Handbuch der geographischen Namen. Ihre Herkunft, Entwicklung und Bedeutung. Wiesbaden, 2003. (= Urmes)

*) Voor Nederland bestaat er de uit 1955 daterende studie van M. Schönfeld (Schönfeld 1955), die echter op zeer onvolledige materiaalgegevens berust en juist verscheen op het ogenblik dat het onderzoek van de waternamen in het buitenland op gang kwam (cfr. de publikaties van Kuhn en Krahe in Duitsland). (S 9, 1)

ARTIKEL EN PLAATS- OF ONDERWERPGEBONDEN LITERATUUR

De in onderstaande lijst voorkomende afkortingen worden elders in de lijst zelf verklaard.

- BH = Brabants Heem. Diverse jaargangen vanaf 1948.
- BP = Brabantsche Plaatsnamen. Serie in de reeks Toponymica van het Instituut voor Naamkunde te Leuven. Leuven, Diverse jaren.
- B1 = Bont, A.P. de, Noordbrabantse etymologieën. In: NK, 1966, 14-18.
- B2 = Bont, A.P. de, Noordbrabantse etymologieën. In: NK, 1968, 73-83
- B3 = Bont, A.P. de, Noordbrabantse etymologieën. In: NK, 1968, 197-204.
- B4 = Bont, A.P. de, Noordbrabantse etymologieën. In: NK, 1969, 99-106.
- B5 = Bont, A.P. de, Noordbrabantse etymologieën. In: NK, 1972, 255-259.
- B6 = Bont, A.P. de, Noordbrabantse etymologieën. In: NK, 1973, 115-117.
- B7 = Böhner, K., Romanen und Franken im Trierer Land. 1964. In: SP, 346-382.
- B8 = Blok, D.P., Probleme der Flußnamenforschung in den alluvialen Gebieten der Niederlande. In: NF, 212-227.
- B9 = Blok, D.P., Drentse waternamen. In: WN, 5-21.
- B10 = Brouwer, J. de, Hofstade. In: OVP, 1950.
- B11 = Brouwer, J. de, Haaltert. In: OVP, 1955.
- B12 = Brouwer, J. de, Impe. In: OVP, 1958.
- B13 = Brouwer, J. de, Lede. In: OVP, 1958.
- B14 = Brouwer, J. de, Denderleeuw. In: OVP, 1960.
- B15 = Blok, D.P., Recensie van M. Gysseling, Toponymisch Woordenboek, enz. In: Tijdschrift voor Ned. Taal - en Letterkunde, deel LXXIX, afl. 2, 138-153.
- B16 = Billiet, R., Toponymie van Herne. In: NGF, Monographieën VI, Leuven, 1955.
- B17 = Blok, D.P., De eigen inbreng van de plaatsnaamkunde in de nederzettingsgeschiedenis. In: NK, V, 1973, 17-37.
- B18 = Burbach, Brigitte, Hamm an der Sieg, Dorf - Kirchspiel - Gemeinde, 1986
- B19 = Bont, A.P. de. Dialekt van Kempenland. Deel III, Geografische namen. Assen, 1969.
- B20 = Beekes, R.S.P., Keltisch in Nederland. In: Hofman, R. e.a., Kelten in Nederland. Utrecht, 2000, 43-68.
- C1 = Carnoy, A., Germaanse hydroniemen in Wallonië. In: NK, 1952, 27-38.
- C2 = Carnoy, A., De namen der stammen in het Belgium. In: NK, 1954, 91-98
- C3 = Carnoy, A., De wilg in de toponymie van België en Nederland. In: NK, 1956, 1-14.
- C4 = Carnoy, A., De beuk. Een toponymisch-taalkundige studie. In: NK, 1957, 27-46.
- C5 = Carnoy, A., Lis en Bies. In: NK 1959, 129-137.
- C6 = Claes, F., Toponiemen met -gene- in de streek van Diest. In: NK, 1983, 181-191.
- D1 = Draye, H & O. Leys, De ouderdom der veldnamen in Zuid-Nederland. In: NK, 1953, 9-17.
- D2 = Devleeschouwer, J., Nervische hydroniemen.
- D3 = Draye, H., Ortsnamen- und Sprachgrenzforschung in Belgien. 1956. In: SP, 209-228.
- D4 = Dewolfs, Ed., Tienen. In: OP, 1941.
- D5 = Dannenbauer Heinrich, Hundertschaft, Centena und Huntari in Grundlagen der mittelalterlichen Welt, Stuttgart 1958
- E1 = Ewig, E., Die Civitas Ubiorum, die Francia Rinensis und das Land Ribuarien. In: SP, 403-446.
- E2 = Ewig, E., Descriptio Franciae. In: Beumann, H., (Hrsg.), Karl der Große. Lebenswerk und Nachleben. Düsseldorf, 1965. I, 143-177.
- GNW= Gallisch-Nederlands Woordenboek. Online op: <http://home.versatel.nl/postbus/personal.html>. G1 =Gorp, J. van, Kempische persoonsnamen III. In: NK, 1951, 103-106
- G2 = Gysseling, M., Inleiding tot de studie van het oude Belgisch. In: NK, 1952, 69-76.
- G3 = Gorp, J. van, Kempische persoonsnamen IV. In: NK, 1952, 109-116.
- G4 = Gysseling, M., Enkele topografische termen in Nederlandse plaatsnamen. In: NK, 1954, 99-107.
- G5 = Gysseling, M., Overzicht van de toponymie van het Waasland. In: NK, 1956, 91-100.
- G6 = Gysseling, M., Over de naam van de godin Nehalennia. In: NK, 1972, 221-229
- G7 = Gysseling, M. & J.E. Bogaers, Nehalennia, Gimio en Ganuenta. In: NK, 1972, 231-240.

- G8 = Gysseling, M, Die fränkische Siedlungsnamen. 1973. In: SP, 229-255.
- G9 = Gysseling, M., Nederzettingenamen in de Nederlanden, Noord-Frankrijk en Noord-West-Duitsland. In: TK, IV, 1969, 5-35.
- G10 = Gauert, A., Zum Itinerar Karls des Großen. In: Beumann, H., (Hrsg.), Karl der Große. Lebenswerk und Nachleben. Düsseldorf, 1965. I, 307-321.
- G11 = Gorp, J. van, Riviernamen in de Kempen. In MVL, Bijlage X, 1936.
- H1 = Helsen, J., Het woord wolf in plaatsnamen. In: NK, 1958, 107-122.
- H2 = Helsen, J., Het woord hond in plaatsnamen. In: NK 1961, 90-106.
- H3 = Helsen, J., Plaatsnamen der Antwerpsche Kempen. Uitgave in de reeks Toponymica van het Instituut voor Naamkunde te Leuven. Leuven, 1938.
- H4 = Heurn, J.H. van, Historie der Stad en Meyerye van 's Hertogenbosch, enz. Utrecht, 1776. (Herdruk 1974)
- H5 = Höfken, G., Beiträge zur Geschichte des Gerichtswesens in Bochum Stadt und Land in älterer Zeit, in: Heimatbuch (Bochum) (1927), S. 54-82
- H6 = Hunold, A., Das letzte Indogermanisch lebte noch lange - In der Umgebung von Korschenbroich. Limited preview on Google Books. 2012.
- J1 = Jänichen, H., Baar und Huntari. In: Konstanzer Arbeitskreis für mittelalterliche Geschichte (Hrsg.): Grundfragen der alamannischen Geschichte. Jan Thorbecke Verlag, Sigmaringen 1952 (4. Auflage 1976). Vorträge und Forschungen, Band 1. S. 83-148
- K1 = Krahe, H., Alteuropäische Flußnamen. 1950. In: PN, 39-97.
- K2 = Kuhn, H., Vor- und frühgermanische Ortsnamen in Norddeutschland und den Niederlanden. 1959. In: PN, 225-305.
- K3 = Kuhn, H., Das Rheinland in den germanischen Wanderungen. In: SP, 447-483.
- K4 = Kroeschell, K., Hundert, Hundertschaft. In: Lexikon des Mittelalters, Band V
- K5 = Krahe, H., Unsere ältesten Flussnamen. Wiesbaden, 1964.
- LP = Limburgse Plaatsnamen. Serie in de reeks Toponymica van het Instituut voor Naamkunde te Leuven. Leuven, Diverse jaren.
- L1 = Loon, J.B. van, De suizende R in enkele westbrabantse plaatsnamen. In: NK, 1970, 181-185.
- L2 = Loon, J. van, Actum publice in loco Bettinum Cale (703/4 en 710). In: NK, 1980, 57-65.
- L3 = Lindemans J. & F. Borgers, Geetbets. In: OP, 1949.
- L4 = Lindemans, J., Baardegem. In: BP, 1933.
- L5 = Lindemans, J., Beersel. In: BP, 1935.
- L6 = Lindemans, J., Beigem. In: BP, 1937.
- L7 = Lindemans, J., Bekkerzeel. In: BP, 1940.
- L8 = Lindemans, J. & C. Theys, Drogenbosch. In: BP, 1942.
- L9 = Lindemans, J. & C. Theys, Dworp. In: BP, 1948.
- L10 = Lindemans, J., Borchtlombeek. In: BP, 1952.
- L11 = Lindemans, J., Brussegem - Oppem en Ossel. In: BP, 1967
- L12 = Lindemans, J., De namen van het bouwland en van het grasland. In: NGF, 1946.
- L13 = Lindemans, J., De -zele en -hovenamen. In: NGF, 1954.
- L14 = Lindemans, J., De Frankische kolonisatie in Brabant. In: MVL, Bijlage XVI, 1939.
- L15 = Lindemans, J., Volkskunde en Plaatsnaamkunde. In: MVL, Bijlage XXVII, 1948.
- L16 = Lindemans, J., Een Saksische vestiging in Brabant? In: MVL, Bijlage XVI,2, 1947.
- L17 = Lindemans, J. & C. Theys, Plaatsnamen te Ruisbroek. In: MVL, Bijlage XIII, 1940.
- L18 = Lindemans, J., & E. van der Linden, Het cijnsboek van Duyst. In TP, III, Leuven, 1931.
- MDN= Mededelingen van de Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde, Hasselt, diverse jaren.
- MVL = Mededeelingen uitgegeven door de Vlaamse Toponymische Vereeniging te Leuven, diverse jaren.
- M1 = Molemans, J., Bijdrage tot de bewonings- en ontginningsgeschiedenis van de Limburgse Kempen, voornamelijk in het licht van de namenvoorraad. In: NK, 1973, 270-332.

- M2 = Molemans, J., Kaulille. In: LP, 1973.
- M3 = Molemans, J., Kleine-Brogel. In: LP, 1974.
- M4 = Mansion, J., De voornaamste bestanddelen der Vlaamsche Plaatsnamen. In: NGF, 1935.
- M5 = Metz, W., Zur Erforschung des karolingischen Reichsgutes. Darmstadt, 1971.
- M6 = Mansion, J., Drie lessen over de geschiedenis van het Nederlandsch naar de plaatsnamen. In: MVL, Bijlage III, 1932.
- M7 = Molemans, J., Toponymie van Bocholt. In: NGF, Monografieën VIII, Leuven, 1975.
- M8 = Molemans, J., Toponymie van Overpelt. In: NGF, Monografieën X, Leuven, 1976.
- M9 = Molemans, J., Toponymie van Sint-Huibrechts-Lille. In: NGF, Monografieën XII, Leuven, 1976.
- M10 = Molemans, J., & E. Paulissen, Toponymie van As. In: NGF, Monografieën XI, Leuven, 1976.
- M11 = Molemans J., Toponymie van Wijchmaal. In:
- M12 = Meid, W., Hans Kuhns „Nordwestblock“-Hypothese. Zur Problematik der „Völker zwischen Germanen und Kelten“. In: Heinrich Beck (Hrsg.): Germanenprobleme in heutiger Sicht. 2. Auflage. Berlin u. a. 1986,
- NF = Namenforschung. Festschrift für Adolf Bach. Hrsg. R. Schützeichel & M. Zender. Heidelberg, 1965.
- NGF = Nomina Geographica Flandrica. Uitgavenreeks van de Vlaamsche Toponymische Vereeniging te Leuven. Leuven, diverse jaren.
- NK = Mededelingen van de Vereniging voor Naamkunde te Leuven en de Commissie voor Naamkunde te Amsterdam (t/m 1969); Naamkunde. Mededelingen van het Instituut voor Naamkunde te Leuven en van het P.J. Meertens-Instituut te Amsterdam, Afdeling Naamkunde (vanaf 1970)
- N1 = Noordeloos, P., Een bijdrage tot de verklaring van enkele topo- en hydroniemen. In: NK, 1956, 101-104.
- N2 = Niermeyer, J.-F., La Meuse et l'expansion Franque vers le Nord (VIIe - VIIIe siècles). In: SP, 554-564.
- OP = Oostbrabants(ch)e Plaatsnamen. Serie in de reeks Toponymica van het Instituut voor Naamkunde te Leuven. Diverse jaren.
- OVP= Oostvlaamse Plaatsnamen. Serie in de reeks Toponymica van het Instituut voor Naamkunde te Leuven. Diverse jaren.
- PN = Probleme der Namenforschung im deutschsprachigen Raum. Hrg. von H. Steger. Darmstadt, 1977.
- P1 = Passen, R. van, Het toponiem Blauwe Steen. In: NK, 1959, 49-62.
- P2 = Pijnenburg, W.J.J., Eeuwsel/ Een woord uit het boerenbedrijf. In: NK, 1975, 5-53.
- P3 = Passen, R. van & K Roelandts Toponymie van Wilrijk. In: NGF, Monografieën VII, Leuven, 1967.
- R1 = Roelandts, K., Sele und Heim. In: NF, 273-299.
- SP = Siedlung, Sprache und Bevölkerungsstruktur im Frankenreich. Hrg. von F. Petri. Darmstadt, 1973.
- S1 = Schönfeld, M., Minstroom, Minnewater. In: NK, 1951, 11-14.
- S2 = Schönfeld, M., Wegnamen. Inleiding. In: NK, 1957, 1-5.
- S3 = Schönfeld, M., Wegnamen I. Oudheid en Vroege Middeleeuwen. In: NK, 1957, 49-66
- S4 = Schönfeld, M., Wegnamen II. De Latere Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd. In: NK, 1957, 129-151.
- S5 = Stolte, B.H., De Nederlandse waternamen uit de Romeinse tijd. In: NK, 1964, 53-68.
- S6 = Schrijnemakers, A., Problemen rond de plaatsnaam Venray (Ned. Limburg). In: NK, 1977, 105-111.
- S7 = Schrijnemakers, A., De verklaring van de Wolf-toponiemen aan de hand van plaats-, straat- en veldnamen uit Nederlands-Limburg. In: NK, 1986, 77-102.
- S8 = Schmid, W.P., Alteuropäisch und Indogermanisch. 1968. In: PN, 98-116.
- S9 = Segers, Jan: Waternamen in de Oetervallei, met name te Neeroeteren. In: MDN, Nr. 38, 1986
- S10 = Segers, J. (red.), Dialecten en naamgeving in Haspengouw. In: MDN, Nr. 27, 1984
- S11 = Smulders, F.W. Gemyent, enz. In: BH VII, 1955, 3 e.v.
- TP = Toponymica. Uitgavenreeks van de Vlaamsche Toponymische Vereeniging te Leuven. Leuven, diverse jaren.
- TK = Taalgrens en kolonisatie. Uitgavenreeks van het Instituut voor Naamkunde te Leuven. Diverse jaren.
- T1 = Tummers, P.L.M., Limburgse waternamen, In: WN, 22-37.
- T2 = Theuws, F., Landed property and manorial organisation in Northern Austrasia: some considerations and a case study. In: N. Roymans & F. Theuws (eds.), Images of the past. Studies on ancient societies in Northwes-

- tern Europe. Amsterdam, 1991. 299-407.
- T3 = Tinneveld, A., Toponymie van Didam. Met medewerking van Dr. D.P. Blok. Uitgave in de reeks Bijdragen en Mededelingen van de Commissie voor Naamkunde, enz. Amsterdam, 1973
- U1= Ulix. E. & J. Paquay, Zuidlimburgse Plaatsnamen. Excerpten XIVE - XVIe eeuw. Uitgave in de reeks Toponymica van het Instituut voor Naamkunde te Leuven. Leuven, 1932
- V1 = Devleeschouwer, J., De naam Woluwe. In: NK, 1976, 57-62.
- V2 = Devleeschouwer, J., Oudbelgische hydroniemen (II). In: NK, 1978, 354-362.
- V3 = Verstegen, V., Attenrode-Wever. In: OP, 1967.
- V4 = Verhulst, A.E., Nederzettingen uit de vroege middeleeuwen historisch benaderd: -ingahaim, sali, kouter. In: TK, IV, 1969, 36-46.
- V5 = Vangheluwe, Daniel en Theo Spek, De laatmiddeleeuwse transitie van landbouw en landschap in de Noord-Brabantse Kempen - Toegelicht aan de hand van een detailstudie van de Enderakkers bij Bergeijk. In: Historisch Geografisch Tijdschrift 26 (2008), 1: 1-23.
- WN = Waternamen in Limburg en Drente. Uitgave in de reeks Toponymica van het Instituut voor Naamkunde te Leuven. Leuven, 1968.
- W1 = Weijnen, A., Noordbrabantse plaatsnamen IV. In: NK, 1950, 67-69.

SAMENVATTING

Bach en Kuhn waren al in de 50-er en 60-er jaren van mening dat in onze streek tot in de 7e eeuw niet-Germaans taalgebruik de overhand had. Schönfeld zag in autochthone Keltische waternamen een bewijs van een oude Keltische bevolking. De éénstammige waternamen -zonder -bach of -aha-, zoals Maas, Rijn, Waal, enz. gaan volgens Krahe tot in de alleroudste tijden terug.

Gysseling stelde dat de hele prehistorische toponymie in de Nederlanden tot één en dezelfde taal behoort. Hij situeerde deze taal tussen de Somme in het zuidwesten, de Aller/Weser in het oosten, in het zuiden afgegrensd door Ardennen-Eiffel, en noemde deze gemakshalve 'Belgisch'. Blok dacht aan een onbekende Indo-Europese taal. Omdat in deze groep toponiemen met een-p- als beginklank voorkomen kan Keltisch hier niet aan de orde zijn, daar dat de -p- verloren heeft.

Kuhn sprak vervolgens van een Noordwest-Blok, waar zowel de Kelten vanuit het zuiden als Germaanse stammen uit het noordoosten omheen getrokken zijn. Opmerkelijk is daarbij de uitspraak van Caesar dat de Belgen die hij hier aantrof noch Kelten noch Germanen waren. Er zou dus sprake moeten zijn van een taal die noch Germaans, noch Keltisch en zelfs niet Indo-Europees was.

Volgens Blok bleef hier een pre-germaanse taal hangen tot na de klankverschuiving. Kuhn stelde nu: de grote hoeveelheid bewaard gebleven oude namen spreekt heel beslist tegen een gewelddadige germanisering van deze streken waardoor de eerdere inwoners bijna helemaal uitgeroeid of verdreven zouden zijn. Die eerdere bevolking moet zonder breuk in het patroon voortgekomen zijn uit de urnenveldcultuur. Hun woordenschat behoort blijkens de bewaard gebleven plaatsnamen meestal tot de volkstaal. Dit pleegt de taal van de onderste sociale lagen te zijn. Het lijkt er dus op, dat de oerbevolking slechts in deze positie heeft voortbestaan, alsof ze onderworpen was en beroofd van hun rechten. In Deurne heeft in de St. Jozefparochie een groot urnenveld gelegen, dat in 1836 aan het licht kwam.

Al deze auteurs hebben met hun theses geprobeerd een verklaring te vinden voor de vele toponiemen in deze regio die niet of niet bevredigend verklaard kunnen worden met behulp van de gangbare taalkundige opvattingen.

In de zestiger en zeventiger jaren bleef de strijd onbeslist. Het vuur werd pas weer aangeblazen in de jaren '80. De hypothese van Kuhn over het Noordwest-Blok kreeg steun maar ook heftige kritiek omdat Kuhn niet nauwkeurig genoeg zou hebben gewerkt. Meid stemt in met de gedachte van een oorspronkelijk niet-keltische en niet-germaanse maar wel taalverwante bevolking. Hij heeft echter twijfels waar het de geografische verspreiding betreft. Beekes stelt onomwonden dat een niet-Indo-Europese bevolkingslaag als zeker moet worden beschouwd. Udolph ziet in zijn standaardwerk de gebieden tussen Aller/Weser en Somme echter juist als Germaans kerngebied.

In 2012 stelde nu Hunold dat rond Korschenbroich, oostelijk van Mönchen-Gladbach, tot ver in de Middeleeuwen een voor-germaanse taal werd gesproken. Hij steunde daarom Kuhns stelling dat in het Noordwest-Blok een voor-Keltische en daarvoor een oer-Europese taal werd gesproken. Daarmee is de strijd weer open. De grote expert van dit moment, Udolph, lijkt daarmee steeds eenzamer te staan.

Voor wie het bovenstaande in extenso met bewijsplaatsen wil nalezen volgt nu eerst een inleiding. Daarin komen de diverse theorieën aanbod met voor elke uitspraak steeds de bronvermelding. Deze tekst leest daarom niet echt als een sluitend verhaal, maar is voor de onderzoeker die dieper wil graven wel van belang.

Daarna volgen de toponymische lemmata in alfabetische volgorde, met de verklaringen zoals die gevonden kunnen worden in de literatuur in de hierboven staande literatuurlijst. Vanwege de uiteenlopende ideeën van de auteurs kan men bij één lemma tegenovergestelde verklaringen vinden.

INLEIDING

De huidige namenvoorraad die verbonden is aan de Duitse bodem is voor het grootste deel van huis uit niet Germaans, maar van andere talen afkomstig. (BachOrtsn2,1)

Het is niet gelukt met zekerheid vast te stellen welke Duitse plaatsnamen van niet- of voor-Indogermaanse afkomst zijn. (BachOrtsn2,7)

Voor het noordwesten (echter nauwelijks voor het gebied tussen Rijn en Weser) zowel als voor Midden- en Zuid-Duitsland (...) moet gerekend worden met een Keltische inslag in de naamgeving. (BachOrtsn2,37) Dat na het binnendringen van groepen Germanen door de achtergebleven bevolkingsresten nog lange tijd Keltisch, later gedeeltelijk Gallo-romeins werd gesproken, spreekt vanzelf. (BachOrtsn2,39) Daarnaast is het zo, dat stroomafwaarts van Keulen na ca. 360 al het land links van de Rijn weliswaar voor de Romeinen verloren was, maar dat Keulen met zijn grote territorium daardoor allerminst in wezenlijke mate Frankisch of Germaans geworden was. Dat geldt ook nog voor het grootste deel van de 5e eeuw, misschien zelfs nog wezenlijk langer. (K3,454) Hinz heeft erop gewezen dat het Germaanse element in de Keulse regio nog in de 6e eeuw opvallend zwak is geweest. Er zijn ook geen schriftelijke bronnen die op het tegendeel zouden wijzen. (K3,458/9) In het Benedenrijnse gebied komen zoveel namen uit voor-Germaanse periodes voor, dat we er zeker van kunnen zijn dat een niet gering deel van de oude bevolking er is blijven wonen. (K3,461) Uit het ontbreken van de 2e klankverschuiving in de plaatsnamen rond Keulen, blijkt dat het Romaanse element daar in de 7e eeuw nog steeds de overhand had. (K3,468, 471) Autochthone Keltische waternamen komen voor, maar alleen ten zuiden van de grote rivieren. Die wijzen op een oude Keltische bevolking (SchfWn,76) bv. Jeker (SchfWn,77) Marne < Matrona = Keltische brongodin. (SchfWn,127),

Zeker is, dat bijna geheel de praehistorische toponymie in de Nederlanden (met uitzondering vermoedelijk van Friesland en Groningen) behoort tot één en dezelfde taal, die hier, bij gebrek aan een betere benaming, Belgisch zal genoemd worden. (G2,69) Hoewel een synthetische karakterisering van het Belgisch bij deze stand van het onderzoek beslist voorbarig is, toch heeft het er de schijn van dat deze taal ontstaan is uit de vermenging van een niet-Indo-Europees substraat en een Indo-Europees superstraat. De woordenschat is ten dele zeer na verwant met het Keltisch (wellicht is de Indo-Europese component een proto-Keltische taal), ten dele onbegrijpelijk. (G2,70)

In de jong-prehistorische toponymie is bij de vorming van nederzettingsnamen al vroeg differentiatie opgetreden. In het gebied tussen Somme en Aller/Weser worden nederzettingsnamen afgeleid, meestal van waternamen, met behulp van het suffix [een suffix is een achtervoegsel van één of meer letters, een prefix is een voorvoegsel] -io- (= Germ. -ja-) of een suffixcombinatie -inio- of -akio- (= Germ. -inja-, -akja-) ofwel van de pluralis-uitgang (in [later] Germaanse gewesten is dit uiteindelijk een datief pluralis geworden, in Romaanse een accusatief pluralis). [Durninum = dat. plur. van -Durni(ni)o-] (GyssTW,1111/1112) Het is vermetel aan deze prehistorische taal, die zich bij de vorming van nederzettingsnamen duidelijk differentieert van haar zusters talen, een naam te willen geven. Van Keltisch is geen sprake omdat op een aantal plaatsen de -p- bewaard is gebleven [zoals in -Pedelo- > Peel]. Misschien mag de noordelijke taal Proto-Italisch genoemd worden. (GyssTW,1112/1113)

In de Keltische of door de Kelten overgedragen namen bevinden zich slechts spaarzaam namen van landschappen. Waternamen zijn daarentegen rijkelijk vertegenwoordigd. Bergnamen blijven ook ver achter bij nederzettingsnamen. (BachOrtsn2,43)

Bijna alle namen van de grotere waterlopen in West- en Zuid-Duitsland, maar ook kleine wateren, ja zelfs vele beken, dragen voor-Duitse (meestal afgeleide) namen, die zeker slechts voor een deel Keltisch van oorsprong zijn, maar wel door Keltische overdracht bij Romeinen en Germanen gebruikelijk werden. (BachOrtsn2,46)

Zo zijn de oudste geografische namen te vinden onder de waternamen (hydroniemen). Wat de toponiemen betreft dragen de buurschapsnamen doorgaans de taalkenmerken van hoge ouderdom. Boerderijnamen zijn doorgaans minder

oud dan buurschapsnamen, maar maken vaak weer een oudere indruk dan de meeste veldnamen. (terLaak,24) Hydroniemen [watervamen] zijn veel bestendiger dan terraniemen [land(schaps-)namen]. (SchfWn,49.) De toponiemen die het oudste namengoed vasthouden zijn de watervamen, in grote delen van Europa de vroegste getuigen van menselijke geschiedenis en leefwijze. (K1,40) Daarbij gaan de éénstammige namen (zonder -bach of -aha-) tot in de alleroudste tijden terug. (K1,56). Van de watervamen zijn de eenstammige de oudste. Daarna volgt de 2e laag, die met suffixiale afleidingen, bv. -Vech-t. De 3e laag zijn de samengestelde namen, waarbij het 2e lid -water- aanduidt. -apa vormt een overgang tussen de 2e en de 3e laag. (Het voor-Duitse -apa- werd door de Hoogduitse klankverschuiving tot -affa-. (K1,67) De -apa-namen komen voor in Westfalen en de Rijn-gebieden voor. (K1,69) -apa-Namen in Noord-Brabant: Tongelreep < Tonger-epe, Gorp bij Hilvarenbeek < Gorep, Nispen < Nisipa, Malpie < Mallepie, Rozep < Rosop, Keersop. (SchfWn,116/7) -apa-namen stammen uit vroegste Middeleeuwen. Ze zijn niet eenstammig, want ze hebben een suffix, maar lijken zo door 'vergroeiing' met stamwoord.) Tenslotte volgt de 4e laag, de beek-namen, eerst de natuurlijke waterlopen, dan de gegraven waterlopen op -delf- en -graaf, en tenslotte op -kanaal-. (SchfWn,52-55) De grote verbreiding van het meest typische grondwoord voor water: -aha- wijst op de hoge ouderdom. Aha-wateren zijn belangrijkere waterlopen dan apa-wateren. (SchfWn,139)

Namen van bergen en rivieren gaan niet snel verloren. Ze behoren dikwijls tot de oudste prehistorische groepen van namen. (PWB,11) De theorie van Krahe dient onderschreven te worden, behalve in zijn datering. (PWB,13) De -apa-namen in Brabant zijn noch Frankisch, noch Fries, dus ouder. (PWB,15) Hoe kleiner de beken, hoe jonger de naam: eerst de onverklaarbare, eenstammige namen, dan de oud-Germaanse of Keltische namen, dan die samengesteld met -aa-, tenslotte -beek en -graaf. (PWB,15)

Ook kleine waterlopen, aan welke oevers meestal pas laat menselijke bewoning mogelijk was, en waarvan de bovenloop zich meermaals in een moeras verloor, kunnen bogen op een zeer oude naamgeving. Op de rivierklei, op de hoge diluviale gronden en op de strandwallen was nl. bewoning mogelijk. Die mensen moeten voornamelijk van visvangst geleefd hebben en hebben dus intensief deze waterlopen gefrequentieerd. (B8,218) Dit stelt ook Tummers, die aantoonde, dat in Limburg niet alleen de grote rivieren eenstammige oude namen dragen, maar ook de zijtakken van de zijtakken: Worm, zijtak van de Roer en de Suestra, de oude naam van de Rode Beek, zijtak van de Geleen. (T1,24) Schönfeld ging niet mee met Krahe in zijn toewijzing van de oudste Limburgse watervamen aan de laag van de Alteuropäische Flussnamen. Maar Schönfeld heeft een mening over het Keltische aandeel in de Nederlandse namenschat die moeilijk te handhaven is. Dat de Kelten de historisch oudste bewoners van het zuiden van ons land zijn geweest, is door geen enkel historisch document te bewijzen, en evenmin dat in Nederland on-Germaans gelijk zou staan met Keltisch. (T1,25)

Diepgaande studie van de oude plaats- en persoonsnamen in de Nederlanden en omgeving reveleerde intussen dat in een groot gebied, ongeveer begrensd door Canche of Somme in het zuidwesten, Aller en Wezer in het oosten, Ardennen, Eifel en Middelgebergte in het zuiden, in laat-prehistorische tijd een taal gesproken werd, die tussen Germaans en Keltisch lag en die, in aansluiting bij Caesar, De Bello Gallico, I 2, gemakshalve Belgisch kan genoemd worden. De geminatie (medeklinkerverdubbeling) in bv. Arduenna en Nehalennia zou vlg. Weingerber veroorzaakt kunnen zijn door taaltendenzen die teruggaan op taalsituaties van vóór de Keltisering van het grootste gedeelte van Gallië. (G6,226/7) Een aantal verschijnselen hier moet volgens Kuhn verklaard worden door niet-Indo-Europese substraatwerking; hij zou wel kunnen gelijk hebben. (G7,237)

Er moet in ons land een onbekende Indo-Europese taal hebben bestaan, die is af te leiden uit eigenaardigheden in de plaatsnamen die voorkomen in een gebied, dat globaal in het oosten wordt begrensd door de Aller en de Wezer en in het zuiden door de Somme (PWB,10), vóór de komst van de Romeinen begrensd resp. door het Germaans en het Keltisch. (PWB,11) Tot dit gebied behoorden in elk geval de stammen der Morini, de Atrebatens, de Nervii, de Atuatuca [rond Tongeren] en de Eburones. (G9,6) De archaische toponymie is in dit gehele gebied vrij uniform (G9,7) en kan tot in de landnametijd voortgeduurd hebben. (G9,8) Hier worden nederzettingen gevormd met behulp van het suffix -io- (> Germaans -ia-) of met de uitgang van de dativus pluralis -(in)um- (G9,6) -Deurne- < -Durninum- is een voorbeeld van een soortnaam ('doorn') met de uitgangang -inum- [en behoort dus tot deze archaische groep]. (G9,8/9)

Vgl. Bach: In de oudduitse tijd heeft bij nederzettingen namen het gebruik van de locativus (dativus) de voorkeur boven de nominativus. (BachOrtsn1,116) Bij namen van volkeren is dat de dativus pluralis, gedacht vanuit "bij de Hessen, Franken, enz." BachOrtsn1,119) [Durninum = "bij de doornen(struiken)"]

In Noordwest-Duitsland en Nederland komen plaatsnamen met een zeer oud karakter in overdaad en in zeer vele vormen voor, veel meer dan waar dan ook in het Germaanse gebied. (K2,225) Een belangrijke groep zijn de -p-namen, zeer oude toponiemen die hier veel voorkomen doch elders zeldzaam zijn. Daar het Keltisch de -p- is kwijtgeraakt, moeten ze ouder zijn. (K2,227) Andere verschijnselen in dit gebied: het -st-suffix (zoals in Aalst, Elst, Zeist), het -ei-suffix, zoals in Alzey (alle vooral in Dtsl., [wellicht ook in Kawei!]), het -andr-suffix (zoals in Gender, Vragender bij Lichtenvoorde, Deventer vgl. Daventry). Het is duidelijk geworden, dat in Noordwest-Duitsland en in Nederland talloze plaatsnamen bewaard zijn gebleven die van vóór-Germaanse herkomst zijn, alsmede vele suffixen waarmee men die namen gevormd heeft, en dat in die namen de Hoogduitse klankverschuiving in het algemeen niet heeft plaatsgevonden. (K2,258) P-Anlaut en st-suffix beperken zich tot het door Kuhn omschreven Noordwestblok. (B17,23) De Germanen zijn oostelijk en westelijk om dit gebied heengetrokken op hun tocht naar het zuiden en pas later binnengedrongen. (K2,282) De Franken die zich al vroeg in Toxandrië hadden gevestigd trokken verder in zuidwestelijke richting naar de omgeving van Kamerijk. (E1,419) [Het gebied der Tongeren tasten ze derhalve niet aan] De aanvankelijk veel machtiger expansiedrang van de Kelten vanuit het zuidwesten heeft zich voor dit gebied evengoed gesplitst als die van de Germanen uit het noordoosten. (K2,290) Volgens Caesar behoorde het grootste deel van de Belgen noch tot de Kelten, noch tot de Germanen. (K2,292).

Dit gebied tussen de twee stootrichtingen van zowel Germanen als Kelten in werd pas later -voor een deel zelfs aanzienlijk later- Germaans. (K3,447) In de tijd van de Volksverhuizingen hield dit gebied zich opmerkelijk rustig. (K3,449)

In dit gebied bleef de praegermaanse taal hangen tot na de klankverschuiving, zodat we nog onverschoven vormen in plaatsnamen in Oost-Nederland en Westfalen kunnen aantreffen. Aan de door Gysseling aangetoonde praehistorische samenhang van het door hem genoemde gebied (en misschien nog daarbuiten) valt moeilijk nog te twijfelen. (B15,152)

Het bestaan van dit vóórgermaanse "Noordwest-Blok" wordt in deze omgeving bewezen door het voorkomen van -st-suffixen -zoals in de Zelsterbeek bij Neer < -*Salista- en namen met een P-anlaut zoals Panningen, Panheel en de Peel. (T1,31) In het Germaans is de slot-t al vroeg-Middeleeuws een -d geworden, maar dit gebeurde niet in het Noordwestblok. [Dat wijst dus op een eigenstandig taalgebied] Dat verklaart namen als Hulst, Eekt, Berkt. (PWB,18) [Vgl. Eegt in Deurne met Eegd in bv. Hofstade/B, Kaulille/B en in Lede/B; ook het feit dat de naam Deurne tot ca. 1225 afwisselend met een -D- en een -T- in de oorkonden voorkomt]

De oud-Frankische rechtsinstellingen, waarin de gerechtsplaats -maal- <-mahal/mathal- (Lat. -mallus) voorkomt, hebben wel hun neerslag gevonden in de plaatsnamen in het Romaanse deel van België en Noord-Frankrijk, maar in Ripuarië helemaal niet. (K3,470) [Evenmin als in Deurne en omgeving, dat een gerechtsplaats heeft die verband schijnt te houden met het woord -anger-, zoals dat in heel Duitsland en Oostenrijk in gebruik was, welk woord in België echter geheel ontbreekt]

Het bewaard blijven van de oude waternamen na de Romeinse tijd is te verklaren uit het feit, dat bij het water de voor nederzettingen meest aantrekkelijke gebieden lagen. Daardoor kwam het, dat in Zuid-Limburg in een tijd waarin het hoger gelegen gebied verlaten werd en verwilderd en door bos bedekt raakte, de bevolking in de beekdalen nog wel, zij het in heel gering aantal overgebleven is, juist voldoende om ons de waternamen over te leveren. (T1,37) De grote hoeveelheid bewaard gebleven oude namen spreekt heel beslist tegen een gewelddadige germanisering van deze streken waardoor de eerdere inwoners bijna helemaal uitgeroeid of verdreven zouden zijn. Die eerdere bevolking moet zonder breuk in het patroon voortgekomen zijn uit de urnenveldcultuur. Hun woordenschat behoort blijkens de bewaard gebleven plaatsnamen meestal tot de volkstaal. Dit pleegt de taal van de onderste sociale lagen te zijn. Het lijkt er dus op, dat de oerbevolking slechts in deze positie heeft voortbestaan, alsof ze onderworpen was en beroofd van

hun rechten. (K2,283) Het zal aldus gegaan zijn: de Germanen vestigden zich op de beste plaatsen, namen de macht over en lieten de onderworpen bevolking verder hun eigen leven leiden. Een deel van de vroegere elite sloot zich bij de nieuwe machthebbers aan, nam hun taal over en versmolt met hen. De massa van het volk leefde in horigheid en ging slechts langzaam tot de nieuwe taal over, maar nam daarbij heel veel van het oude spraakgebruik mee. Op vele andere terreinen, ook in de cultus- en stamriten, bleef van de aanwezige oude gebruiken veel voortleven. (K2,289) Auteur gaat ervan uit, dat de germanisering van Noordwest-Duitsland en Nederland geruime tijd voor Christus al begonnen was, maar dat restanten van de oude bevolking hun volkseigen en hun taal tot in de tijd van de Volksverhuizing behouden hebben. (K2,296/7) De [eerder genoemde] Belgen moeten een eigen tak van de Indo-germanen geweest zijn. (K2,300)

Niermeyer voegt daar aan toe, dat men zich op grond van een buitengewoon document, de "Notitia vel commemoratio de illa ewa quae se ad Amorem habet" een idee kan vormen van het ethnische karakter van de Rijn-Maas-regio in centraal Nederland, die een essentiële rol heeft gespeeld in de kolonisatie van Brabant. Er woonde in de 8e eeuw een relatief weinig talrijke groep veroveraars, aangeduid met de term "homines Franci". Zij waren de eigenaars van de domeinen en de vertrouwensmannen van de koning. Daarnaast was er een inheemse bevolking, die als niet-Frankisch werd beschouwd. (N2,557) De Arnulfingen/Pippiniden hebben grote belangstelling voor dit gebied gehad, dat een rol speelde in hun politiek. De Frankische penetratie ging hand in hand met de prediking van het Christelijk geloof. Daarvan getuigt bv. de stichting van het klooster Susteren, dat in 714 aan Willibrord werd geschonken, welke schenking plaatsvond in Bakel waar een Pippinidische villa lag. (N2,560) Uit de schenking van Aengilbert aan Willibrord blijkt volgens de bewoordingen van het document, dat de macht om schenkingen te doen een karakteristiek recht van de Franken was, in tegenstelling tot wat de niet-Frankische bevolking van het gebied toestond. (N2,563) De Frankische penetratie volgde vanwege de ondoordringbare moerassen van de Peel de loop van de Maas en de beneden-Rijn. Vanuit centraal-Nederland drong de Frankische invloed vervolgens door in Brabant. (N2,564)

Namen als Meterik, Meteren, Mater(B), Medernach(L), Metternich(D) zijn afgeleid van -Matrona, een typisch Keltische naam voor rivieren en bronnen, en slaan op de verering van de Mater (Magna). (Carnoy,445) Marne < Matrona. (SchfWn,130) Het verband tussen de aan Willibrordus en Bonifatius gewijde putten en de heidense bronverering valt niet te betwijfelen. (SchfWn,134)

De bestrate Romeinse wegen waren erg gemakkelijk voor zwaar beladen marcherende soldaten en wagens. Lichte of bereden troepen komen echter op andere wegen beter vooruit. Ruiterswegen kunnen beter niet bestraat zijn. Zeker Germanen op een plunder- of verkenningstocht kunnen redenen gehad hebben om zich juist niet van de Romeinse wegen te bedienen. (K3,456) [Voor hen waren routes als bv. van Meijel naar Deurne en Bakel veel aantrekkelijker]

Steeds weer zijn de namen van waterlopen overgegaan op de aangrenzende landerijen, als het kleine plaatselijke waterlopen betreft veelal aangeduid door "in de (naam waterloop)...". Ook het omgekeerde komt voor. (BachOrtsn1,447) De overdracht van de naam van een waterloop op het aanliggende land is heel gewoon. (SchfVn,141) De waternaam gaat -omdat die grensaanduiding is- over op de nederzetting. Het water krijgt daarna een andere naam. (SchfWn,17/18) Een voorbeeld is Jeker, waarvan de bronrivier oorspronkelijk waarschijnlijk -Worm- heette. Toen die naam overging op een dorp, werd de beek -Gerbach- (waaruit huidige waternaam -Geer-) genoemd. Toen ook dat een dorpsnaam werd, kreeg de beek de naam van -Jeker-, in de 11e eeuw -Iechora-. (SchfWn,77) [Rivier de Jeker/Maastricht; n.b.: goed Ter Jekeren in Deurne!!] Bij primitieve volkeren heeft overigens elk deel van een waterloop, elke kromming en stroomversnelling een eigen naamsaanduiding. (BachOrtsn2,543) Elk dorp heeft een eigen naam voor zijn deel van de waterloop, soms zelfs voor meerdere delen ervan. (SchfWn,60) Namen van (delen van) een beek die verdwenen zijn kunnen bewaard gebleven zijn in de aangrenzende landerijen. (BachOrtsn2,543) Ook wegen en straten hebben in de Middeleeuwen zelden één naam voor hun totale traject. (BachOrtsn2,543)

Kenmerkend voor het noorden is de afleiding van nederzettingenamen van waternamen en dergelijke, Germaanstalig door middel van de 3e naamval meervoud, Romaanstalig door middel van de 4e naamval meervoud vrouwelijk. (G8,230) Het Keltische -ak-suffix is meestal aan persoonsnamen gekoppeld, -iacum bij uitzondering ook aan water-

namen. (G8,231). -Iacum komt hier en daar ook ten noorden van de taalgrens voor, in het Nederlandse taalgebied gewoonlijk met de 3e naamval meervoud. (G8,233) Deze 3e naamval meervoud komt hier voor als -inum, iacum of in-gum. (G8,235) [Durninum!]

De Frankische Ruhrgau, restant van een oorspronkelijk veel grotere pagus Hattuarië die zich in de 5e eeuw waarschijnlijk uitstreckte tot aan het Frankische Toxandrië, werd onder Karel de Grote bij Ribuarië gevoegd. (E1,427) Het gehele gebied Ribuarië moet op grond van de kerkelijke ontwikkelingen als identiek met het latere bisdom Keulen worden beschouwd. (E1,435) De totstandkoming van de Lex Ribuarica moet hebben plaatsgevonden tijdens de regering van Sigibert II (633-656) of in de eerste jaren van zijn opvolger Dagobert II (-661). Door deze wet werd de inlijving van de Franken rond Keulen in de Merovingische rijkscultuur voltooid. De initiator van wet moet bisschop Kunibert van Keulen geweest zijn, onder wie de gereorganiseerde Keulse kerk tot ver in de heidense randgebieden zijn invloed uitbreidde tot aan Utrecht en Soest/D. (E1,442/3)

Oudere toponiemen hebben of géén voorzetsel of het voorzetsel -in-. Jongere toponiemen hebben het voorzetsel -op-. (M1,311/2)

De grond der Meijerij is [1776] doorgaans droog, schraal en zandig. Langs de rivieren liggen goede weiden. Tuin-, boom- en aardvruchten doen het zeer goed, net als de boekweit. De rogge levert mooi en voedzaam brood op. Er wordt niet veel gerst verbouwd en nog minder tarwe, omdat de grond hiervoor te licht is. Het schapenvlees is bij uitstek goed van smaak; het rund- en kalfsvlees is lichter dan in Gelderland en Holland, maar wel fijner van draad en malser. Het wild (eenden, patrijzen) is er buitengewoon lekker, al zijn de hazen veel droger dan elders. Grof wild als herten en wilde zwijnen zijn er niet. Wel komen wolven voor. Edel gevogelte als fazanten en korhoenders vindt men er niet veel. De vis uit de vennen smaakt heel goed, maar gaat dood als die in de rivieren wordt gegooit. Men vangt snoek, baars, voorn, paling, karper en rivierkreeften. (H4,17-20)

Stratigrafie van de toponiemen

Omdat het pilotgebied sinds de periode van het Gemeen-Germaans – d.i. de periode waarin de Germaanse dialecten nog niet of nauwelijks van elkaar verschilden – deel uitmaakt van het Germaanse taalgebied moeten we ons wat de taal betreft richten op de Germaanse dialecten.

De grootste verandering die in de Germaanse dialecten heeft plaatsgevonden sinds het Gemeen-Germaans is de teruggang van de flexie (verbuiging en vervoeging) als gevolg van de ‘verdoffing’ van de klinkers van lettergrepen die geen klemtoon hadden. Doordat de flexie-uitgangen vanwege die verdoffing niet meer goed te onderscheiden waren moest men andere middelen gaan gebruiken om de betekenis van die uitgangen uit te drukken. Dit gebeurde vooral door gebruik van voorzetsels.

Voor het Nederduits, waartoe de dialecten in het pilotgebied gerekend kunnen worden, gebeurde die afzwakking in de loop van de 11e en 12e eeuw.

Voor de datering betekent die, dat toponiemen waarvan de structuur nog duidelijk synthetisch is thuishoren in de periode vóór deze verandering. Meestal bestaat de structuur van de toponiemen uit die periode uit een stam gevolgd door een (al dan niet samengesteld) suffix en een flexie-uitgang. Deze constructie wordt wel éénstammig genoemd en zo’n naam een simplex. De stam is, voor zover we dat kunnen nagaan, meestal een appellatief, d.w.z. een soortnaam die destijds tot de levende taal behoorde. [Deurne > Loon]

De periode waarin éénstammige namen als boven omschreven konden worden gevormd is lang. Als we ons beperken tot het Germaans is dat vanaf de afsplitsing van het Germaans als zelfstandige dialectgroep tot het eind van de periode waarin de Germaanse dialecten aangeduid worden met het voorvoegsel Oud- (ca 11-13e eeuw, afhankelijk van het dialect) dan is dat een periode van meer dan duizend jaar. Nadere datering binnen die periode is dus wel gewenst. Hier zouden bijvoorbeeld gegevens over de productieve fase van bepaalde suffixen (dit is de tijd waarin een bepaald suffix gebruikt kon worden om een nieuw woord te vormen) bij een nadere datering kunnen helpen.

Vanuit archeologisch oogpunt is vooral van belang of een naam van vóór de Volksverhuizingstijd kan dateren of niet. De naamkundige Udolph schat, dat de oude eenstammige namen met een r-suffix, maar ook die met een s-suffix en met het samengestelde ith-ja-suffix [Berkt, enz] van voor de Volksverhuizingstijd kunnen dateren. Hieraan moet ongetwijfeld ook het enkelvoudige ja-suffix toegevoegd worden. Ook het n-suffix [Loon] komt al voor in toponiemen die vermeld zijn in de Romeinse tijd (b.v. Fectione, nu Vechten, genoemd naar de ligging aan de Fectio > Vecht). Men moet er dan wel zeker van zijn, dat het suffix in kwestie niet onderdeel uitmaakt van een appellatief dat als basis van de naam heeft gediend, maar echt is toegevoegd bij het construeren van de naam.

Het valt althans op, dat constructies met sommige suffixen die op het continent voorkomen in Engeland ontbreken (r-, -s, -st-, -str-suffixen).

Bovenstaande overwegingen leiden voor de toponiemen in het pilot-gebied tot de volgende selectie voor de oudste toponiemenstrata.

1 oude eenstammige constructies (naar schatting ontstaan voor 500 AD)

In sommige gevallen leidt het ontbreken van oude vermeldingen tot onzekerheid over de etymologie en dus ook de datering van de naam.

Almen; Delden; Dochteren; Dorth; Eefde; Eme; Harfsen; Leesten; Linde; Oolde; Vorden; Warken; Wesse; Zwiep

2 lo-namen (mogelijk ten dele ontstaan voor 500 AD) [-lo als suffix]

Lo is een oud naamselement, maar is ook lang als appellatief in gebruik geweest, waardoor toewijzing aan een bepaald tijdperk moeilijk is.

Kandidaten voor oude lo-namen zijn: Exel; Gorssel; Rijssel; Wezenlo; Graffel [Emmel-heze, Leensel, Liessel]

3 namen op -hem, -wijk, -laar/-lere (naar schatting ontstaan 500 - 1200 AD) [Banselaert]

Namen op -hem worden gedateerd tussen de 5e en de 10e eeuw.

In een aantal gevallen lijkt een hem-naam te zijn ontstaan uit een oudere eenstammige naam door toevoeging van -hem. (voorbeelden van deze opbouw zijn in het pilotgebied niet gevonden). Overigens zijn hem-namen in het pilotgebied schaars. (Udolph)

In de zestiger en zeventiger jaren bleef de strijd onbeslist. Het vuur werd pas weer aangeblazen in de jaren '80. De hypothese van Kuhn over het Noordwest-Blok kreeg steun maar ook heftige kritiek omdat Kuhn niet nauwkeurig genoeg zou hebben gewerkt. Meid stemt in met de gedachte van een oorspronkelijk niet-keltische en niet-germaanse maar wel taalverwante bevolking. Hij heeft echter twijfels waar het de geografische verspreiding betreft. (M12) Udolph ziet in zijn standaardwerk de gebieden tussen Aller/Weser en Somme echter juist als Germaans kerngebied. (Udolph) In 2012 stelde nu Hunold dat rond Korschenbroich, oostelijk van Mönchen-Gladbach, tot ver in de Middeleeuwen een voor-germaanse taal werd gesproken. Hij steunde daarom Kuhns stelling dat in het Noordwest-Blok een voor-Keltische en daarvóór een oer-Europese taal werd gesproken. (H6)

GLOSSARIUM

VOORWOORD

Het doel van deze uitgave is uitsluitend het geven van een overzicht van al bestaande verklaringen van toponiemen in de regio Zuidoost-Brabant. Hiervoor is geput uit de literatuur die daarover in Nederland, België en Duitsland is verschenen. Auteurs zijn letterlijk geciteerd, verantwoord d.m.v. het nummer uit de literatuurlijst, gevolgd door het paginanummer. Van aanhalingstekens is daarom in het algemeen afgezien. Gezien de uitlopende visies van de diverse auteurs is het niet verwonderlijk dat bij een en hetzelfde lemma volkomen tegengestelde verklaringen kunnen voorkomen. Dat bleek al in de inleiding. De leek moet daarvan wel horendol worden. De auteur heeft in dezen nergens partij gekozen. Alleen vult hij soms aan met een verwijzing. Die staat dan altijd tussen rechte []

Men moet steeds weer beklemtonen dat de plaatsnamen voor de historicus principieel niet bruikbaar zijn zolang de taalonderzoeker er nog geen steekhoudende taalkundige verklaring voor heeft gegeven. (D3,209/210)

-Aa, Ee-

< -ahwo- = natuurlijke waterloop. (G4,99) De oudste Germaanse wateraanduiding is -ahwo. Ze leeft verder als -awa- en voor alles als -aha- > Aa, Ee. Soms komt in het Nederlandse taalgebied een losstaand -Aa- voor, namelijk als naam van een rivier. (G8,250) -A- behoort tot de oudste laag van de samengestelde namen. < -aha-, vlg. Krahe uit Volksverhuizingstijd. (SchfWn,56)

-Aangelag-

Tegen de woning gelegen land. (M1,314)

-Aard-

Had oorspronkelijk de betekenis van het gemene veld, waar inz. de schapenkudde graasde. (G5,99)

-Achel/egchel-

= bloedzuiger; deze werden vroeger speciaal gekweekt en er werd druk handel in gedreven. (H3,29)

-Acum-

Meestal gekoppeld aan niet-Germaanse persoonsnamen. Zijn ook wel aan soortnamen gekoppeld: Viridiariacum = nederzetting bij een boomgaard = Verrijck (Ned.); Iliciacum = hulstbomenbos; Cassiniacum = eikenbos = Kessenich a/d Maas (B); Capriacus = geitenplaats = Kaprijck (B). (BachOrtsn1,220) [Geeft mogelijk aanwijzing voor Fladeracken] Namen op -ik- zijn gedeeltelijk oude -acum-namen, als ze tenminste niet teruggaan op -dijk, -beek, of -ink. (BachOrtsn1,245) [Heitrac < Heidrik]

Een fundus is een kleine lokale eenheid met een agrarische organisatie. Meestal genoemd naar de eerste eigenaar, in het algemeen met het suffix -anus-, in Keltisch beïnvloede gebieden -acus-. (BachOrtsn2,65)

-acum-namen duiden daarom meestal op een Romeinse landgoed. (BachOrtsn2,69)

-Akker-

Net als -kouter- en -es- het gemeenschappelijk ingesloten bouwland van een bepaalde bevolkingsgroep. Het zijn de oudste landbouwgronden van de dorpsnederzetting. Het nieuwe bouwland dat er geleidelijk uit gewonnen werd in afzonderlijk omheinde percelen, werd ook met die naam aangeduid. Die ontstonden -in de vruchtbaarste streken- sedert de 11e-/12e eeuw, elders later. (L12,19)

-Andsel/Aensel/Aensedel-

= aangelag = tegen de woning gelegen land < -aan de sedel- Volgens het Mnl. Wb. is -sedel = woonstede, woning. (M1,314) [vgl. Andsel in Deurne]

-Andr-

Ook voorkomend in oude waternamen -andr/-indr, die ontbreken in Zuid-Duitsland tot aan Taunus en Moezel en in centraal Frankrijk. Wel in Zuid-Frankrijk: Balandre, Camandre, Simandre; Spanje: Sizandro; in Lucanië: Melandro, Salandra; Troas: Skamandros.

1184 Travendrebach = Trarbach/Mosel; Medenderbach, zijrivier van de Our; 959 Malandra = beek bij Mallendar bij Koblenz; 1052 Valendre = Vallendar bij Koblenz; 864 Isandra = IJzendoorn aan de Waal; 967 Merendra = Meerendré bij Gent; I Texuandri (bij Plinius), apud Toxiandrium locum, VIII Taxandria; villa Calantra = Kaldern bij Marburg; 755 Daventre = 882 Taventeri = 959 Daventri = Deventer (vgl Eng. Daventry en Coventry) (BachOrtsn1,215/6)

-Anger-

Oudhoogduits, oudsaksisch -angar- = grasland, weiland, ook (markt)plein, rechtsplaats, vildersplaats. VIII -Angara-, IX Vuluisangar; middelnederlands -enk = grasland. (BachOrtsn1,380) Ook wordt met -anger- wel een (dieren-)begraafplaats aangeduid. (BachOrtsn1,412)

"Particulum hereditatis mee in pago Felum in uilla que dicitur Englandi id est curtile unum". (Künzl, 130/1 m.b.t. onder Engeland, 2 km. z. van Apeldoorn.)

Latijns -angere- = wurgen. Mhd. -anger- = frohne = gerechtsdienaar, beulsknecht.

De -anger- was de verzamelplaats van de bevolking, een rechtsplaats met lindebomen, die ook feestplaats was. In de Allgäu is -anger/engerli- ook de hofplaats of de weide voor de hof (curtis), waaraan de "Brühl" en de "Breite" belendend zijn. (Bader1,116/117) De bijeenroeping van de dorpsvergadering gebeurde in de oudste tijden in de open lucht in het voorjaar. Pas als een binnenruimte gebruikt gaat worden vergadert men op de 1e werkdag in het jaar of elders in de wintertijd. De verzamelplaats is in de oudste tijd de plaats onder de linde, het kerkhof of de -anger-. Vooraf wordt de klok geluid. (Bader2,292,noot117) Belangrijk voor de middeleeuwse rechtsuitoefening, belangrijk echter ook voor het zelfbewustzijn van de dorpsgemeenschap en de vorming van het dorpse rechtsgebied, is de plaats van de bijeenkomst van de dorpsrechtbank: in het midden van het dorp, bij de kerk, soms op het kerkhof, onder de linde of in een omheinde tuin. (Bader2,356) De meest uiteenlopende visies bestaan over het al dan niet autochtoon zijn van de plaatselijke rechtspraak. (Bader2,344/345,noot340)

In een sage over de verplaatsing van het dorp Aasen/D is de -anger- het oorspronkelijke dorpsplein van het vroegere dorp. (Bader3,112)

-Anger- komt als woord al vroeg voor en is van algemeen-Westgermaanse oorsprong, waarbij de betekenis in wisselende agrarische situaties dikwijls zeer uiteenlopend is. In Ems/Vorarlberg liggen de -anger- genoemde weides rondom de Hof. (Bader3,113/114)

De -anger- is dikwijls omheind en uitgezonderd uit het drieslagstelsel. (Bader3,115) In het Nederduitse gebied vaak -tie/thije- genoemd. Dikwijls met linden beplant. (Bader3,117) Soms identiek aan -wasen-. Bekend is tenslotte de nauwe samenhang van -wasen- met rechtspraak en executie. De -anger- kan ook dorpscentrum worden. (Bader3,118) De -anger- is droog gelegen, op een wat hogere plaats. (Bader3,119)

Omdat de in het dorp bij -anger- en -brühl- gelegen boomgaard omheind was en toch tegelijk publiek toegankelijk, was hij ook geschikt voor de dorpse rechtspleging. (Bader3,74)

-Ar-

Keltisch = voor, nabij (GNW) [> Arenbroek?]

-Are-

Keltisch = stijgen (GNW) [> Arenbroek?]

-Ast-

950 -Astine- = Esten en 874 Astnide = Essen hangt samen met middelnederlands -ast, est en eest- = droogoven, vuurhaard, smeltoven. Komt vaak voor waar metaalverwerking plaats vond. (BachOrtsn1,391) [IJzermelterijen bij Asten]

Astene/B te vergelijken met Asten/NL. (1200 Astene) < 'asten' = vruchtbaar maken? (Mansion,73)

1221 -Hastene- (GyssTW,76)

[Maar: op een oude kaart komt Asten voor als -Asden-, en dan zou er mogelijk verband kunnen bestaan met Heusden, zowel bij Asten als aan de Maas, bij Beringen en in Oost-Vlaanderen, mogelijk < Husdinium net als Huisduinen. Dit temeer omdat Asten in 1221 als Hastene voorkomt (Moerman,30)]

-Aule/Ule-

Wijst op leem- of kleigrond. Vgl. Ulestraten, Oeleberg. (BachOrtsn1,267)

-Baarschot-

-baar- zou kunnen teruggaan op -barn- = -born- = beek, maar ook: stromend water. [barn>bars>bar(s)schot] (B6,116)

-Bakel- (< 714 Bagoloso, 721 Baclaos)

Men kan -bach- beschouwen als de specifiek Duitse uitdrukking voor waterloop. (K1,50) -Aha- was het typisch germaanse woord voor waterloop (K1,54)

*-bagi- in plaats van -baki- is ouder en komt vooral voor in het gebied van de -p- namen die ook al ouder zijn dan Keltisch of Germaans, < Indogermaans *-bhagi- of *-bhogi-. (K2,232)

Oudkeltisch kende een woord voor beuk -bagos- (GNW) < *-bago- < Indogermaans *-bhago-, zoals in Bavay < Baga-cum, in talloze plaatsnamen met -bag-, en met verharding van Keltische -g- tot Germaanse -k- terug te vinden in bv. Silva Bacenis, zoals Caesar het Harzwoud noemde. (C4,33) [Oudste vorm van Bakel was -Bago-los-, later Baclaos; zou dus van Keltisch -bago- = beuk kunnen komen.]

Wrsch. < (Eng.) back = rug. Bakel = bak-lo = bos aan de achterkant. Soms ontleening uit Latijn baculus = palissade, omheinde ruimte. (Carnoy,41)

Bakel < Bagoloso/Baclaos = -lo-vorm + s als latijnse nominatief-uitgang. (SchfWn,159)

-Loon- is 3e dativus pluralis, dus "in/bij de bossen". In het grensgebied met het Romaans is -loon- veranderd in -looz-. Baclaos (> Bakel) is een vroege variant. (PWB,19)

Niet alleen van waternamen maar ook van terreinnamen worden nederzettingen gevormd met behulp van het suffix -ja- of van de datief-pluralis-vorm, bv. van -lauh- = bosje: Berclau/D < ca. 1040 -Berclaus- (G9,24) [Dit geldt ook voor Bakel < Baclaos]

[Bakel wordt in 714 genoemd "actum Bagoloso villa publice". De betekenis van -villa- wordt hier niet helemaal duidelijk.] Het woord -villa- is minder precies: in vele gevallen betekent het gewoon "dorp" en duidt het dus de plaats aan waar van elkaar onafhankelijke landbouwbedrijven van kleinere en grotere omvang bijeen lagen. In andere gevallen wordt -villa- gebruikt als synonime van -curtis-, [herenhof] in het bijzonder wanneer de -curtis- het gehele dorp met zijn landerijen omvatte, zodat het woord -villa- dan eveneens een groot domein aanduidt. Men mag beweren dat -villa- in de loop van de 8e-9e eeuw [dus al in de periode van Willibrord en herelaef 714 en 712] meer en meer deze tweede betekenis moest hebben gekregen. (V4,38/39)

De etappeplaatsen voor de rondreizende Merovingische en Karolingische hofhouding lagen gemiddeld zo'n 30 - 35 km van elkaar. Op de route van Parijs naar de belangrijke palts Nijmegen lag Bakel op 35 km. afstand van zuidwaarts Bladel en noordwaarts Nijmegen. Ook lag het op de route van de Pippinidische residenties Jupille en Herstal via Susteren naar Nijmegen. (E2,krt.177) De latere Karolingische palts te Nijmegen gaat mede terug op de door Pippijn II in 692 aldaar gestichte parochiekerk. In 714 is Pippijn in het Toxandrische Bakel voor de schenking van Susteren aan Willibrord. (E2,159 en voetnoot 90) [Men kan met vrij grote zekerheid aannemen dat het hier ging om een etappeplaats op de reisroute van palts naar palts, dus een Pippinidische villa]

Bladel wordt in een oorkonde van 922 genoemd "actum Pladella villa" (Camps, nr.20) Van Budel heet het in 779 "in denominandas villas id sunt Harimala in pago Hasbaniense, Budilio in Texandria". (Camps, nr.12)

Aangenomen wordt dat dagreizen maximaal 25-30 km. lang waren, in de zomer was meer mogelijk, in de winter haalde men dat nauwelijks. (M5,59)

Paltsen als Frankfurt, Nijmegen en Aken, die onder Pippin en Karel de Grote voor het eerst genoemd worden, zijn wel

door deze koningen opgericht, maar ongetwijfeld op koningshoven die de Karolingers tesamen met het Merovingische fiscaalbezit of met hun eigen huisgoed hadden verkregen. (G10,317)

Wezenlijke bestanddelen van een palts waren: 1. koninklijke verblijfplaats; 2. versterking (castrum); 3. economisch centrum. 1 en 2 kunnen aanwezig zijn, maar ook bv. 1 en 3 [waarbij dus de versterking afwezig is]. De economische gebouwen kunnen van steen geweest zijn, maar ook van hout of in vak- en vlechtwerk. Economisch centrum lag zelden in een alluviaal overstromingsgebied tenzij in de onmiddellijke omgeving een vruchtbare leem- of lössbodem aanwezig was, zodat graanproducten gemakkelijk afgevoerd konden worden. (M5,57/8)

V.w.b. de localisatie koningsgoed: a. plaatsen die ondubbelzinnig in hun namen naar koningsgoed verwijzen; b. oude "kleurloze" plaatsnamen die verwijzen naar windrichtingen, natuur (beek, dal, berg, veld, boom, enz.); c. overige. (M5,61/2) [Bakel zou onder b. kunnen vallen: oudste vorm is -Bagoloso-, gevormd van -bagi- = beek][Deurne gevormd naar durn = doren(bos), dan ook b.]

Pippijn II had mogelijk ook een villa in Bakel (verwijst naar Camps en Verwers).(T2,325) Pippijn II controleerde veel meer bezit in Texandrië dan tot nu toe algemeen wordt aangenomen. (T2,330) Grondbezit van Pippiniden in Texandrië is zeer uitgebreid geweest. (T2,336)

Alle koningshoven hadden ook buitenposten van geringere afmeting. (Metz,187) Bovendien blijkt, dat op de plaatsen waar koninklijke bezit lag juist de families van de graven of de koninklijke vazallen gegoed waren. (Metz,188) Oppassen om niet uitsluitend in de structuur van de huidige dorpen te denken. Zelfs daar waar koninklijk en privaat bezit dezelfde naam draagt kunnen meerdere kilometers tussen beide liggen. (Metz,189)

Bij een koninklijke etappeplaats [hoe klein ook] hoorde een -stabulum- (< Lat. -stabulum) = 'stal' en een paar -spicariae- = voorraadschuren [> 'spijker'] Dikwijls lag er een boomgaard vlakbij. (M5,26) [Misschien ligt hier de oorsprong van de watermolen in het midden van nergens met de naam "Sche(e)pstal" op de grens van Bakel, Helmond en Rixtel. Watermolens waren altijd bezit van een grondheer. Vlak erbij lag een gebied met min of meer vruchtbare leemzandbodem, waar ook akkers op lagen. De heren van Scheepstal stamden af van de graven van Rode, de oorspronkelijke voogden van Peelland voor de abdij Echternach]

Germ. -bagna- verwant met Mnl. -bagge- en Engels -badger- = 'das' (het dier). Het komt veel voor in Engelse bosnamen, waar de betekenis 'das' het meest waarschijnlijk is. Cf. ook hier -Bacwaldus-, -Bakelrot- + -lauha- = bosje op hoge zandgrond. (GyssTW,95)

-Bata-

Keltisch = vechter (GNW) [> Bayeman?]

-Beek-

< -baki- = natuurlijke waterloop. (G4,99) , germaans -*baki- = natuurlijke waterloop, van minder betekenis dan een rivier. (SchfWn,142) Namen op -beek dateren uit ca. 1000. (SchfWn,144)

-Beemd-

< -bamud- = alluviaal land aan een waterloop. In Brabant, Limburg, Rijnland en Westfalen, beantwoordend aan westelijk en oostelijk -meers/mars-. (G4, 99) Is -omheinde weide- (Carnoy,54) Oorspronkelijk hooiweide, later grasland in het algemeen. (SchfVn,16) Eerder afgesloten terreinen dan de grasweiden. (SchfVn,17) Om in de winter het vee op stal te kunnen voeren waren hooiweiden nodig. Dat waren de beemden langs de waterlopen. Die waren logischerwijze omheind. (L12,22)

< -*bi-hamithi = afgesloten ruimte (vgl. Lindemans in Moerman,34)

-Berg-

Ook in het Wasland heet de geringste heuvel een berg. (G5,96)

-Bern/bron/beers-

Het bestanddeel -beers- is een dialectische ontwikkeling van de waternaam -berne- (vgl. Brabantse familienaam Ver-

berne), een van de vele varianten van -borne, bron, born, borren, bar, borre, enz., waarbij -rn- overging in -rz-, in Auslaut in -rs-. (B3,199) Op grond van Engelse ontwikkelingen moet -beers/berne- hetzelfde betekenen als 'beek'. Het Oudengels -burna- betekent 'a spring, a stream'. (B3,200)
[Bernhem 1370 in Deurne en Eertborn 1432 in Vreekwijk]
Beers = stoppelveld, stekelige plaats (vlg. Mansion in Moerman,35)

-Besingen/besengen-
werkwoord met betekenis: verschroeien, zwart branden. (B13,17)

-Beuk-
Middelnederlands -boke- en -boeke-, met dialectische umlautsvorm -buek-, waaruit weer dialectisch -bik- ontstond, bekend uit Brabant. In Booischot heet een gehucht -Beukels-.(C4,27/8) Uit beukenbos -bökloh- ontstond -Bokel-. (C4,31)

Oudkeltisch kende een woord voor beuk *-bago- < Indogermaans *-bhago-, zoals in Bavay < Bagacum, in talloze plaatsnamen met -bag-, en met verharding van Keltische -g- tot Germaanse -k- terug te vinden in bv. Silva Bacenis, zoals Caesar het Harzwoud noemde. (C4,33) [Oudste vorm van Bakel was -Bago-los-, later Baclaos; zou dus van Keltisch -bago- = beuk kunnen komen.]

Bokhorst < Germ -bukna- = 'reebok' + -hursti- = beboste opduiking in moerassig terrein. (GyssTW,159)

[Bokhorst < bök = beuk + horst?]

-Bocholt/B- < 1162 bucolt = beuk + holt (= bos) (M7,42)

-Beukel-

-Boeckel/bokel/buekel/beuckel/beukel- niet erg waarschijnlijk uit -beuk-lo b[beukenbos] maar eerder uit Mnl. -bokel- = gesp, hier in de betekenis van een veken of hek in de toegang tot een veld, werkend met een losse beugel of stang die in een gleuf schuift. (L11,13)

-Beusen-

Gaat terug op -bos- = dialectisch -beus- (met umlaut als meervoudsaanduiding) = bossen, waarvan de nieuwe meervoudsvorm -beusen- werd gevormd [vgl -ei -eier- eieren]. Het betreft vermoedelijk gerooide laagstammige bospercellen. (M9,126)

-blank-

= onbewassen, kaal = onbegroeid met bomen. (M10,146)

-Blokhuys-

Ook bij het Blokhuys in St.-Martens-Bodegem/B lag in 1530 een molen met landerijen, beemden, bossen en vijvers. (L14,12)

Zie ook: Ton Spamer, LEENSEL - De moeder van Liessel. Een historisch/geografische en toponymische studie. Deurnese Historische Reeks, Kleine Serie 3. Deurne, 2011.

-Bocht-

-Boecht- in Geetbets/B = schuthok voor dolend vee, waar de schutter of preter ze opsloot tot de eigenaar de boete kwam betalen. (L3,60) Omheind stuk grond waar het rondzwerfend vee kon worden opgeborgen. (L4,13) Omheinde ruimte waarin 's nachts het vee werd bijeen gedreven. (B14,22)

-Boomgaard-

Omdat de in het dorp bij -anger- en -brühl- gelegen boomgaard omheind was en toch tegelijk publiek toegankelijk, was hij ook geschikt voor de dorpse rechtspleging. (Bader3,74)

-Boon

buun = vlechtwerk. Benneveld < 1287, 1301 Bonevelde = waarschijnlijk "omheind stuk veldgrond". Vgl. Drentse plaatsnamen Bonnen, Bunne en misschien Buinen. (Spek,712)

-Boonhof-

Tuin voor groenten, voornamelijk bonen, zoals er bij de meeste grote hoven een aangetroffen wordt. (L11,16)

-Bos-

Jong woord, op zijn vroegst 12e eeuw. (PWB,25)

-Bottel-

Plaatsnamen op -büttel- zijn veel jonger dan de -heim-namen. (BachOrtsn2,164) [Of dat ook voor kale toponiemen als -De Bottel- geldt, is niet duidelijk] -Bottel- is een typisch landschappelijke naam. (BachOrtsn2,314) Afkomstig van oudgermaans -bothla, buthla- en betekent oorspronkelijk een hoeve met erf, een huis, een woning. In eerste instantie wijst het op een nieuw aangelegde hoeve met het bewerkte landbezit dat erbij hoort. In Brabant maar zeldzaam: Budel < 779 Budilum. (BachOrtsn2,369/70) [Vgl. de Bottel in Deurne]

Budel < 779 Budilium > 947 Butil, frankisch -bodil-, mnl. boedel = huis, hof en grondbezit. Vgl. Boulton/Ardennen. (Moerman,39)

-Braak-

Oudhoogduits -braha-, middelnederlands -brake- is eigenlijk niet de niet-gebruikte rustende akker, maar dát deel van een 3-slag-akkerland dat geploegd wordt. Het duidt dus op een land in gebruik in een 3-slagstelsel. (BachOrtsn1,385)

-Braak- te vergelijken met Engels -brake- = kreupelhout of met Engels -bracken- = varen(s). (B12,11)

Dat de veldnaam -braak- een directe weerslag van het drieslagstelsel zou zijn, is niet waarschijnlijk, daar er geen reden is, waarom één van de drie wisselend braakliggende velden die naam zou krijgen. -Braak- betekent niet meer dan een stuk land dat lange tijd (wegens bv. onvruchtbaarheid) onbebouwd is gebleven. (T3,79)

Beromünster 1310: "...in agris sabbatizantibus [rustende akkers], qui vulgo dicuntur brachaker". Hierop kan de pachter -wiken- ("vicia seu grano qui dicitur vulgariter wiken" [= wikke = peulvrucht]) aanplanten. (Bader3,96)

Duitse -Breite- = in Zwaben -braike/breike-, in Frankrijk -braige/braigle- = altijd akkerland, uitsluitend voorbehouden tot uitbating van de hof/hoeve waartoe ze behoorde, dus niet te benutten voor gemeenschappelijk gebruik. Altijd heerlijk land, of van de meier, of van de kerk. (Bader3,151-156) [dus de betere grond; de Braak in Vreekwijk is een vruchtbare hoge akker, en het goed Ter Brake aan de Kerkeindseweg, een van de oudst bekende bezittingen van de Van Doernes in de grote Vloeiakker, zal zijn naam toch wel niet aan zijn onvruchtbaarheid te danken hebben gehad.]

-Brac-

Keltisch = moerassig grasland (GNW) Bahlow leidt hier ook het woord -braak- vanaf en dientengevolge ook -Brabant- < brac-bant (Bahlow,54)

-Brabant-

Niet splitsen in Brac-bant maar in Brag-ub-ante, oorspronkelijk de streek van de rivier de Braginna = Zenne en Braine, ook de naam van enkele nederzettingen (Braibant) bij moerassen gelegen. -Ante- = hydronymisch suffix. Germanen hebben later de woorden verkeerd gesplitst: Bra-bant, en vervolgens Ostre-vant en Tester-bant. (G2,72/3)

-Breide/Breite-

-Brühl- en -Breite- zijn geprefereerde delen van de 'Flur' (het grote akkercomplex), die dikwijls oud -tot het vroon- goed behorend- land van de heer zijn. (Bader1,42)

-Breide- = terra salica = land van de grondheer (BachOrtsn1,379)

Duitse -Breite- in Zwaben -braike/breike-, in Frankrijk -braige/braigle- = altijd akkerland, uitsluitend voorbehouden tot uitbating van de hof/hoeve waartoe ze behoorde, dus niet te benutten voor gemeenschappelijk gebruik. Altijd heerlijk land, of van de meier, of van de kerk. (Bader3,151-156)

Mogelijk afkomstig van ww. -breien- in de betekenis van 'vlechten' en wijst het op een omheining. (T3,80)

-Breugel-

-Brühl-, gall.lat. -bro(g)ilus = omheind bosje; oudhoogduits -broil- -bruil-, middelhoogduits -brüel- = vochtige weide; vroegnederhoogduits -bryel- o.a. = vette, met bosjes omzoomde weide. Nederlands: breugel, bruil, briel, enz. In het Duitse Zuidwesten betekent -brühl- de weiden van de grondheerlijke saalhoeve, die eraan grenzen en dicht bij het dorp liggen. (BachOrtsn1,329)

Moerassig terrein (vaak bebost), ontleend aan Kelt. -brogilo- (GyssTW,189)

-Brühl- en -Breite- zijn geprefereerde delen van de 'Flur' (het grote akkercomplex), die dikwijls oud -tot het vroongood behorend- land van de heer zijn. (Bader1,42)

-Brühl- is in essentie beperkt tot de oudste vestigingsplaatsen (-ingen- en -heimgebied). Het zijn de meierhoven en de burchten die over een "brühl" beschikken. De naam gaat dikwijls over op landelijke woonkernen (gehuchten), in zijn oudste verschijning zonder toevoeging. (Bader3,137/137) [Deurne>Bruggen?]

-Broek-

> -broka- = moeras (G4,99) -Broek- = moeras of ontwaterd tot hooiland. (M1,303)

> Kelto-Romaans -brogilo- = grasland nabij de hoeve; lang stuk grond, vaak met houtgewas begroeid. (P3,58)

-Bron-

Hiermee werd soms de gehele waterloop aangeduid en niet alleen de oorsprong. (SchfWn,41)

Het verband tussen de aan Willibrordus en Bonifatius gewijde putten en de heidense bronverering valt niet te betwijfelen. (SchfWn,134)

Bornhem/B = ca. 1100 -Burnehem- ontstaan uit een nederzetting bij een bron. [vgl. Bernhem bij Breemortel]

Zie ook: -bern-

-Buckel-

Net als oudfrans -boucle- hoogte, rug. (BachOrtsn1,260) [Mogelijk: Beukel]

-Bünt-

-Beunde-, oudhoogduits -biunt- = landelijk privaatgrondstuk, meestal binnen de gemene gronden, maar aan het gemeenschappelijk beheer/recht onttrokken, oorspronkelijk omheind. (BachOrtsn1,399) [Bunt-]

-Bunt- = tuinen die in het engere binnenste bereik van het dorp liggen, in de regel gebruikt als bijzonder benuttingsgebied, in de Feldflur [grote akkercomplex] gelegen, maar uitgezonderd uit het drieslagstelsel. Vaak gebruikt voor teelt van vlas, hennep, knollen, klaver, soms ook gras. Ook: bünt, beune, baint, fr. bounde, beenth (Bader3,97/98) [> Deurne: Beendert?; Helmond: Binderen?]

Waar Brühl en Breite geen standaardtermen zijn geworden neemt de Bünt de rol van vroongebied over. Altijd omheind. (Bader3,104)

-Burg/Berg-

-burg- en -berg- werden vanouds door elkaar gebruikt, ook voor burchten die niet op een berg stonden en voor bergen waarop nooit een burcht stond. In de Karolingische tijd werden herenhoeven versterkt en daarna -burg- genoemd. In Oostfriesland heet -burg- elke versterkt huis en lek wat groter boerenbedrijf dat massief uit stenen is gebouwd. (BachOrtsn1,394)

< Germ. -burgon- = 'berken' (zoals -asp- voor 'espen') (GyssTW,165) [Wittenburg/Wittenberg]

-Calangeren-

In rechte eisen. (B13,61)

-Deurne-

1069, 1148, 1161 en 1222 Durna; 1100/1110 en 1200/1225 Thurne; 1200/1225 Durne.

-Deurne- < -Durninum- is een voorbeeld van een soortnaam ('doorn') uit de archaische groep met de uitgang -inum- (G9,8) waarbij de oorspronkelijke -th- in Echternach "verhoogduits" is tot -d-. (G9)

Typische eigenaardigheden in de schenkingsoorkonden uit de vroege 8e eeuw wijzen erop, dat de originelen (tenminste de Noordbrabantse) die Theodoricus van Echternach bij het samenstellen van de Liber Aureus voor ogen had, niet in Merovingisch maar door Angelsaksen in hun typisch rondschrift waren opgesteld. Het valt te betwijfelen of de spellingen met -d- in 721 Durninum (Deurne) en 710 Hapridum (Gysselings emendatie van Heopurdum, Hapert) als "Echternachse verhoogduitsingen" van Oudnederlands -th- zijn te beschouwen. Representaties van het -th-foneem door -d- of -t- zijn ook in het oudste Engels bekend. (Voetnoot 26: Men lette in dit verband op de tegenstelling Durninum:Turnine. Dit laatste toponiem (Deurne bij Antwerpen) vertoont in tegenstelling tot het eerste een typisch merovingisch-romaniserende t-anlaut.) (L2,61/62) Op antroponymische gronden meen ik, dat de schenkers Aengilbald, Ansbald en zijn zuster Bertilindis verwanten waren. Ook verwantschap met Hesterbald en Hodibald die enkele generaties later -resp. in 780/1 en 784/5- in Diessen en Hees(?) goederen aan Echternach schenken, wordt hierdoor aannemelijk. (Voetnoot 38: Opmerkelijk is een oorkonde uit dezelfde periode (d.d. 721) waarin alle zeven getuigen een bald-naam dragen. Geen enkele is echter identiek met de in onze oorkonde voorkomende personen. De dragers horen eerder thuis in het oosten van Peelland. (De oorkonde betreft Deurne, Bakel en Vlierden). De naamsgelijkenis tussen de Kempische en Peellandse bald-namen is echter zeer frappant.) (L2,64/5)

Deurne bij Antwerpen < 813 Turninum, 993 Turne. De gelatiniseerde vorm heeft een -t-, wat zo dikwijls het geval is als de primitieve klank -th- was. Men kan dus zonder te aarzelen Deurne verbinden met - *thurnina- = doornig kreupelhout. (Carnoy,163) Bij Dour < 865 -Durnum- echter: Men kan niet geheel negeren het Keltische -*durno- = vuist dat in zijn Franse afleidingen ook gebruikt wordt voor kleine bodemverheffingen. (Carnoy,171)

Tourinnes-la-Grosse = Deurne bij Nivelles < 1159 Tourrines, 1189 Torninis < Germaans *-thurnina- = bosje van doornstruiken. De -th- ging in het Romaans over in -t- maar werd in het Nederlands -d-. (Carnoy,675) Tournai = Doornik, IVe eeuw Turnacum, 409 Tornacos, VIe eeuw Thornaco, 1302 Dorneke. = zeker voor-Germaans. Veel van de plaatsen als Torné, Turny, Tourny, Tornomagos, Tornodurum liggen op hoogtes. Wrsch. contaminatie uit Keltisch -duro/durono/durno = 'versterking, versterkte heuvel' en Latijns -turris = 'toren' en -toro/torono- = ronde, spitse heuveltop. (Carnoy,675/6)

Oudgerm. -thurninum- = dativus pluralis van -thurnu- = doorn(-struik), betekent dus 'bij de doornstruiken'.(GyssTW,265)

-Deuzel/Dies-

Deusone, waar Hercules Deusoniensis volgens munten uit de 3e eeuw werd vereerd, betekent 'heilige rivier'. De naam van de rivier ging over de plaats die nu Diessen heet. (S5,67) Duizel heette 1219 -Dusele-. Onder het woord Duisbeke zegt Carnoy: "Zoals het dorp Mater een Keltische riviernaam draagt (*Matrona) met een godsdienstig karakter, vereeuwigd zijn beek de Duis-beke een benaming -duis-, niet minder Keltisch, en zich verbindend met geesten, met name watergeesten."(vert. A.Spamer) En onder Duusdonk zegt hij: "Alle namen die het element -duus/duis- bevatten lijken verband te houden met het geloof van de Germanen zowel als van de Kelten in het bestaan van geesten, genaamd -*deusa/*dusio-". (vert. A.Spamer). Het is niet bevreemdend dat een veld- of waternaam naar 'geesten' is benoemd. (B4,104/5) Wat de etymologie van het woord betreft vermeldt Gysseling: Blijkens de Herculesverering Oudgermaanse waternaam -deuson- bij Indo-Europees -dheus-, dat vaak in religieus verband optreedt (Grieks Theos "god", Galloromeins -dusius- "daemon", middelhoogduits -getwas- "spook", Litauw -duasià- "geest") Bij Diessen hebben we met dezelfde oorsprong te doen als bij Duizel: een stroom bewoond door (water-)geesten (B4,106) en als bij Dieze (B19,143) Maar: Deuzeldonk < d'eeuwse/donk. (P2,13)!

Dhuy < 1235 Dhuyt moet beschouwd worden als Keltisch en betekent òf 'div-in-a' = goddelijke rivier òf -dusia- = wa-

terfee (zie Dion, Diest) De Kelten vereerden geesten, in Gallo-Romeins genaamd -dusii- = die dikwijls watergeesten schijnen geweest te zijn. Het woord -dusius- leeft voort in het Wallonisch. (Zie Duisburg, Duusdonk, Duisbeke, enz.) (Carnoy,163)

-Diede-

In Belgisch Dieweg < 1370 Diedewech is het eerste lid ongetwijfeld -died- = volk. (Carnoy,165) [vgl. Diedescoet in Vlierden]

-Diedewech- in Ukkel/B = 'volksweg'. (L18,35)

De duistere oude vorm Theodon > Didam kan verbonden worden met latere vormen als Diedeheim, Thiedeheim; de vorm Diedehun uit 1025 die via een 18e eeuwse copie is overgeleverd zou als een verschrijving voor *Diedenun (< *Theodonun) geïnterpreteerd kunnen worden; de basis *theod- is uit meer oude toponiemen bekend, maar is nog niet verklaard. (terLaak,37)

-Dierenkoppen-

Met de heidense cultus kunnen vele namen op -kop/hoofd- samenhangen, waarvan het bepalende deel een diernaam is, zoals de verschillende Paardekop, Zwijnskop. Op alle Germaanse heilige plaatsen bestond de gewoonte om dierschedels op een stok te plaatsen. Engelse deskundigen wijzen op de gewoonte om op bepaalde plaatsen dierekoppen op stangen te plaatsen als markering voor openlucht-vergaderingen. In Engeland is er een -Swinesherd- dat een plaats was waar een "court of records" zitting hield. Dierekoppen werden in Engeland gebruikt als markering van vergaderplaatsen en grenzen. Sommige deskundigen denken dat het een overblijfsel is van het oorspronkelijke offer van een dier of zelfs mens. Paus Gregorius de Grote (Acta Sanctorum Jul. IV, 59, nr. 10) keerde zich in elk geval tegen het dierekop-offer. (BachOrtsn1,411) [Zwijnsput, Paardekop]

-Dol-

Soort spitsmuis, of 'moerassig' of 'vergiftigd' (B13,29)

-Donk-

Kleine, tussen moerassen en waterlopen liggende bodemverheffing. (BachOrtsn2,359) Een graanbergplaats of een onderaardse ruimte en vandaar een dierenhol, ook een kleine verheffing in een moerassige omgeving. (Carnoy,169) -Dungenen- (>-Dingenen-) is collectiefvorm van donk. (H3,11)

-Donk- en -broek- betekenen [1776] lage en dus ingedijkte landen. (H4,42)

N.B.:

Van Osta heeft in Naamkunde, jaargang 24, 1992, 87-116, na microtoponymisch onderzoek aannemelijk gemaakt dat 'poel' of moerassige terreindepressie' een meer voor de hand liggende betekenis van -donk- is dan 'opduiking, hoogte'. Hij zegt daarin onder meer: "Dat donk „hoogte" zou betekenen, is een opvatting die bij nader inzien niet blijkt te stoeien op grondige detailstudie, maar die veeleer het resultaat is van consecratie door herhaling".

In 1776 publiceerde Mr. Johan Hendrik van Heurn, Oud-Schepen en Raad der Stad 's-Hertogenbosch, zijn 'Historie der Stad en Meyerye van 's-Hertogenbosch'. Op pag. 42 schrijft hij: "De naamen van Stabroek, Wilmerdonk, Achterbroek en Overbroek schynen hier toe aanleiding te geven, omdat de woorden Broek en Donk laage en dus ingedykte landen beteekenen".

Van Heurn was niet de eerste de beste. Als iemand de toponiemen in de Meijerij kende was hij het wel! Hij was 'Ontfanger van 's Lants gemeene middelen der Personele Quotisatie' en van 1719 tot 1738 tevens griffier van de Leen- en Tolkamer, in welke functie hij ook belast was met de examinatie van de dorpsrekeningen in de Meierij van 's-Hertogenbosch. Zodoende kwam hij dag in dag uit in aanraking met veldnamen. In zijn positie zou het een lachwekkende vertoning zijn geworden als hij aan een woord een betekenis zou hebben gegeven die exact het tegenovergestelde zou zijn geweest van de alledaags gangbare.

In Vreekwijk, een van de oudste gehuchten van Deurne -in 1271 is er al een Godfried van Vrecwich- lag ook een toponiem -Donk-. Dat lag niet bepaald hoog en droog, getuige de vermelding uit 1431: "een stuc beempts geheyten in gheen dunghelen". Beemden zijn vochtige hooilanden in beekdalen, meestal laag gelegen. Van Osta noemde ook al een aantal van die omschrijvingen. Alhoewel het gebruik van een voorzetsel geen absoluut uitsluitel geeft, is het "in" hier toch wel opmerkelijk. Hetzelfde geldt voor "een hooiveld, gelegen in de Lemp donck". (1566 ORA)

Van Osta's artikel heeft weinig gevolgen gehad. Noch hij noch Van Heurne hebben kunnen doordringen tot de toponymische woordenboeken. De in HGA bijgevoegde hoogtekaart van Vreekwijk, op basis van de hoogtemetingen van vóór 1965, geeft de exacte locatie van de Donk aan. Er was in de hele naaste omgeving geen lager en natter punt te vinden. Er is toevallig ook geen zandige 'opduiking' aanwezig. De hoogtecijfers zijn door de vetigheid moeilijk te lezen zodat -28- soms op -26- lijkt, maar met de originele kaart erbij was het geen probleem meer. Voor alle duidelijkheid heb ik elke laag van 50 cm. een andere kleur gegeven, bruin voor de hoogste en blauw voor de laagste. De lijnen die 25 cm. aangeven heb ik buiten beschouwing gelaten, behalve de laagste. Bij steilranden vallen sommige hoogtelijnen samen en lijken daardoor te 'verdwijnen'.

Er valt verder nog iets op. De meeste hoogtes heten hier -berg-, iets wat volgens de deskundigen eigenlijk boven de grote rivieren thuishoort. Van Berkel/Samplonius zeggen over -donk-: '... identiek met mnl. donc: 'zandige opduiking in moerassig terrein'. Het is een typisch Zuid-nederlands toponiem, boven de grote rivieren worden zulke opduikingen meestal berg genoemd.'

Maar juist hier in het Peelgebied, waarvan de oorspronkelijke omvang nog uitstekend te achterhalen is, heten vrijwel alle zandige opduikingen nooit donk, maar altijd berg!! Alleen al in en bij Deurne: Wasberg, Wolfsberg, Zeilberg, Hanenberg, Nollenberg, Hertsberg, Rijpelberg, enz.

Beijers/Van Bussel gaan ook uit van een 'zandige opduiking', maar vermelden wel dat Van Osta eerder denkt aan 'laag, afhellend' dan aan 'hoogte'.

In Aarschot/B ligt de Donk aan Demer en Weerderlaak, dus in een laagliggend gebied zoals in Vreekwijk. De afgraving wijst precies op het tegengestelde: om de (verdwenen) kerk van Weerde te bouwen, werd in de Donk eerst een verhoging opgeworpen, omdat de kerk bij overstromingen altijd onder water zou staan. (Mail van Paul Kempeneers van 17 mei 2009)

Karel Gildemacher heeft in Friese Plaatsnamen (Leeuwarden, 2007) voor de verklaring van het Friese Donkerbroek < Dongbroec (1408) gekozen voor de verklaring "Een moerassige laagte die als broekland in gebruik raakte". (Mail van 18 mei 2009)

Om de Vreekwijkse -donk- in een wat groter verband te plaatsen wordt in HGA een aparte kaart toegevoegd, bewerkt naar Hiddink, H., Archeologisch Onderzoek op de Groot-Bottelsche Akker bij Deurne. Zuidnederlandse Archeologische Rapporten 33. Archeologische Centrum Vrije Universiteit, Amsterdam, 2008, plaat 2. De -donk- (aangegeven met een blauw kruisje boven het woord Vreekwijk) ligt op de voormalige Vreekwijkse Akker, onderdeel van de Deurnese Akker. Eromheen liggen akkers waarvan de oudste attestaties teruggaan tot de 14e eeuw. De -donk- ligt hoe dan ook niet in een moerassige omgeving of een drooggelegd gebied.

Het is eerder een inzinking in een oude bolle akker. Of er periodieke overstromingen waren is niet te zeggen. Het terrein helt behoorlijk naar het westen en het wijstwater van de Peelrandbreuk stroomt meestal gelijkmatig af. De teksten geven in elk geval geen aanwijzingen voor regelmatige inundaties.

In Deurne komen middeleeuwse -donk-namen vrijwel niet voor. De enige bekenden zijn -de donghen- (1406), -die linghesdonck bi die vosculen- (1455), waarbij van de laatste vermeld wordt dat het een 'beemd' is, dus een nattige hooiweide in een beekdal, en de Beverdonk, een eeuwsel aan de Langstraat (1616). Wat hier 'donken' zouden moeten zijn heten 'bergen'....

-Doorn-

Levert ook plaatsnamen. Oudhoogduits -dorn-, -Turn- en het verbogen bijv. nmw. -dürr- beconcurreren elkaar. VIII -Dornheim-; 1076- Dornach-; XI -Dornberg-; oudsaks. -Thurnithi- = Dörente bij Tecklenburg; 795 -in Turninu- = 1172

Durne = 1423 Waltdürn = Walldürn; 769 -in villa Durnina- = Dühren; -Dorninheim- = Dornhan. (BachOrtsn1,311)
Doorn = meestal haagdoorn. (M1,295) Doorn: in Wallonië deel -Tornibus/Turnibus- met westgermaans -thurn- = 'doorn' als bepalend woord. Vgl. Dornbusch en Dorenbos. (Petri,563) [Durninum = dorenbos?]

Doorn ook in: -Dour-, kanton Bergen/B, X-XI -Durnum-; -Tourinnes- in Luik en Brabant, waarvan er één in het Vlaams -Deurne- heet; -Dorinne- en -Durnal- in kanton Dinant; -Theurne- in gemeente Deuvrin, Pas-de-calais/F; -Tourne- in Ardennen = 1184 -Torne-; -Tournelle-woud in dép. Aisne/F. (Petri,565)

Doorn ook in -Dworp-/B < ca. 1000 rivulus Tornepe, 1111 Thornepe, 1205 Dornepe, enz. dus -doorn- + -apa-. De vormen met de -w- verschijnen pas op het einde van de 16e eeuw: 1596 Dwoirpe. Lijkt unicum in de Nederlandse fonetiek zonder duidelijke verklaring. (L9,19/20)

Dat er echt sprake is van 'doornstruiken aan een beek' moet betwijfeld worden, want haagdoorn, gaspeldoorn, braam, enz. groeien eerder op droge bodems dan op de moerassige oevers van een waterloop. Misschien is -doorn- hier op te vatten als één bepaalde doornstruik als grensteken of als een met doornen omheinde ruimte, zoals in plaatsnamen die Deurne heten. Het blijft een semantische moeilijkheid. (L9,22)

-Dorp-

Betekende oorspronkelijk "dochternederzetting". (G5,100); Vliermaal/B -1385 -op 't Dorpe- (U1,82); In Bocholt/B komt -int dorp- pas laat voor, nl. 1611, [terwijl vele toponiemen daar aanzienlijk ouder zijn.] (M7,42)

Deurne heeft eeuwenlang een 'wijk' gehad die 't Derp heette en als zodanig op oude kaarten voorkomt. Spellingen o.a. Derp, Dorp, Teerp, Doirp, Doerp. Er was een 'vorste' Derp, een Derpse akker, een Derpse loop en een Derpse hoeve. Dit Derp was identiek met Veldheuveld, dat al in 1397 een eigen hertgang was en in 1429 een eigen kapel bezat. Het was fysiek niet identiek met het oude "dorp Deurne", dat rond de huidige kerk op de Markt lag. Het maakte wel deel uit van de heerlijkheid Deurne. Deurne kent nog een Derpsestraat.

-Dorsman-

Wellicht uit -Dorse- = 'Deurne(se)'. Vgl.: "een groot velt heijden, vroenten ende moeren geheijden die Dorse gelegen tusschen de gemeente van Duerne ende den Pedel, comende aen Sinte Willbrortspuiten, daer die gemeente van Asten eijndt". (Verkrijgbrief 1326) [Dan -Dorsman- = Deurnese beek]

Volgens het MWB betekent -dors- rug of keerzijde. Volgens De Vries is -dors- een aanduiding van een (dwars-)sloot. [In Deurne betreffen alle toponiemen op -man- een waterloop. Zie verder: -man-]

-Dries-

Middelhoogduits -driesch-, ook -treis- = onbebouwd woest land, dus niet tijdelijk braakliggend land. (BachOrtsn1,385) -Driesch- en -Treis- benoemen niet allen ongecultiveerd land maar ook tijdelijk braakliggend land. (BachOrtsn1,389)!!! -Dries- < -thriwiski- = driesprong of driehoekig dorps- of gehuchtplein, onbebouwd, vandaar ook 'gemene weide, schrale weide' (eig. 'driesprong van wegen', afleiding van -thri- = drie. (G4,100; M2,33; GyssTW,286)) Volgens Gysseling zijn de driesprongen later uitgegroeid tot driehoekige pleintjes. (S2,2) Ongecultiveerde grond. Niet af te leiden uit getal 3. (SchfVn,64) -Dries- = onbebouwd, braakliggend land, zowel braakliggend akkerland in het derde jaar van de wisselnouw in het drieslagstelsel, als bestendig onbebouwd blijvende, met gras en wilde planten begroeide bodems. Soms ook gebruikt voor het aanduiden van -open weiland, gemeen weiland van de ingezeteten-, dan dus synoniem voor -opstal-. Dries ook gebruikt voor schraal weiland in het algemeen, dan synoniem voor eeuwsel. (L3,55) De Koppendriesch te Beigem/B was daadwerkelijk oorspronkelijk een groot driehoekig plein, zijnde een 'gemeint'; later werd de grond vercijnsd en werden er hofsteden op gebouwd. (L6,25)

-Dronkaard/Drinkeling-

In Herne/B naam van ondergelopen land. (B16,70/71) [Vgl. Deurne -Dringert/Dronk]

-Eegd/t-

Driehoekig stuk land (M2,35) [in Germaans gebied met -d-, in voor-Germaans gebied met -t-, zie inleiding]
Mhd. -aehte/achte- = een uitgezonderd en onder bijzondere rechtsbescherming genomen akkerland van een heer. Vgl. -acht- en -echten-

Egge = mnl. -hoek- (Moerman,61)

In Overpelt/B 1668 -den eechden hoeck-. (M8,111) In Sint-Huibrechts-Lille/B 1614 -inden eechdhoeck-. (M9,131)

-Eerd-

Zoom van grasland op de oevers van een waterloop. (L17,6)

-Eeuwsel-

Brabants -eusel, eute- = schrale, droge weide (bij Nederlands -eeuwen- = voeren). (BachOrtsn1,381)

Laaggelegen voederweide van mindere kwaliteit voor vee (vnl. schapen?) die aan een of meer zijden door bos of schaarhout is omgeven. (P2,8) Elke hof bezat één of mee eeuwsels. Als privaatbezit, waaruit andermans vee geweerd moest worden, waren de eeuwsels omheind, of bevrijd, aldus Lindemans. (P2,23) Oorspronkelijk hoge en droge weiden. (P2,28) Schrale weide, die niet gehooid wordt en alleen voor de grazing van dieren -in d eerste plaats: schapen- kan dienen. (D4,27 cf. Lindemans)

[Eessens put op de grens van Deurne en Milheeze zou ontstaan kunnen zijn uit "eeuwsel-put" cf. de kaart van Hendrik Draak uit 1716. De put lag in een gebied dat -eeuwsels- heette. Anderzijds komt die variant in de geschreven vormen vanaf 1325 nooit voor.]

-Egen-

< -ag- = waterwoord (aha, ache, aqua, enz) Zie in D de Egn-ach en de Egene.

-Emmel-

Verkleinwoord van -emme/imme- (bv. in Emeldonk/B) wat heeft moeten betekenen: weide, vlak terrein. (Carnoy,187)

Emmeloord = Germ. -amula- = scherp + woerd. (GyssTW,317)

Emskörf = weiland in Vessem < eem(s) = water? (B19,149)

-Eng-

801: villa que dicitur Englandi (over jurisdictieplaats Engeland bij Apeldoorn) (G8,252) Gebied in Utrecht en Gelderland waar -eng- de betekenis heeft van 'akker' wordt zuidwaarts in het gebied van de grote rivieren gestuit door vanuit het zuiden oprukkende -akker-. (SchfVn,15) -Ter Engstegen- in 1432 in Zonhoven/B. (M1,304) -Engheldinghen = In-geldinghen 1406 Gotem/B. (U1,22); Hoeselt/B 1385 -Engestraet- (U1,34)

Engeland (bij Beekbergen: 801 "villa que dicitur Englandi" < Germ -angilandja < -ang- = de bij een dorp horende akkers. (GyssTW,319) [Akkers worden in Zuidoost-Babant in geen enkel archiefstuk ooit met -eng- aangeduid]

Huis -De Engel- in Herne/B < 1549 -den ingele-, vlak bij de huizen "De Bareel" en "Hof van Preters", gesitueerd vlak bij kerk.. De "Bareel" herinnert aan het oude uithangbord van het huis met "Ancienne Barrière" erop. (B16;50,73+kaart) [Een -preter- was in oorkondenlatijn de aanduiding van een burgemeester of schout]

-Esen-

Wrsch. identiek aan -hees/heis- = kreupelhout, hakhout. De -h- is al vroeg verloren gegaan. Betekent zoveel als kreupelhout waar men hakhout vindt om te verbanden. (Carnoy,196) Wellicht verband met Essene < 1105 Eschene(B) = essenbosje. (Carnoy,198) Esen = voormiddeleeuws hydroniem. (GyssTW, 334)

[Eessens put op de grens van Deurne en Milheeze zou ontstaan kunnen zijn uit "eeuwsel-put" cf. de kaart van Hendrik Draak uit 1716. De put lag in een gebied dat -eeuwsels- heette. Anderzijds komt die variant in de handschriften nooit voor. De oudste vorm is -eijssens put- in de hertogelijke grensbeschrijving van de heerlijkheid Deurne uit 1325. Verdere varianten: 1631 eessens, 1641 eesse, 1645 esse, 1664 eysen. Daar de put de bron was waaraan de Cromme Aa = Kawaise Loop ontsprong, ligt een hydroniem hier het meest voor de hand.]

-Even-

Haver die op de allerslechtste grond nog groeit. [Eventuin]

Evène (evie, zwarte of ruwe haver) werd tot in de 19e eeuw gekweekt op de arme zandgronden, o.a. in Brabant. Werd gebruikt voor broodgraan of haverbrij. Als diervoer werd het incl. het stro gebruikt als paardevoer en schapen en rundvee. Werd ook benut voor bier, in de ME zelfs in grote hoeveelheden. (Spek,524) [De voor het bier gebruikelijke gerst stelt hoge eisen aan de bodem. Een te hoge zuurgraad is slecht voor dat gewas. Een kalkrijke bodem is juist goed. Vanwege die hoge eisen werd in Deurne eerder evène gebruikt voor het bierbrouwen dan gerst.]

Haver is niet zo geschikt voor hoge droge gronden. Is vochtminnend gewas. Geteeld op aparte percelen of kampen. (Spek,525) [Eventuin > tuin is omheind gebied, evenals kamp]

-Flodder-

veenbagger, in Zaanstreek ook: rietwal. (SchfVn,86)

-Gat-

Plas of ven in hei of bos. (SchfWn,232)

-Gat- = weg, straat (P3,169) Gat = toegangsweg (P3,206)

-Gat- = toegangsweg (vgl. Deens -gade- = straat). (B16,76) [Hellegat]

-Geer-

zie: Jeker.

-Gemeynt-

De gemene gronden, de woeste, onontgonnen gronden. Vlg. Lindemans vroeger een weide die aan de dorpsgemeenschap toebehoorde. (in: B19,152) Vlg. Van Heurn [1776] altijd eigendom van de hertog, die alleen het gebruiksrecht uit handen gaf tegen betaling. Verkoop van een stuk gemeynt kon alleen met toestemming van de hertog, die daarvoor een jaarlijkse cijns hief op ieder verkocht stuk grond. De mineralen, venen, verborgen schatten alsmede de tienden van het koren van die nieuwe verkochte stukken gemeynt bleven aan de hertog of aan de heer der heerlijkheid. (H4,122/3)

-Gerecht/Gericht-

Had in Sint-Huibrechts-Lille/B in 1567 de betekenis -galg-. (M9,94)

-Glind-

Middelnederduits -glind- = omheining, ook het omheinde perceel. (BachOrtsn1,398) [Gelijnt,Lijnt] Gelint = omheining van dood hout = schutting. (SchfVn,134) [vgl. Gelint = Lijnt in Deurne]

mnd. -glint, glent, gelent, gelinde- = hekwerk, omheining, schutting, afsluiting. (Spek,710)

-Goor-

< -gura- = zeer waterig moeras. Komt vooral in de Kempen veelvuldig voor. (G4,100)

Goor bij Deurne 1212 -Gor- (Den Haag, Alg. Rijksarchief, bruine kastjes), 1222 -Ghore- (Archief abdij Postel), 1224

-Gore- (Archief Abdij Postel) (GyssTW,415)

-Graaf-

Het Limburgse woord -graaf- is trouwens niet zonder meer identiek met -gracht-. Het slaat doorgaans o de combinatie van een langwerpige inzinking (c.q. gegraven sleuf) en het daarnaast parallel lopende talud (c.q. de ophoging) [= de wal] (S7,95)

-Groeneweg-

Groene wegen kunnen wegen zijn door het groene bos, door groene weiden. Maar bij ons duidt de verbinding meestal

een onverharde weg (vaak ook een weggetje) aan, die tengevolge van gering of verminderd gebruik buiten het wagen-spoor onregelmatig met gras is begroeid en daardoor een groene indruk maakt. In Zuid-Nederland schijnt een -groene straat- vooral te betekenen een straat die over braak liggend (groen) land loopt en die bij wisselbouw jaarlijks verlegd werd. (S4,142) Het is begrijpelijk dat dood- of lijkwegen, die alleen voor bepaalde doeleinden gebruikt werden, tot groene wegen (met gras begroeid door weinig gebruik) konden worden, en het is dus licht mogelijk, dat op deze wijze hier of daar -groeneweg- voor het taalgevoel synoniem werd met -dood/lijkweg-. (S4,143)

-Gouw-

afkomstig uit -ga-weg- = waterverkeersweg, o.a. in Noord-Holland. (N1,102) [> -kaw-ei-?!]

-Haag-

Oudhoogduits -hac- = doornbosje, (doornige) omheining, park. -Hagen, Hain, oudhoogduits hagan- = doornstruik; middelhoogduits -hagen,hain- = omheind bos. (BachOrtsn1,373) = doornstruikgewas, omheining, vooral om een legerkamp. (BachOrtsn2,380) In het algemeen wijst een naam op -haag- op een roding in een voormalig bosgebied in een minder gunstige ligging. De oudste bestaan simpelweg uit het woord -hage-, maar zijn ook dan nog op zijn vroegst uit de 10e eeuw. In veel gevallen gaat het daarbij om de roding door een klooster of een wereldlijke heer. (BachOrtsn2,381)

-Hage- is een klein bosje. (G5,97) Haag = omheining van levend hout/struiken. (SchfVn,134) -Haghen- = doornheg die deel van een landweer uitmaakte en gaarne de loop van een beek volgde. (SchfWn,29)

Een dorp was aanvankelijk omgeven door een schutting of haag. In Midden- en Noord-Duitsland kan -haag- tot nederzettingwoord worden. dat geldt ook voor de Hollandse en Belgische plaatsen op -haag-, -hagen, enz. (Bader1,87)

-Haag- = in Liemers het omheinde erf of het houtgewas dat het erf omgeeft (T3,114)

haag = omheining van levend hout (ook in de vorm van struikgewas). Betekende uiteindelijk zowel de omheining als het omheinde land. Hagedoorn = meidoorn, vaak gebruikt voor hagen. (Spek,713)

-Haar-

Duidt op verbouw van vlas. Oudhoogduits -haro- = vlas. (BachOrtsn1,388) -Haar-, veelvuldig in het oosten van het land, betekent een hoogte, een rug, volgens Wanink een hoge zandgrond, een met hout begroeide hoogte, een ruigte of een met struikgewas begroeide woeste plek. (B2,73) -Haar- = 'harde grond'. (Carnoy,310) Hooggelegen stuk hei, kleine verhevenheid op de hei > begroeid terrein. (SchfVn,40)

-Hammerik-

Verkleinwoord voor hamer = nat land op de oever van de beek. (SchfVn,119)

-Heem/um-

De plaatsnamen op -heim- moeten voor een deel als gemeenschappelijk Germaans gezien worden, alhoewel ze bij de Saksen in Engeland slechts zelden voorkomen. Het is niet uitgesloten dat pas na de Romeinse tijd de -heim-namen van de verschillende Germaanse volkeren algemeen voor plaatsnamen werden gebruikt. Als soortnaam behoort het echter tot het oude gemeenschappelijke Germaanse taaleigen. (BachOrtsn2,105) De -heem-namen zijn heel overwegend in het invloedsgebied van oud koningsgoed te vinden. (BachOrtsn2,122) Aan de Nederrijn werden -heim-namen in de 9e eeuw nauwelijks meer gegeven. (BachOrtsn2,125) [zijn dus ouder] Uit onderzoek in de Taunus blijkt, dat daar de -heim-namen onmiddellijk nade Romeinse tijd opduiken. (BachOrtsn2,136) Er is geen twijfel mogelijk, dat in het Nederrijnse vlakke land de -heim-namen de oudste nederzettingen uit de Frankische tijd aanduiden. De -heem-namen zijn steeds vestigingen in de goed bewaterde randzones, de latere vestigingen liggen op de drogere hoogtes. (BachOrtsn2,140) Meestal zijn de -heim-namen gevormd met een persoonsnaam in de genitief, zelden met een soortnaam. (BachOrtsn2,149) -Heim- wijst op een seigneuriale woning, een gehucht of een dorp, -seli- wijst op een seigneuriale woning, later ook dorp. (BachOrtsn2,150) Vooral in Gallië kwamen bij dezelfde inwonersnamen zowel het suffix -ingen- als het suffix -heim- voor, bv. Sigmaringen en Sigmarsheim. Het is bewezen, dat de jonge Frankische -heim-

namen vanuit het Middenrijngebied hebben ingewerkt op de Elzas en vandaaruit op de aanpalende regio's, en dus binnengedrongen zijn in gebieden waar toen de gebruikelijke oude -ingen-namen nog levend en voorlopig ook nog vruchtbaar waren. (BachOrtsn2,160) Het sterkste krachtcentrum van het Merovingerrijk in het latere Duitsland lag aan de Midden-Rijn rond Mains, Speyer en Worms in het domein van het grote -heim-namengebied van Rheinessen en de Pfalz, waar ook de grootste opeenhoping van Frankische rijengraven te vinden is. (BachOrtsn2,163) De oorspronkelijke betekenis is wel 'dorp, gehucht' en pas later 'huis, woonplaats'.

Het oudhoogduitse -heim- wijst meestal op een groepsmatige nederzetting en niet op een alleenstaande hoeve. Aan de Nederrijn zijn echter -heim-plaatsen uit alleenstaande (sele-)hoeven ontstaan. (BachOrtsn2,323) Wijd verbreid is -um- i.p.v. -heim-, soms alleen in het plaatselijk dialect. De afzwakking van -heim- naar -e- [zoals in Deurne!] komt in verschillende gebieden voor, bv. in de Elzas -Bläse- = Bläsheim, enz. (BachOrtsn2,324) De oude -heim-namen verschijnen in meerderheid net als de -ing-namen in het gebied van de bosvrije leem- en lössgrond, vooral de beekdalen. (BachOrtsn2,325)

Men vindt ze in de direct na de landname bevolkte gebieden. Het zijn dan vooral grote gemeentes met oude patroonheiligen. Men doet daar bij voorkeur ook prehistorische vondsten. (BachOrtsn2,326)

Gysseling: idem. (G5,100)

-Heem- kan reeds vroegtijdig 'dorp' betekend hebben, gezien het Gothische -haims- dat 'dorp, vlek' betekende. (B4,100)

De oudste germaanse nederzettingnamen zijn afleidingen, uit waternamen, enz. -Haim- is de oudste herkenbare nederzettingaanduiding als zodanig. Samenstellingen met -haim- als grondwoord vormen een jongere laag. (G8,239) Het derde type van het type met -heim- heeft als bepalend woord een soortnaam (soms ook een voorhandenzijnde veld- of waternaam) of een bijvoeglijk naamwoord. Het geeft een aanwijzing over de soort of de ligging van de nederzetting, bv. met -woud-, of -both- = hut [Bottel!] enz. (G8,241)

Afleidingen behoren doorgaans tot een oudere laag dan samenstellingen, zodat -Lechten/B- wellicht ouder is dan -Bocholt/B-. (M7,48)

Durninum (< Deurne) geen -heem-naam. (PWB,20) -um- is een dativus pluralis die aangeeft dat het een archaïsche vorm is, net als Ceuculum, Lugdunum. (PWB,22)

-He(e)ster-

-Hester- betekende jonge boom, m.n. eik of beuk (BachOrtsn2,96) -Hees- lijkt eerst 'beukenbos' aangeduid te hebben. (G5,97) -Heister- was het struikgewas, bestaande uit jonge beukebomen. De volwassen beuk heette Buche of Fagus. (C4,38)

-Heittrak-

Een archaïsche (dus voor-Germaanse en/of voor-Keltische) suffixcombinatie is -akja-. In het zuidelijke blok (vooral westelijk België en noordelijk Frankrijk) beantwoordt hieraan -ak-, dat echter uitlopers heeft tot ver in het noordelijke blok (oostelijk België en het Nederrijn-Maasgebied). Een variatie op het -akja-suffix is -ikja-, dikwijls voorafgegaan door een -r-. (G9,10/11) Ook in het Germaans is het suffix -ak-, -ik- of -uk- bekend, voorals persoonsnaamsuffix. Deze onverschoven vorm mag beschouwd worden als ontleend aan de taal die hier aan het Germaans is voorafgegaan. (G9,11) [Heittrak komt nogal eens voor als Heitrik/Heidrik en zou tot deze groep kunnen behoren]

Ook -ak- is een jong-prehistorisch suffix waarmee nederzettingnamen worden gevormd. Het suffix was nog in Gallo-Romeinse tijd productief. Waarschijnlijk is -ak- een onverschoven relictvorm, beantwoordend aan Latijn -icus- (Galicus = Gallisch) en Germaans -ah-, -ag-, -ig-, -ug als adjectiefsuffix (toornig, steenachtig, enz.) (GyssTW,1118,1119)

-Hel-

Alhoewel -hel- dikwijls gewoon -helling- betekent, ontleent -Helhoek-(B) zijn naam aan de talloze prehistorische grafheuvels aldaar. (Carnoy,298). -Hellegat-(B) < 1307 Hellegate = doorgang op een helling, maar begrepen als -trou d'enfer- = -gat naar de hel-. (Carnoy,299) -hel- = laaggelegen, moerassig. (SchfWn,127) De oorspronkelijke betekenis van de veel voorkomende plaatsnaam -Helle-, reeds van meet af aan vertaalbaar door de -inferno-, is duister, aldus

Gysseling. (B11,57); Hoeselt/B 1385 -juxta Helleweyer-; 1505 -prope vivarium Hellenweyer- (U1,34); Vliermaal/B 1385 -vivarium de Helleweyer- (U1,83); Kaulille/B -den Heilekamp- (hooggelegen, droog)(M2,48);

-Hel- < Germ. -haljo- = 'dieper gelegen plaats-, naam van talrijke moerassen. Reeds in de Germaanse tijd verbonden met het volksgeloof; later verchristelijkt tot het huidige begrip -hel-. De betekenisevolutie is parallel met die van lat. -infernum-. (GyssTW,470)

1775 -den Hellemansloop- te Geel/B)G11,172)

-Helmond- < 1108 -Helmund- [Verder niet verklaard] (GyssTW.471)

Zie verder: Ton Spamer, Mond < Man; Hel < Hel. Het Hellegat in Deurne en de oorsprong van de naam Helmond. Een historisch/geografische en toponymische studie. Deurne, 2010.

-Hellegat-

In Lede/B toegang tot perceel De Oude Hel. (B13,46) In Denderleeuw/B ligt het Hellegat -op kruispunt van 2 wegen- naast het oude kerkhof vlak bij Wolfsveld en Wolfspuit. (B14,Kadasterkaart).

Als -gat- inderdaad ook straat of weg kan betekenen (zie: gat), dat zou het Deurnese Hellegat dus ook een Helweg (zie aldaar) geweest kunnen zijn.

-Helweg-

Duidt op -lijkweg-. (BachOrtsn1,420) -Helle- < -haljo- = afhelling, is een door talrijke lichte depressies, inz. moerassen, gedragen naam. Het woord is verwant met -halu- = afhellend. Reeds in germaanse tijd verbonden met het volksgeloof, werd het later verchristelijkt tot het huidige begrip 'hel'. De betekenisevolutie loopt parallel met die van latijn 'infernum'. (G4,101/2) Men komt tot de conclusie dat de -helwegen- in oorsprong verschillend zijn, en daarop wijst ook, dat ze een verschillende etymologie hebben. Soms past de betekenis 'weg naar een moerassige poel' (Gysseling) goed. Men zou echter graag althans voor de Oostnederlands-Westfaalse namen een algemeen toepasselijke verklaring willen vinden, en inderdaad is dat gebeurd. In het Oud-Noors is overgeleverd -helvegr- en wel in de Voluspá str. 52 "trodha halir helveg" = 'de helweg gaan de mannen'; d.w.z. de mannen betreden de weg naar het onderaardse dodenrijk; volgens De Vries een voorstelling welke teruggaat op een familiegraf (zoals de hunnebedden) waarheen de dode wordt gebracht. Zou -helweg- in dezelfde sfeer liggen (en de vormen met -heel- zouden erop kunnen wijzen, dat men direct aan -helen- = verbergen moet denken) dan zou het dus eenvoudig -dood/lijkweg- kunnen betekenen, zoals men inderdaad graag aangenomen heeft. Ter bevestiging van deze opvatting kan men wijzen op oude plaatsen als 1600 Landgerigt Enschede: "off daer bij sijnen tijden een lijckweg, de helleweg is hengegaen". (Voetnoot 84: "Of heelweg soms ook verward is met heilige weg, is mij onbekend." (S4,144,5)

Het Deurnese Hellegat zou zowel een weg naar een moerassige poel [met uitbreiding: de Peel] kunnen zijn als een onderdeel van de Lijkweg. Het ligt op een kruispunt van 2 belangrijke oude wegen en aan de rand van de Wolfsberg. In 1590 was er in Deurne een akker -den Wolffberch nabij de Lijkwech- en in 1643 is sprake van -Vuijt eenen acker geleghen ontrent de Wolffsberch, U.F. den Lijkwech, A.F. eenen gemeijnen wech loopende naarden Heijllengat-, hetgeen vrijwel identiek is aan de situatie in Denderleeuw. Zie: Hellegat)

-Hemel-

= heimael = gerechtsplaats. (SchfVn,162)

-Hemelrijk-

Volksetymologische vorm van -hammerik- = weiland gelegen in een kromming van een waterloop. (D4,32, cf. Lindemans en Theys) [Echter, de oudst aangevoerde vorm is hier: 1477 Hemelrijcke, terwijl voor -hammerik- geen bewijsplaats wordt geleverd]. In Brussegem/B is de oudst bekende vorm ook 1524 -themelrijck-, maar verschijnt 1528 -themerych- In 1537 is het dan weer -themelrijck-. (L11,32) In Lede/B is de oudste vorm 1571 -themeryjcke-, 1571 -hemelrijk-, in 1695 en 1770 weer -hemeryck; daarnaast in 1598 -hemeryckbosch-, in 1635 -themmeryck bosch- en in 1664 weer -themeryckbosch-. (B13,46) In Denderleeuw/B 1571 -aen themeryjcke- en -aen themelrijk- De Brouwer vermeldt daarbij: "De meeste teksten gaan terug tot -hemerik,hammerik- = hoger gelegen land in een ham, een krom-

ming in een beek (of weg)". [waarvoor overigens geen bewijs wordt geleverd]
(B14,35). Bommershoven/B 1604 -achter den Himmelreick. (U1,14); Henis XV^{de} eeuw -pascue dicte Hemelryck-;
1714 -aen't Hemerick- (U1,27); Riksinghen/B -1385 -dat Hemelryck- en -silva Hemerykbosch- (U1,59).[In de meeste
gevallen is -hemelryck- de oudste vermelding en niet -hemerick-]
-Ham- mogelijk < -heem- (met suffix -rik-) in de betekenis van afgescheiden ruimte. (H3,51)
Mnl. -ham- = omhulsel (vgl. -hemd-) > afgesloten, beschutte ruimte. (L12,45)

-Henis-

Belgisch woord, verwant aan Keltisch -anna- = slijk. (G2,70) -is-suffix komt in Limburg veelvuldig voor, < Keltisch
*-iska- of *-isa- = water. (Carnoy,307) Belgische dorp Henis heette in 1205 Hanis, in 1313 Henis (U1,26); Vlier-
maal/B 1385 -het Hennisvelt- en -Hensvelt-; 1422 -juxta Henesvelt- (U1,83);
Wouteringen(=Otrange)/B 1385 -henisdae- (U1,92);

-Hent-

-Hant- = moeras (Bahlow). De Hunte is zijrivier van de Weser in moerassig land.

-Heren-

Oudnederlands -harn/hern- = haagbeuk. Herent = collectief. In talloze plaatsnamen in B., o.a. Herent, Herentals, Her-
noy, enz. (Carnoy,305/6, 310) [Herendijk?] -Karm- = fr. -charme- < lat. -carpinus- = haagbeuk. In B. Karmstraat,
Karmhoek en Kermt (Carnoy,363) [Kermstraat in Liessel]

-Herdgang-

Gemeenschappelijke weide onder toezicht van de gemeenteherder. (SchfVn,165) Door de sterke relatie gehucht-
herdengang kreeg dit laatste woord eveneens de betekenis van buurtschap. (M1,299)

-Hers-

= witte beuk. (L11,33)

-Hert-

-Hert/eerd/aard- duidt een meers [= beemd, hooiweide] aan op de oever van een waterloop. (L11,33)

-Heul-

Gat in dijk om 2 wateren met elkaar te verbinden. (huele = hole) (SchfWn,31/2)

-Heusden-

Beslist Belgische naam, ook aan de Seine en in het gebied -Roer-Lippe-Gulik.(G2,69) Terug te vinden in Huisduinen,
Hesdin, Houdaing. (G2,72) < -Husdinio- = jong-prehistorisch, voor Romeins.(M1,277) [Wellicht ook in Asten <
1221 Hastene; op kaart uit ca. 1550 in RA Maastricht: Asden]

-Heuvel-

Henis 1385: -juxta locum communem seu publicum dictum Hovel- V28)

-Hiek-

Naam van een waterloop in Drente met de voor een gewoon Germaans namenpatroon zo karakteristieke H-anlout.
(B9,6) [Vgl. Heekstraat in Vreekwijk naast waterloop]

-Hoen- zie *Hond*

-Hoeve-

16 morgen = 12 ha. (SchfVn,107)

-Hofstad/Hofstede-

Plaats waar zich een hoeve met haar afhankelijkheden bevindt, aldus Carnoy. (B10,9)

-Hofrait = Hofstad- = de plaats waarop het huis en de eventuele nevengebouwen van een gehucht staan. (Bader3,184)

-Hofstede- = huis met de daarbij behorende landerijen, in de middeleeuwen de grond waarop het huis stond, (T3,127)

-Hol/hool-

ook: -hoel- = holle, uitgeholde gracht. (L11,34) -Hoelbeek- is een beek in een ravijn. Mnl. -hoel- = inzinking. Van daar: uitgegraven beek met diepe wanden. (B11,61) -Hol/Hool- = inzinking. (B14,37); Mielen-boven-Aalst/B 1373 -supra locum dictum Hoelken- (U1,49); Werm/B 1385 -prope Hoelstraete- (U1,90);

Vroegere verbogen vorm van hol = diepliggende beek. (P3,109)

-Hoelstraete- in Ukkel/B = uitgeholde straat. (L18,37)

-Holle-

Naam van Vrouw Holle mogelijk in 1146 Holdinrucke = Hollerich bij Nassau a/d Lahn. (BachOrtsn1,365)

-Hond-

De Hunte, zijrivier van de Weser = 788 -hunta- (misschien passend bij angelsaksisch -huntian- = jagen in de betekenis van 'snel voorbij stromen'. (BachOrtsn2,106) Dit wrsch. vlgs. Carnoy ook bij Hombeek, Humbeek en Huinhoven, wat door Prims wordt verworpen, die er een poldermaat -hont- = 1/4 morgen in ziet. Vlgs. Sacré betekent het grens, scheiding, omdat het daar veelvuldig voorkomt. (H2,92) Het kan echter ook voorkomen uit -honderdschap- waarvan de leider in het Oudhoogduits -hundo/hunno- heette en in het Middelhoogduits -hunde/hunne-, wat in het Nederlands tot -hond/hon- zou hebben geleid. Oorspronkelijk had de -hond- een militaire rol, later een rechterlijke. In de gouw vonden slechts enkele rechtszittingen per jaar plaats. In de honderdschap waren dat er veel meer. De -hond- trad hier op als volksbeambte met rechterlijke macht bekleed. Dit gebeurde op de daartoe naar oude overlevering voorbehouden rechtsplaats of maalstad, die in het gemeenschapsleven van de honderdschap een belangrijke plaats innam. (H2,84) De tamelijk talrijke -Hundgassen- waren vlgs. Christmann straten die leidden naar de gerechtsplaats van de honderdschap of naar de plaats van de terechtstelling. Het zijn meestal niet al te brede straten die van de rand van de nederzetting in het open gebied eromheen voeren. Bij -Hundacker- en -Hundwiese- wordt gedacht aan een of ander bouw- of weideland, waarvan de -hund- het gebruik mocht genieten. (H2,95) De -hoenderboom- op de grens van Heeze en Bergeijk ontwikkelde zich uit 1172 -honrebom- (boom = grensscheiding) De evolutie kan geweest zijn: honre > hoenre > hoendre > hoender. De -boom- zou de grens geweest kunnen zijn van het rechtsgebied van een -hond-. (H2,99) -

"Honnschaften entstanden in der Erzdiözese Köln in der zweiten Hälfte des 11. Jahrhunderts im Rahmen einer Verwaltungsreform. Die weltliche Verwaltung richtete sich nach den Grenzen der Kirchspiele. So entstanden die Honnschaften als deren Untergliederungen. „In terminus Barle, quod vulgo dicitur hunneschof“ (im Bezirk Barle, der gemeinhin Honnschaft genannt wird) - so heißt es in einer Urkunde des Abts Walter von Deutz aus dem Jahre 1249. Darin verleiht er einen Zehnten im Kirchspiel Wald. Dies ist die erste Erwähnung einer Honschaft auf Solinger Stadtgebiet. (http://www.schnittert.info/Anfang/Honnschaft/_honnschaft_.html)

Stuhl verklaart -hun- als bestuursgebied van een honderdschap. In 1464 ontstond in het klooster Ravengiersburg het "Grenzweistum des Hundgedinges oder Hunsrucks". Burbach citeerde in 1981 over het Kirchspiel Hamm een oude tekst over het dorp Hundhausen/Westerwald: "zwo Huynhusen uff der yrssenbach by der groissen eych die nu wydere gefallen ist die rechte mailstatt sy dae man züschen den zweyen ampten Hachenburg und Windeck..." (dass auf

Hundhausen auf der Irsenbach bei der großen Eiche, die nun gefällt ist, die rechte Malstatt war zwischen den Ämtern Hachenburg und Windeck).

"Die Honnschaft oder Honschaft, gelegentlich auch Hunnschaft, Hundschaft, Hondtschaft o. ä.) war über das Mittelalter hinaus am Niederrhein, im Bergischen Land und in Teilen des Rheinlandes die unterste Verwaltungseinheit auf dem Lande. Unstrittig ist die Herleitung des Begriffes aus „Hundertschaft“. Was aber mit der Zahl Hundert zusammengefasst wurde, ist in der Forschung umstritten. (...) Vermutlich reicht die Honnschaft in die Zeit der fränkischen Gaugrafenverfassung zurück. Der Begriff kommt jedenfalls nur in fränkischen Siedelgebieten vor. (...) Als Schöffen konnten auch die Honnen (gelegentlich Hunnen) genannten Vorsteher einer Honnschaft gewählt werden, aber dies scheint offenbar selten der Fall gewesen zu sein. Das Amt des Honnen wechselte zwischen den Inhabern bestimmter, allerdings nur älterer Höfe. Seine Aufgaben sind nur schwer fassbar." (K4)

"Eine Huntare ist eine Verwaltungseinheit des fränkischen Reiches im frühen Mittelalter. Die Huntare bezeichnet einen vom fränkischen König zur Verwaltung eines Gebiets eingesetzten Verband von Kriegeren, einer sogenannten Hundertschar oder eine kleine Siedlung. Diese Huntare wurden vorwiegend entlang den früheren römischen Straßen an strategisch wichtigen Punkten angelegt, um Grenzen, Verkehrswege und Flussübergänge zu sichern." (J1)

In het Gogericht Bochum/D moesten op Michaelisdag (29 september) bepaalde boerenhoeven de zg. Send- of Hundhafer leveren aan de landsheer. De naam -hunt- voor lagere beampte of gerechtsdienaar komt in deze streek in oorkonden uit de 14^e eeuw nog voor. (H5)

"Ob alle diese Bezeichnungen etwas mit der Zahl 100 zu tun haben, wie man lange Zeit annahm, ist sehr fraglich. Als wahrscheinlicher gilt heute ein Zusammenhang mit dem lat. gens, gentis, Volk, dem vermutlich ein dtsh. hant u. ä. entsprach." (Brunner) Mogelijk is het Deurnese toponiem -henten- hiermee verwant.

Men heeft ook beweerd dat -kenten- verwant zou zijn aan -hun-, maar "Die vielversprechende Vorstellung, der Flurname Kent erinnere noch an eine fränkische Cent (Centena), muß also aus sprachlichen Gründen fallen." (D5)

Dat -hond- iets te maken zou hebben met de kwaliteit van de grond lijkt niet waarschijnlijk: het wordt gevonden op hoog gelegen terreinen, slechte heide- of woeste zandgronden, laag gelegen weideland en middelmatig akkerland. (H2,100) Wel komt het veelvuldig voor in locaties op of bij grenzen. (H2,103) Dat is niet zo vreemd, want één van de taken van de -hond- (gerechtsambtenaar) was het behartigen van het plaatsen van grensstenen. (H2,104) Het is bekend dat de plaatsen waar misdadigers werden terechtgesteld, gewoonlijk op een of andere uithoek van de dorpsgemeenschap of heerlijkheid waren gelegen, dus bij de dorpsgrenzen. Waar bij de voltrekking van het vonnis de -hond- als gerechtsambtenaar of -dienaar betrokken was, kan zijn naam ook op zulke plaatsen zijn overgegaan. (H2,105)

100 vierkante roeden. (SchfVn,107)

Brussegem/B 1483 -den honsberch- "Het verband met de hond als dier is niet aannemelijk, tenzij -hond- hier een pejoratieve [ongunstige] betekenis heeft zoals in zovele plantnamen." (L11,35); Vechmaal/B 1385 -Honskerckhof- (U1,80); Herne/B -den hond zijne weg-, een deel van de Kloostermolenweg, vroeger een "Hondsgat" (gat = straat). Vlak erbij lag de -Hondspuit- (B16,98);

-hun- = germ. bruin, donkerkleurig, moeras(sig). (Moerman,109)

-Hondsbos-

Bos van 100 vierkante roeden. (SchfVn,108) [Van Dale: vierkante roede = 14 m²]

-Honger-

Hongerweide is de plaats waar het vee 's nachts verbleef en waar het niets te eten kreeg. (BachOrtsn1,383)

-Hore/hoor-

-heure- < *-hura- kan bezwaarlijk een andere stam bevatten dan die van middelnederlands -hore- = slijk of bruinachtig. (C1,33) -Hoenre- (zie bij -Hond-) kan zich ook ontwikkelen tot hoenre > hoen(d)er > hoer(e), hetgeen een verklaring geeft voor de Hoereweg 1699 te Bilzen en de meer voorkomende -hoerestraten-. (H2,100) [Hoenderhof?] Mnl. -horen- = modderpoel. (B10,63)

-Hore- = modder, in de 17e eeuw in die betekenis al niet meer gekend. (L17,9; B16,96)

-Hou-

-Hau-, middelhoogduits -hou- = een te kappen deel in het bos. (BachOrtsn1,375) [Houbraak] -houw- = hakbos waar het hout regelmatig werd gehakt. (L3,54)

-Hocht-

Denderleeuw/B 1329 -inde hocht- = (in) een hoekig perceel. In 1820 werd daar turf gestoken. (B14,35)

-Hocht- = struik, heester. (L17,4)

-Hout-

In de Middeleeuwen het gewone woord voor bos. (G5,97)

-IJde

Saksisch -hyth- = kreek. In bv. IJde(B) en Koksijde(B). (Carnoy,344). [>Kaweide]

-Ingen-

-ingen-namen soms nog ouder dan -heim- namen.(BachOrtsn2,286) Een zeer groot deel ervan ligt op de beste grond (leem, löss) (BachOrtsn2,315) Als ze niet met persoonsnamen zijn gevormd liggen ze aan de rand van het -ingen-gebied, zijn ze vaak jonger en liggen ze op minder gunstige bodem. Links van de Rijn overwegend met persoonsnamen gevormd. (BachOrtsn2,317)

-Ive-

= IJf = taxus (hgd. Eibe, Eng. Yew). (SchfVn,33)

-Jeker-

Het suffix -are- is over geheel West-Europa verbreid, zodat het in het Belgisch moet behoren tot het prae-Indo-Europees erfgoed. Enkele namen op -ara- kunnen zelfs in hun geheel opklimmen tot het Steentijdperk, zoals de Tamarre > Demer. (G2,71) [Mogelijk ook van belang voor -Jecora > Jeker]

Akren en Ekren < kelt. *acc(a)-ara-onna, gediviniseerde riviernaam. (Carnoy,XV), waarbij -akka- = een Indo-Europese koosnaam is voor de Grote Moeder (Carnoy,183) [Geldt mogelijk ook voor Ter Yekeren?]

Jeker heet in België Franstalig -Geer-, uitspr. -zjeer-; Vlaams Jekker. 1133 -Jecore-; 1105 -Gayre-. Heet verder zuidwaarts Woromia = Worms. Nederlands -geer- = puntige hoek van een terrein, driehoekig terrein. (Carnoy,236) Andere naam voor de Jeker/Geer in België = -jaar-

-Jeker- vlg. Schönfeld een Keltische naam met een -r-suffix en te herleiden tot kymrisch -iach- = gezond. Maar het Keltische -iakkos- = 'gezond' heeft een dubbele -k- en zou hebben moeten leiden tot Fr. *Jachère- i.p.v. -Geer- < -Iairam- < -Iacoram-. Daarom -Jeker- te vergelijken met de -Jagst-, een zijtak van de Neckar, waarvan de oudst bekende vorm -Iagesa- terug te voeren is tot idg. -*jog- = ijs en oud-noors -jaki- = ijs. De reeks -*Jagara- > Jeker pleit voor rangschikking onder de Alteuropäische Flußnamen. (T1,26) [= Indogermaans, maar niet Keltisch] [Verband met Deurnese goed Ter Jekeren?]

Mal en Sluizen/B 1526 -ultra jecoram dye Bellezouwe- en -ultra Yecoram- (U1,44); Nederliek (=Granville)/B 1526 -via de lens supra jecoram ad momaliam- en -reyngenoet ten duytschen lande waert die jeker- en -ultra rivulum dictum le Yer- (U1,50); [Yer = Geer = Jeker]; Tongeren/B 1322 -strata Jecore-; -den alden Jecker- (U1,72);

-Gaker- in Bocholt/B waarschijnlijk uit -gaijg- + -akker. Gaijg = -jach-, -jäh-, -gäh- = schuin, hellend, steil. (M7,166)

-Kag-

In het centrum van de meierij Kaggevinne/B lag de dingbank bij de Kaggepoel, een vijver die ook Kaggevinne heet. (Voetnoot 16: "Aan deze vijver ontleenden de meierij en indirect het huidige dorp Kaggevinne hun naam. Ik vermoed dat het eerste lid van de naam het woord -kaak- = schandpaal is.") C6, 188)

-Kaak- = hoge kant of hoge berm. (L8,10)

-Kam-

< Mnl. -cam- = brouwerij (B16,102)

-Kamp-

Stuk land, door een met hout begroeid wallekje omgeven. (SchfVn,132)

Kamp is de specifieke benaming voor bouwlanden in privaat bezit. (M10,136)

-Kapel-

-Kapel- vaak niet op te vatten in de huidige betekenis van bidplaats, wel in die van altaar. (M9,30)

-Kat-

-Kat/Kade- = opgeworpen aarde, bevestigd door paal- en reiswerk. (L10,16) -Kat- = opgeworpen aarde. Kattestraat = een weg (meestal een zijstraat bij een agglomeratie) die opgehoogd en verstevigd werd. (M7,36)

-Kat- < kwâd = kaat is mogelijk; daarnaast pejoratieve betekenis. (T3,142)

-Kat- Onder Ruurlo en directe omgeving komen twee kat-toponiemen voor, de Kattebelt en de Kattekamp. In het eerste geval is de aanwezigheid van een urnenveld uit de IJzertijd aangetoond, in het tweede zijn daar sterke aanwijzingen voor. De Kattekamp (overigens een jonge naam, 17e/18e eeuw) grenst direct aan het perceel de Olden Godt. (Luuk Keunen, eMail-mededeling aan Discussielijst van het Netwerk Naamkunde van het Meertens-Instituut, 4 juli 2008)

-Kat- de Kattenberg in Bergeijk hoort bij een prehistorische grafheuvel. (Daniel Vangheluwe, eMail-mededeling aan Discussielijst van het Netwerk Naamkunde van het Meertens-Instituut, 6 juli 2008)

-Kees-

Onl. -*kis- = kei, steen > -Keeshaag- in Tienen/B en -Cheesland- in Lauw/B. (D4,38) [vgl. -Kesie- in Deurne]

-Kemmer-

Umlautsvorm bij -kamme(r)-, = -kam- = Brabants gewestelijk woord voor brouwerij. (L18,38)

-Ker/Kerre-

< Mnl. -caer, kerre- = teenwilg. (L3,57)

-Kerk-

Het is niet verwonderlijk, dat bij de evident landelijke opvatting van het Christendom christelijke en heidense opvatting zich met elkaar verbonden en dat de kerk veel moeite had om heidense geloofsvoorstellingen en gebruiken meer en meer uit te roeien. Zo leefde bv. het geloof aan het directe lichamelijke voortbestaan van de dode ongebroken voort. Vanuit de overtuiging dat het voortbloeien van de stam in grote mate mede afhing van de hulp van de gestorven voorouders, werd op de graven gezongen en gedanst vanwege de creatieve kracht van de gestorvenen, iets wat door de kerk tot in de volle Middeleeuwen bestreden moest worden als zijnde immoreel en heidens. Het sterke voortleven van het heidense dodengeloof en de vooroudercultus maakt het begrijpelijk, dat men er al spoedig op uit was om de doden onder de bescherming van Christus te stellen en op het kerkhof kerken te bouwen. Dit streven werd ook daardoor ondersteund dat de kerk het belangrijk vond de doden in de vrede van het gewijde kerkhof te begraven. Zo blijkt dat in de loop van de 7e eeuw of kerken op oude grafvelden werden gebouwd, of dat de oude begraafplaatsen werden opgeheven en verplaatst naar kerken die men in de nabijheid van de betrokken boerderijen stichtte. De stichting van talrijke kerken is ongetwijfeld een gevolg van de steeds groter wordende invloed van de kerk, wat er gelijktijdig toe leidde dat rond 700 de als heidens beschouwde grafgiften verboden werden, zodat de gestorvenen vanaf toen eenvoudig in een

lijkkleed werden begraven. (B7,381/2)

-Kerkpad/-weg-

Elke wijk had zijn eigen kerkweg-voetpad-, die veelal een kortere weg was naar de parochiekerk dan de wagenweg. (B10,79) Elke weg van een gehucht naar de dorpskerk was een -kerkweg-; vandaar in het algemeen 'smalle veldweg'. (B16,108)

-Kerm-

zie: -Heren-

-Kieboom-

= Kibboom = plaats waar kienhout was gevonden. (SchfVn,70)

-Kiem/Komen-

Het Keltisch -camino- en Gallo-Latijns -camminus- (vgl Frans -chemin) = straat, m.n. een Romeinse steenstraat. Komt in het Duitse westen en m.n. in Luxemburg voor als -kimm-. Ook als -kemme- (bij Düsseldorf), -kemm- bij Trier. (BachOrtsn2,78) Ook bij Ulestraten heet een weg De Kemme, volgens Hardenberg onderdeel van de Romeinse weg Maastricht - Duitse Rijn. (S3,53) -Kiem- in Luxemburg veel op het traject van de oude Romeinse wegen, met name op hooggelegen punten waardoor dalen van elkaar gescheiden worden. De route van Metz naar Trier heet ook tegenwoordig [1948] nog -komen-. (Carnoy, 370) -Komen- = meestal < -cumma-, fonetische variant van Keltisch -cumba- = dal, vallei. (Carnoy,144) De ontwikkeling verliep als volgt: Gallisch -*ca:mminos- (beklemtoond op de eerste lettergreep) > Mlat. -ca:mnum- > -*ca:m- (D4,36); Sint-Huibrechts-Hern/B 1385 -juxta Comestrata de herne versus scaucbroeck- (U1,66); [> Koomen in Liessel]

-Kloot-

< Mnl. -cloot- dat verwant is met -kluit- en -klot-. De betekenis als toponiem is 'opgeworpen aardhoop' of 'zandheuvel' bij grensaanduidingen. (M9,115)

-Kluis-

-Klause- (kleis) betekent een stuw in een stromend water. (BachOrtsn1,293) -Klause-, oudhoogduits -klusa- = latijns -clusa- = omheind [en daardoor afgesloten] stuk grond. (BachOrtsn1,399) Kan ook duiden op een kluisenaarswoonplaats of klooster. (BachOrtsn1,411) Klein omheind gebied, meestal woonplaats van een kluisenaar. (Carnoy,189)

-Koek-

= hoogte. (Carnoy,373)

-Kol-

= hoogte. (SchfVn,38)

-Kolk-

Middelnederlands en middelnederduits -colc/culc- heeft de betekenis: doorgang door een waterloop. (BachOrtsn1,424) -Kolk- = plas in bos of hei. (SchfWn,236); -kolk- = omgeving Didam gebruikelijk woord voor een in de wei gegraven drinkput voor het vee of een put voor het roten van vlas. (T3,70)

-Komme(r)-

Latijns -commenda- = rijnlants -Kumme- = Kommendeland, land van de Heer. (BachOrtsn1,425) Het Latijnse -commenda- = "apart gehouden land van een geestelijke orde" leeft nog voort in het Rijnlandse -komme- = 'groot, sa-

menhangend akkercomplex' en leidde tot een toponiem als "auff der commen". (BachOrtsn2,197) Vulgair-Latijn -commenda- = goederen die in vruchtgebruik zijn gegeven. Dat verklaart Belgische plaatsnaam Kommer. (Carnoy,375) In -*commen- zien we een lokale vorm van Lat. -communis-. -Kommenrij- in Tienen < 1340 Commeria, 1405 Comma- ra-, XV nova via dicta de Commerie = de gemeenschappelijke straat, want -rie- betekent hier denklijk straat. (D4,39) [Rie zou eerder kunnen wijzen op -rijt- = waterloop, waarnaar de belendende weg dan genoemd is. Als Kommenrij = gemeenschappelijke straat, is Kommerstraat in Deurne idem??] Dietsch-Heur/B 1385 -in campo dicti die Comme. (U1,18); Hoeselt/B 1511 -op die Onderste come- en -op die Overste come- (U1,36); Kleine-Spouwen/B 1385 -in die Diepe come- (U1,40);

-Konijn-

Veldnamen met -Kaninchen- (Kaninchengarten, -berg) zijn jong. (BachOrtsn1,320) [Konijnenberg] Zowel in Denderleeuw/B als in Ninove/B heette het perceel Konijnenaarde oorspronkelijk -wijngaard- en was het een hoger gelegen bosje. (B14,46)

In As/B pas in 1701 -de coonins heuuel-. Is daar hooggelegen grond tegen de heide. Vlg. Helsen betekent -conynsbergh- lokaal nog 'zandig heuveltje'. (M10,56)

-Koppel-

= herdgang, of: zoveel land als een koppel ossen op één dag kon beploegen. (SchfVn,165)

-Kor-

-corren- = vuilnis of dode dieren. (L9,55) [vgl. "van de Korput"]

-Kouw-

= < Lat. -cavea = holte, groef-; = motte of heuvel- volgens De Flou. (L8,12) [vgl. Kouwenhoek in Deurne]

-Kraai-

Hier kan de vogel bedoeld zijn maar ook < Mnl. -craet/crade/craey- = opgeworpen aarde, vastgehouden door vlechtwerk. (L9,56) -Craey- = vlechtwerk van teenwilg. (L11,45) [vgl. Kreyenheuvel in Deurne, later Kraaienheuvel]

-Kran-

= jeneverbes. (Petri,565) Krâ, krôn = kraanvogel. In Deurne behalve Kranenmortel ook Kranenberch (1447 CR) en Cranenbrake (1421 FS). [Mogelijk ook verband met Kroondert]

-Kriek-

in Zuid-Nederland: houtskool volgens WNT. (SchfVn,87)

-Krik-

in Oost-Nederland: wilde eend. (SchfVn,93)

-Kruis-

Het is bekend dat in de buurt van executieplaatsen een kapel, kruis of calvarieberg placht te staan, om de veroordeelde op zijn laatste tocht een gelegenheid tot bidden te geven. (Voetnoot 40: Cf. ook de Calvarieberg bij het Antwerpse Galgenveld.) P1,56)

-Kuipe-

-Cuype- = in Vlaanderen een benaming voor het -openbaar bestuur- (kerk en H. Geesttafel) (L11,47)

-Kuit-

Ndl. -kuit- = al dan niet met water gevulde ondiepte in de grond. (B16,119)

-Kwade/Quad-

Oudhoogduits -quad-, nederlands -kwaad- = slecht, boos, verdorven. Wijst op slechte en minderwaardige kwaliteit van een locatie. Vgl. Kwaadmechelen. (BachOrtsn1,269) Oudhoogduits -wat- = voorde. (BachOrtsn2,62) Middelnederlands - gewat- = doorwaadbare plaats. (Carnoy,391) Kwaadmechelen/B (=Mechelen-Bovelingen, 15 km. zw. van Tongeren) in 1385 zowel -Quaetmechelen- als -Coetmechelen- (U1,46); Overrepen/B 1275 -Caetwinkel-; 1385 -in loco dicto Katwinckel- (U1,53);

-Kaat- mogelijk < kwâd = kot, kat = modder; daarnaast -kate/kote- = kleine woning. (T3,139) -Kwaad- = 'klein', vgl. Kwaadmechelen, Kwaadieper, Kwaadatrecht in België. (T3,213)

-Laak-

zie: Lake

-Laar-

Betekent ongetwijfeld: een braak liggend terrein, al dan niet met struikgewas begroeid. (Carnoy,385)

Een laar is een afgeperkt, omheind stuk bos, in gebruik als beschutte bosweide. (Spek,169)

-Lake/Leke-

< -laku- = natuurlijke waterloop in moerassig terrein, bv. Laken bij Brussel. (G4,103) Moerassig land, oorspronkelijk: plas, meer. Ook: grensrivier (ook in N-Brabant.) (SchfVn,53) -Lake- = meer, poel, plas, herhaaldelijk ook: grenswater. (SchfWn,183) -Lake- = waterloop. (M1,302) -Laak- is kunstmatige afwateringssloot. (L9,58) -Lake- = poel, plas, meer, waterloop, grens, scheisloot. (Mansion,101)

1368 -Lake naam van een waterloop in Turnhout/B (G11,182) In de provincie Antwerpen zijn de vele laken onbetwistbaar grensscheidingen (G11,182)

-Laak- is de oude naam van een door mensenhanden gegraven waterloop, synoniem van -lede- en -lei-(graaf). (L17,10) Laak is in de Kempen één van de frequentst voorkomende benamingen voor een natuurlijke waterloop in een depressiegebied. (M7,46)

-Leeuw-

Kan betekenen -hoogte, grafheuvel-. Vgl Got. -hlaiw- = graf. (M4,67)

-Leigraaf-

Leidt water af naar een ander water. (SchfWn,171)

-Lies-

Waarschijnlijk uit de Indogermaanse wortel -leu- met de betekenis 'slijk, moeras'. C5,130) Talrijk zijn de voorbeelden in plaatsnamen, o.a. in Noord-Brabant Lieshout en Liesel < lies-lo bij Deurne. (C5,132)

[Echter: Liessel altijd met -ss-]

Zie ook: Ton Spamer, LEENSEL - De moeder van Liessel. Een historisch/geografische en toponymische studie. Deurnese Historische Reeks, Kleine Serie 3. Deurne, 2011. voor de afleiding Liessel < Leensel

-Lijkweg-

Het is een zeer verbreide, vooral in het oosten van ons land lang volgehouden gewoonte geweest, om de dode langs een bepaalde, alleen voor dit doel gebruikte weg naar het graf te dragen. Het is een gebruik uit heidense tijd, en dat heeft men er dan ook altijd in gevoeld; nog in 1697 spreekt een synodale resolutie ten dezen van een "superstitie".

Men neemt veelal aan, dat de angst van de primitieve mens voor de dode de drijfveer was: men wilde de geest van de overledene verhinderen, de weg naar huis terug te vinden; in elk geval kreeg de weg door de aanraking met de dode iets onheilspellends, dat van ander gebruik afschrikte. Later zou -volgens Hermesdorf- de lijkweg gegrondvest zijn in kerkrechtelijke en wereldrechtelijke voorschriften en instellingen. Een ander woord voor -doodweg- is -lijkweg- Bij Horst (L) wordt al in 1492 van "lieckwegen" gesproken. In sommige gevallen is -kerkweg- een synoniem; immers de doden werden vroeger in en nog lang om de kerk begraven. (Voetnoot 41: Soms was het de gewoonte om één- of tweemaal voorbij of rond de dode te lopen alsvorens die bij te zetten. Zo bewogen zich in een kring de mannen om het lijk van Attila, zowel als om de grafheuvel van Beowulf.) (S4,138/9) Het is begrijpelijk dat dood- of lijkwegen, die alleen voor bepaalde doeleinden gebruikt werden, tot groene wegen (met gras begroeid door weinig gebruik) konden worden, en het is dus licht mogelijk, dat op deze wijze hier of daar -groeneweg- voor het taalgevoel synoniem werd met -dood/lijkweg-. (S4,143)

Lijkstraat is een straat die naar de kerk leidt, langs waar de overledene ter kerk werd gedragen. (L9,60; B16,125)

-Lijnt-

= lijnakkers = vlasakkers. (SchfVn,79) Zie ook: Glind. [vgl. Lijnt = Gelijnt in Deurne]

-Linde-

Behoort tot de oudst aangeplante bomen, met name in het dorpscentrum, op kruispunten, bij kapellen, enz. (Carnoy,410) De linde was ook een veel voorkomende grensboom. (B10,82,89)

-Linter-

= lindeboom. Het verdwenen woord -ter- (vgl. Eng. -tree-) komt ook nog voor in Appelter/B en Mispelter/B. (L11,52) [vgl in Nederland Appeltern en Apeldoorn]

-Lo(1)- (neutrum)

Oudhoogduits -loh- oerverwant met latijns -lucus en -lucere- = licht bos. (BachOrtsn1,371) Plaatsnamen op -loo opgehoopt in Mausgouw, (Tongerloo, enz.) (BachOrtsn2,286) -Lo- < -lauha- = bosje op hoge zandgrond, komt vooral in de Kempen en Oost-Nederland massaal voor. In de Kempen is het de gewone aanduiding voor de op zacht glooiende (door moerassen omgeven) zandheuvelds gelegen dorpen. -Loon- = dat. plur. < -lauhum- (G4,103)

-Loon- is 3e dativus pluralis, dus "in/bij de bossen". In het grensgebied met het Romaans is -loon- veranderd in -looz-. Baclaos (> Bakel) is een vroege variant. (PWB,19) -Loos/Loas/Laos = toponymisch meervoud en zeker archaisch. (Reactie van D.P. Blok in M1,329)

Loo is een loofbos op lichtere zandgrond, lichtrijk, met als voornaamste functie bosweide. Vaak op plaatsen die vanoudsher bewoond waren. (Spek,199 en 202)

-Lo(2)- (femininum)

< -lautho- = moeras [m.n. aan de kust gebruikt] (G4,103) Wrsch. ook het Look (= gat), rond 1870 nog een bijna ontoegankelijk moeras bij Zeelst. (B1,14) -Lo- als waternaam vooral Zeeuws/Zuidhollands. (SchfWn,155)

-Lodder-

Wellicht mansnaam Lotharius, maar niet erg waarschijnlijk. Meer aannemelijk dat bedoeld wordt op een mensenplagende spookgeest. (L10,19) [zoals ook met het woord -nekker- wordt aangeduid] Vgl. 1305 -Loddershoeck te Borchtlombeek/B en -Lodderdijck te Humbeek/B (L15,719) [vgl. -Lodderhof- op Breemortel]

-Loke-

In het middelnederlands -gat- of -omheinde ruimte. (Carnoy,415) Afgesloten ruime. (SchfVn,131) -Loke- = afsluiting. (L4,24)

-M-

Niet alle -m-suffixen zijn afgesleten -heim-vormen. Het komt in oude Germaanse en Keltische vormen voor. In het Keltisch is een -m-suffix vaak een overblijfsel van een overtreffende trap. Kelt. *Tragisama = velocissima = allersnelst = 864 Dreisima = Dreisam, zijrivier van de Elz in Baden (BachOrtsn1,217/8)

-Man-

Al in de oudhoogduitse tijd moet -mana-, -mannia-, -mennia-, -minni als suffix gevoeld zijn, alhoewel het woord dan ook nog zelfstandig gebruikt wordt: IX Menni, nu Menne bij Warburg. Volgens Holthausen een afleiding van de stam van het latijnse -manare- = stromen, iers -moine- = moeras. Volgens Schröder -manni- = water. Schönfeld ziet het als 'waterloop'. In Ablaut staan -minni- en -muni-, oudtijds als veldnaam overgeleverd. Daarmee verbonden woordelementen zullen hoogstwaarschijnlijk doorgaans van germaanse afkomst zijn.

-Manni- in 914 -Trotmanni- (= Dortmund) = riviernaam-suffix, cf. Schönfeld. (GyssTW,282)

Hier hoort thuis: 974 Trotmenni = 978 Thrutmanniu = Dortmund; IX Upmenni = Opmünden; 890 Dulmenni = Dülmen; 904 Medamana = Mettmann bij Düsseldorf; 1017 Hademinni = Hedemünden = "Strijdrivier"; 850 Fiormenni = Viermünden a/d Eder; 979 Helmana ulterior = de kleine Helme, zijrivier van de Unstrut. In het eerste woorddeel staat -man- in XII Mennaha = Menach; in de Nederlandse 1302 Minnewatre = Minnewater en de Brabantse Minnebeek en de Membach bij Verviers. Het verschijnt met een verkleinend aanvoegsel -t in de Groningse waternaam -Munte-, zijrivier van de Eems en in het Nederlandse Muntendam. (BachOrtsn1,156/7)

Main = latijns -Moenus-, Gallisch -Moinus-, 794 Moin, 1333 Meun. In Nederland worden ook veldnamen met -man- gevormd: de Belleman = stuk met een belle = balje = afsluiting; Brakman; Vekeman = land met veken. (BachOrtsn1,227)

"Het staat dus vast, dat in 't Westgermaans een woord -menne-/-minne- bestaan heeft, dat vooral in West-Duitsland en in de Nederlanden gebruikt werd als waternaam, maar dat als appellatief nergens is overgeleverd." (S1,13)

"De hydronymie kan ons evenwel op het spoor brengen van oud-Germaanse elementen, die elders niet voorkomen en wellicht op vóór-Frankische Germaanse invloeden wijzen. Schönfeld veronderstelt het vroeger bestaan van een woord -manni- > -menni-, verwant met het middeliers -moine- = moeras. Deze vergelijking lijkt ons niet bijzonder overtuigend, (voetnoot: voor de Belgische namen; v.w.b. de Duitse toponiemen houdt Carnoy zich er buiten), maar wij wensen hier vooral te onderstrepen, dat S. evenmin als wij een principieel bezwaar ziet in het vooropstellen van een woord -manni-, ook al zou het alleen in waterveldnamen voorkomen." (C1,28) In ieder geval is het niet-bestaan van een bepaald woord in de Nederlandse of zelfs in de Germaanse woordenschat geen voldoende argument om een voorgestelde etymologie te verwerpen. (C1,27) Menapii echter te verklaren als "de mensen bij het moerassige water". (Voetnoot: -min/men- zwakke vorm van Indo-Europees *-moina- = 'moeras', waaruit Lets -maina- = moeras en de naam van de Main = Moeenus) [Hier volgt Carnoy Schönfeld dus wel!] (C2,98)

-Menne/minne- = eenstammige waternaam, vgl. Dülmen, Viermünden, Hedemünden, Holzmünden, Dortmund, Minne in Utrecht, Minnewater in Brugge (SchfWn,86) en Munte in Groningen. (SchfWn,107)

Oervorm is een vorm *-mei/moi/mi, die later uitgebreid is met een -n-, voorkomend in Spanje, Italië, Ierland, Duitsland, Polen en de Baltische landen. Een dergelijke wijde verspreiding geeft aan, dat die niet aan één enkel volk te danken kan zijn. De wortel moet dus veel ouder zijn. (K1,85/6)

De -Lede- en de -Hodlede- heetten samen rond 1200 Warmund/Warmonde, oorspronkelijk vermoedelijk -*warmundiz-. (B8,223)

-Meen- in Tienen/B < 1340 supra Medoniam, 1403 supra Medinam = < -*madunnia-, collectief van -mada- = weide. (D4,44) [Oudste schrijfwijze dus uiterst belangrijk, want anders zou men -Meen- zonder meer tot -man- herleiden] -Minneborn- in Tienen/B = < mnl. -mein- = gemeenschappelijk, openbaar. (D4,45)

Het suffix -man is dus enkel te beschouwen als een suffix dat de oorsprong aanduidt. (Venneman = grondstuk van een man die aan een ven woont.) (G1,105). Man is een afleidingssuffix, toegevoegd aan persoonsnamen: Pieter > Pieterman, en aan plaatsnamen: broec > broecman. (G3,111) Manpad = pad voor één man. (B10,91)

-Man- is (een personificatie van) een soortnaam voor -perceel-: Winkelman = perceel in een hoek, Mergelman = per-

ceel waar mergel werd gewonnen, enz. (L3,62) Lindemans herhaalt deze verklaring in al zijn publicaties, maar de -Groteman- in Dworp/B is een beemd langs een beek, evenals de -Moorterman- < -Motte- (L9,Kadasterkaart); de beemd de -Brugman- naast de brug over de Amelgembeek in Brussegem/B (L11,18); het veld de -Recken- of -Ganseman- naast de Dender in Hofstade/B (B10,49); het veld de Merman naast de merremeers, een natte hooiweide aan een waterloop te Hofstade/B (B10,94); de Mun-t-meers met watermolen aan de Molenbeek te Impe/B (B12,Kadasterkaart); perceel de Destelman aan de Wellebeek in Lede/B (B13,Kadasterkaart); de -Magerman- te Lede/B ligt aan de Wouwer = vijver, terwijl De Brouwer daarbij aangeeft, dat het element -man- in het belendende bos -Manhaghe- mogelijk 'poel' zou kunnen betekenen. (B13,80). Vlak daarbij liggen de -Munte- en de -Munt-meer, beide zeer laag gelegen aan de beek. (B13,85 en Kadasterkaart); het Pollemanstraatje en het Mansveld in Denderleeuw/B liggen tegen de Molenbeek. (B14,Kadasterkaart); -in campo der Dodeman- ligt tegen een moeras -Ghilenbroek-. (U1,23)

-Ieperman- in Wilrijk/B, in 1470 huis -den Yperman-, ligt naast een groot ven, genaamd -Meer-. (P3,kaart)

Zie verder: Ton Spamer, Mond < Man; Hel < Hel. Het Hellegat in Deurne en de oorsprong van de naam Helmond. Een historisch/geografische en toponymische studie. Deurne, 2010.

-Meer-

Een stuk land, besloten door een gracht of een kant met struikgewas. Te Beersel was het woord nog XVI synoniem van "akkerscheiding, grensteken". (D4,48) Gewone betekenis van -meer- = ingemeerd, omheind land. (L5,28) Mnl. -meer- = grenspaal, grensscheiding, grens, dan 'afgepaald, d.i. omheind bouwland, semantisch verwant met 'kamp' en 'look'. (M3,50); -Meer- = grens (H3,20)

In Wilrijk/B in 1641 groot veen -Meer-, later opgenomen in de Ieperman (zie bij -man-). De betekenis is algemeen (grens-)water, akkerscheiding, poel, moeras, lage weide. (P3,145) -Meren- = begrenzen, afpalen, afbakenen; -meer- = grenssteen. (B16,130)

-Melu/Mil/Mijl-

Indien Keltisch beïnvloed, dan denken aan kelt. -melinos- = geel, looistofkleurig: 720 Melina (Nassau); Milene (Lahn) = 1369 Myl; Möhlin (Rijn) = 868 iuxta fluvium Melia = 1388 uf die Mely. (BachOrtsn2,54)

-Mijl- wijst vlg. Lindemans op een moeras en komt als zodanig in Vlaanderen veelvuldig voor. (Carnoy,464) Mille(B) < Germaans *-melna- = fijn stof, zanderige of losse grond. (Carnoy,464)

-Mele- = kan niet -male- zijn; kan alleen ablautvorm van -mijle- zijn, een zeer verspreide plaatsnaam om hooiweiden aan te duiden. De betekenis is 'natte bodem, drassig land' wat in Bekkerzeel/B bevestigd wordt door de plaatselijke werkelijkheid. (L7,20)

Door de vermelding "relicta heinrici filii gertrudi de luttelmeydel" in het Helmondse cijnsregister van 1381 blijft er voor de herkomst van de naam Meijel geen andere mogelijkheid over dan het door de Heemkundekring Meijel gepromote "Medelo". De d-syncope is een normaal verschijnsel: weder > weer, broeder > broer, enz.

-Merleberg-

Kwam in 1459 voor als Meelberg bij Paal/B. (M1,301); Riksingen/B 1385 versus Merlebosch (U1,60)

-Molen

In Deurne lag de oudste watermolen bij het Blokhuis, het eerste versterkte huis van het geslacht Van Doerne. Toen zij meer stroomopwaarts gingen wonen verhuisde de watermolen mee.

Ook bij het Blokhuis in St.-Martens-Bodegem/B lag in 1530 een molen. (L14,12) Bij de watermolen van Bullekom/B lag in de late middeleeuwen een hof. (L14,17) In Huggelgem/B lagen hof en watermolen bij elkaar. De hof behield de eeuwen door het karakter van een afgezonderde Frankische hoeve. (L14,26) Ook in Kauwegem/B lagen hof en watermolen bij elkaar, waar later een gehucht omheen groeide. (L14,28)

De molen genoot van oudsher een bijzondere -Frieden-, een aparte rechtsbescherming, die later werd uitgebreid tot de

hofstad en de nevengebouwen. (Bader1,97/98)

In de Lex Salica, het oudste Frankische volksrecht, krijgt de "molen"-weg bijzondere aandacht. De Lex Ribuarica spreekt zich uit over de breedte van de weg. (Bader3,196) De molenweg was vaak verboden voor kuddes vee. (Bader3,217)

-Moos-

= modder (L3,49) -Moos- betekent 'vuiligheid, goot waar het vuil langs loopt. (W1,67) -de Moest- (Beveren 1389) = 'mos'. (...) -Moos- = straatgootje. (H3,15)

-Mortel-

Net als Moortsel(B) < *-mort- = losse grond, of net als Moortel(B) < Latijn -mortarius- = slik, modder. (Carnoy,478) -Mortse- < Mlat. -moragium- = aanslibbing, lage weidegrond. (L11,60) -Moort- losse, lichte grond. (B12,25)

-mw<wm-

De ongewone verbinding -wm- zou later omgezet zijn in -mw-, vandaar dat -nieuw-megen veranderde in Nim-wegen, later door assimilatie nim-megen/nijmegen. (S2,3) [Dan zou Breem-wortel bij Deurne dus ontstaan moeten zijn uit een bree(w)-mortel?]

-nd/nt-suffix

= Indogermaans. Hiermee gevormde namen zijn ongermaans of vóórgermaans, aldus Krahe. In Nederland zou -nt- moeten verschijnen als -nd-, maar komt hier helemaal niet voor. (SchfWn,54) [Hij vergeet vormen als Helmond < man+d]

-Nekker-

Algemeen voorkomend in de betekenis -watergeest-. (D4,47; (B13,87) In Vlaanderen alleen al in meer dan 30 plaatsnamen. De vrouwelijke vorm -nikse/nekse- is voorhanden in de Brabantse toponiemen Nekspoel te Eppegem/B en Opwijk/B en wellicht ook in Akspoel/Ekspoel (de Nekspoel > Den Ekspoel) te Hombeek/B en elders. (L15,718) [vgl. Nekkers-poel in Eindhoven]

-Oele-

Laaggelegen weiland. In Limburg: aarden pot = uul, oel > uules,oeles, Ulestraten. (SchfVn,91)

-Oese-

In Deurne is in het hertogelijk cijnsboek van 1450 sprake van -prope oese juxta moesydyck-. In 1551 wordt dat herhaald in het cijnsregister van Echternach.

Het begrip -oese- wordt in de handboeken niet verklaard, of er wordt verband vermoed met -oost-. Maar de Moosdijk ligt in de uiterste zuidpunt van Deurne en dan ook nog aan de westelijke kant daarvan.

Bahlow houdt het voor een waterwoord. Bij Heel lag aan de Maas het gehucht Osen < 1326 Oze. De Ozen bij Elburg was een terrein dat vroeger 's winters altijd onder water stond. Het dorp Ose bij Bremervörde ligt midden in een moerasgebied. In Nordrhein-Westfalen stromen twee beken met de naam Osebach. Baden-Baden ligt aan een Oosbach < 1222 Use < 772 Osa < Kelt. Ausawa, net als Gerolstein/Eifel. Het Italiaanse Ossuccio < Ausacium (plaatselijk Lombardisch: Usüsc) ligt aan de moerassige westzijde van het Comomeer, zodat een verklaring uit -oost- ook hier is uitgesloten. Krahe noemt een aantal rivieren met dezelfde naam, o.a.: Ausa bij Rimini (1236 Osa), Ausava aan de Ierse westkust, Ausona in Gallië (K5,44)

Hoogstwaarschijnlijk wordt er in Deurne met -oese- een moerassig gebied bedoeld, hetgeen uitstekend in de omgeving past: westelijk de Astense peel en oostelijk de Deurnese Peel.

-Opstal-

Gemeenschappelijk weiland van de ingezetenen. (L3,55)

-Ouw/ooi-

< Germ. -*ahwa- = water (vgl. Aa). Aanwezig in -landouw-, -Betuwe-, -Veluwe-, -ei-land, = waterrijk land, door water omgeven land. (L12,86)

-Paal-

Komt in Limburg veel voor. Gewoonlijk identiek aan -peel-, collectief is -pelt (Neerpelt/B) < middelnederlands -pael- = moeras, plas. (Carnoy,493) Ook mogelijk: < Latijn -palus- = paal, palissade = omheining van palen, grens.(Carnoy,531) Kan gelijk zijn aan: peel. (SchfVn,138)

In Deurne lag tot ca. 1865 een IJzeren Paal, een vochtig gebied, in 1784 een 'waterweg' genoemd. Nergens blijkt, dat -paal- hier zou moeten worden opgevat als 'paal'. De zeer verspreid liggende percelen met deze naam verzetten zich daar ook tegen. De Vries gaf al aan, dat -paal- in een aantal gevallen ook 'moeras' kan betekenen (vgl. Latijns -palus-, en het daaraan verwante 'peel' ; kadastraal lag de IJzeren 'Paal' in 1832 gedeeltelijk in de 'Peel'-klamp, en dat in een akkergebied!). Afgezien daarvan wordt de IJzeren Paal in 1784 ofwel een waterweg genoemd ofwel een akker aan een waterweg, maar in geen geval een ijzeren paal.

IJzerhoudende grond is er voldoende in Deurne, bv. in het Kasteeldomein en naast het kerkhof. Daar -man- in Deurne een veelgebruikte aanduiding is voor 'beek, waterloop' (vgl. Helleman, Bosman, enz.) krijgt ook de naam IJzeren Man hier zijn zinnige verklaring. Daar lag ook de Manbraak en de Haubraak. Als de Haubraak in een eerder stadium Halbraak

zou hebben geheten (wat overigens niet is bewezen, maar vgl. Oude Kamp = Alde Camp), dan zou de betekenis volkomen sluitend zijn, want Haalweide in Drente, in 1363 Holeweide, wordt verklaard als 'moerassige weide'. De eraan grenzende Emmelheze past hier ook in, want -emmel- betekent volgens Bahlow 'vochtige laagte', in dit geval begroeid met laag bos (hees) en grenzend aan Loo(=bos)/Schonebos.

-Paard-s-hemel/kerkhof

Paarden werden altijd begraven op één plaats. Volgens het WNT,12,72: paardenkerkhof = ongewijde begraafplaats. (SchfVn,58) Tienen/B kende in ca. 1650 een -peertskerckhoff-. (D4,49) [Waarschijnlijk werden paarden aan de grens van de bewoning begraven,] waardoor -peert(s)- meermaals de betekenis 'grenspaal' kreeg, mogelijk door vermenging met Mnl. -perche-, -perche- en -perts-, vgl. Fr. -perche- = staak, stang, roede. (H3,46) In Herne/B lag de Paardeput bij de Hof te Witteputte aan de rand van het oude domein, vlak tegen de oude processieweg (B16,142+kaart)

-Pan-

Idg. -pen- = moeras. (Bahlow)

Pan = lichte uitholling.

-Par/Per-

< Keltisch *-barsos- = puntige tak, puntige paal > hek, slagboom, omheinde ruimte. Germaans verkleinwoord = -parik- > perk, park. (Carnoy,535) Parre/perre = omheinde plaats, afgesloten terrein. (SchfVn,82) -Perre- is een afzonderlijk omheinde landerij. (L9,82)

-Peel-

1400 Pedelant < *-pathila- = moeras. > Germaans *-pitha-. (Carnoy,537) -Pithele- en -Pedel- bij Seesen/D, -Peel- en -Pedel- bij Kesteren, < Indogermaans *-ped- = laagte (vgl. Grieks -pedion- = vlakte), Oudnoors -fit- + Zwabisch -Fetze- = laaggelegen land aan het water, > -pethil- in Pedel, Pehlen, Peel.(K2,228,230)

Peel < 1108 Pedelo = Germ. -pitha- = 'moeras' + -lauha- = bosje op hoge zandgrond. (GyssTW,789)

-Prehistorische/middeleeuwse wegen-

Lagen dikwijls waar later Groenstraat, Groeneweg, Oude weg, Hogeweg, Koningsweg, enz. voorkomen. -Kiem- duidt op oude Romeinse weg, net als -Steenstraat, enz. (BachOrtsn1,419)

-Put-

Plas, poel, ook: grensgreppel. (SchfWn,237) [> Zwijnsput?] Put soms overblijfsel van de wal/gracht van een oude hof. (B13,97)

-R- suizende-

De suizende R is kenmerkend voor de Meijerij. Het oudste voorbeeld is volgens Weijnen -Die Dorse-, een vlakke bij Deurne, vermeld in 1462, terwijl voor Deurne zelf in 1642 de vorm Dorsen voorkomt. (L1,181) De plaatselijke aanduiding voor Deurne was in de volksmond -Deurze-

Zie verder: Ton Spamer; Een karretje op den zandweg reed.... Deurnese toponiemen uit de periode 721 - 1900. Deurne, 2010, onder het lemma -Deurne-

-Raet-

< Keltisch -rati- = 'varen' (plantk.) of < Keltisch -rate- = aarden wal, klein fort. (Carnoy,576)

-Rak-

Recht stuk water tussen 2 bochten, of de bocht zelf. (SchfWn,223)

-Ree-

= lijk. -Reeweg- = -lijkweg-; vgl. reeuwstroo. (H3,31)

-Reek-

Middel Nederlands en Nederduits -reke- = omheining, haag, heg, strook bos, vooral een omheining van levende struiken die zich aan de rand van een grondstuk uitstrekt in het vrije veld. (BachOrtsn1,374) Nederduits -reke, rike- = (rechte) omheining van levende struiken. Pfahlrieken bij Duisenburg (BachOrtsn1,398) -Reek- komt ook in Wallonië voor, bv. Longereche. < mnl. -reke- = heg, reep bos, m.n. de levende hege die zich aan de rand van een grondstuk in het vrije veld uitstrekt, volgens Jell. (Petri,563); Hoeselt/B 1511 -Rekerstraet-; 1604 Reckendel-; 1604 -int Reeck- (U1,37); Martenslinde/B 1604 -achter Reeck- (U1,46); Membruggen/B 1385 -supra Rekerstraet- en -Reeckstraet; 1385 -ant Reeckerbornfeldt-; 1385 -versus paludem de Reecke-; 1407 -prope vivarium de Reecke- (U1,48); Millen/B 1385 -boven Rekerzouwe- (U1,49); Rijkhoven/B 1275 -Reke-; 1604 -an den Regt bampt- (U1,58); 's-Heerenelderden/B 1385 -Reeckerstrate versus paludem de Reecke- (U1,65); Tongeren/B 1247 -die Recstrote-; 1389 -Reecstrate- (U1,76);

-Rijt-

--rito- duidt een doorwaadbare plaats aan (Kelt. -ritu- = 'voorde'). (C2,97) of uit middelnederlands -rijte- = vore, greppel. (Carnoy,581) [> Rijt?] -Rijt- = kronkelende waterloop, (brede) greppel. (SchfWn,189)

-Rijt- = waterloop. (M1,302) -Rijt- = wetering = afwatering. (D4,51)

-Rijt- kleine gracht, komt vaak voor in de Kempen en zelden in Zuid-Brabant/B (L17,16)

-Risp-

< Oudgerm -*hrispa-, mnd. -rispe- = het struikgewas langs een waterloop. (SchfWn,30) [vgl. Rips]

-Rode/rade/rooy/raay-

-Rode- duidt heel specifiek een plaats aan waar bomen of struiken met wortel en al "uitgerooid" waren. Geldt daarom ook voor Venray, waar -rode- niets met -rood- van ijzeroer te maken heeft, zoals V.d. Brandt beweert. (S6,107) Vlg.

Egelie overheersten in de Peel buiten het eigenlijke veengebied uitgestrekte heidevelden, plaatselijk afgewisseld door eiken-, elzen- en berkenhakhout. Van Venray tot de Maas lag een gebied van bos, eik, den, beuk, enz. Het eikenhakhout leverde de looistoffen voor de leerlooierijen. (S6,108) -Rooienbosch- in Baardegem/B = geroid bos. (L4,27) [Dus oppassen bij Rode Braak in Deurne!!]

-Roede-

Vierkante roede volgens Van Dale 14 m^2 , dus 100 vierkante roeden = 1400 m^2 . Volgens J. Verbesselt (Eigen Schoon en de Brabander, 1955, 291): 1 Bunder = 4 dagwanden. 1 Dagwand = 100 vierkante roeden. Daar 1 (Bredase) bunder = ca. 1,3 ha, is 100 vierkante roeden $13.000 : 4 = 3250 \text{ m}^2$. De grootte van de Deurnese bunder en roede is onbekend. Laatste berekening voor Deurne waarschijnlijk de meest juiste.

-Rood-

Rode ijzeroer is fijnverdeelde ijzeroxyde. Op veel plaatsen in toponiemen verwerkt, bv. Rode Beek bij Susteren. (SchfWn,280)

-Roost/er-

-roost- = veel voorkomend woord: een plaats waar riet groeit. (L6,31) Rooster kan ook de benaming van een valhek zijn. (L9,70)

-Rul-

-rullen- = snel bewegen. (SchfWn,79) [Rul in Vreekwijk en bij Eindhoven zijn moerasbeken!!]

-Rul- = smal watertje (De Vries). -Rul- = beekje, waterloop. (Van Berkel/Sampl.)

-Rul- Kleine bijrivier van de Calie van Tielen/B met oeroude naam die haar naam nooit heeft gewijzigd. In de nabijheid vond men Romeinse tumuli met lijkurnen. (G11,168) De Rul van Kasterlee/B diende tot afwatering van de goren en stroomt door een zandige heuvelvlakte in een zeer diepe bedding naar de Cale te Tielen/B. De betekenis -de snelvlietende- zal in het regenseizoen hier wel toepasselijk zijn geweest. (G11,181)

De Rul in Vreekwijk bij Deurne, oudste vermelding 1420, was een afwatering van moerassig, nauwelijks hellend terrein. Datzelfde geldt voor de Rul bij Eindhoven. Heel snel zullen die niet gestroomd hebben.

-Schans-

= met water omringde hoeve, door grachten omgeven huis. (B16,129)

-Schat/Schutsboom-

Plaatsnamen op -scheid- wijzen wel eens op een waterscheiding, maar lang niet altijd. (BachOrtsn2,383)

-schat- betekende ook sluiting, omheining, afsluiting en ook grens, scheiding. In Scheut bij Anderlecht/B was in 1356 sprake van een -scheutboom-, wat in die streek de grens aangaf van het gebied dat onderworpen was aan de betaling van tienden aan de kapittels van St. Goedele resp. Anderlecht. (Carnoy,616) Het 1571 -Schuetbos- te Lede/B wordt in 1657 het -Scheitbos- genoemd. Volgens De Brouwer is -schut/schuet- een gebruikelijk woord voor -scheidings-. (B13,105) Gothisch -skaidan- = scheiden. Angelsaksisch -scadan- = scheiden.

De Schatgraaf bij Deurne was de scheiding tussen Deurne en Vreekwijk.

-Schat- = oude landmaat. (B16,157)

-Schavei-/Schouw-

< romaansch -scavée/escavée- < Lat. -excavata- = 'groef'. Leidde tot 1356 -scaveij- in Beersel/B, -cavie- te Hekelgem/B. (L5,34), 1577 -schaveije- in Denderleeuw/B en 1434 -Cavede- in Erembodegem/B. (B14,61) Eben-Emael 1604 -op die Scavey di rue-; -aen die gebroken Kavey tusschen eymal en embis- (U1,19) [Vgl. -Kawei(de)- in Deurne/Milheeze?] -Schavei- betekent ongeveer hetzelfde als 'heide' (H3,17)

Op de grens van Deurne en Bakel ligt een -schouw-, die in 1382 voorkomt als Die Hoge Schaut. Ook in 1633 komt die vorm nog steeds voor. Jan Timmers heeft geopperd dat –schout- hier begrepen moet worden als –schoot-. Volgens Samplonius betekent –schoot-: puntig uitspringende wat hoger gelegen hoek land in moerassig terrein. Dat klopt hier in elk geval wel. Molemans zegt het iets nauwkeuriger: "Schoot is betekenisverwant met donk: het wijst op hooilanden die iets hoger gelegen zijn dan die in de valleien". (J. Molemans, Profiel van de Kempische toponymie In: Mededelingen van de Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde, Nr. 6. Hasselt 1977, 45. De vermeldingen van 1404 – "dat broeck ter Schaut"- en van 1593 - "een weiland alhier gelegen omtrent de Meulenhof en geheten de Schaut" onderstrepen dit, want broek- en weilanden zijn vochtige gebieden. De vorm –schouw- treedt pas in 1457 op, en is dus niet de oorspronkelijke vorm.

In de Zeilberg komt wel een -schouw- voor maar nooit in de vormde vorm -schaut-. Vanaf 1418 is er sprake van -scaven/scauen-. De slot-n- verdwijnt pas voor het eerst in 1604 en dan nog slechts sporadisch. In 1785 wordt nog -schaeven- geschreven. De vorm -schauw duikt pas in in 1631 op en -schouw- in 1712. Er is dus duidelijk een ander grondwoord in het geding. Daar er in de in het Latijn geschreven registers geen onderscheid bestaat tussen -u- en -v- is -schaven- = -scauen-. De vorm -schaeff- uit 1604 bewijst dat er steeds 2 uitspraakvarianten hebben bestaan. Vergelijk ook 1665 (op de schaven) en 1712 (op de Schauwe).

Beijers/Van Bussel denken bij Schaven aan Schaveie. Onder Leende ligt de Schaveie. Meestal zou het element gebruikt worden in combinatie met hei. Er is echter ook een andere verklaring mogelijk. Een schavei is een uitgeholde weg. Het Latijnse werkwoord cavare is ongeveer hetzelfde als excavare, verleden deelwoord: 'excavatus, -ta, -tum' (uithollen, uitgraven). In veel gemeenten met een ietwat heuvelachtige bodem, heeft men ooit straten aangelegd door het bultige landschap uit te hollen. Of ze ontstonden op natuurlijke wijze door erosie. Zo'n straat krijgt dan als benaming Holleweg of Holstraat of, meestal, Hollestraat; in het Latijn: via excavata (uitgeholde weg). Dat werd via scavata. Op den duur verdween het eerste woord en scavata werd in het Middel-Nederlands scavei (groef) en later schavei. Uit een vluchtig onderzoekje blijkt, dat Schavei in enkele Belgisch-Brabantse gemeenten als straatnaam voorkomt. In Beersel is er een Schaveyslaan en een Schavijeweg. In Huldenberg Schaveystraat. In Overijse Schaveistraat. In Waver is er een Rue de la scavée. (Bart Mesotten, juli 2002) Het park Schaveys vormt een groene enclave in de sterk verkavelde omgeving van de gemeenten Beersel/B en Linkebeek. Het dankt zijn naam aan de hoeve 'Hof te Schavei'. De eerste hoeve 'te Schavei' dateert van omstreeks 1100.

Door de vondst van "die Scauen ter plaetse geheiten Berrums" (1426) werd het raadselachtige toponiem -schevensberrem- duidelijk, waarbij -scheven- de Umlautsvorm van -schaven- is, zoals de Schouw in de Zeilberg heette. Opmerkelijk is wel dat de Zeilbergse -schouw- nog in 1785 wordt genoemd, terwijl die van de Bernem na 1433 niet meer voorkomt.

Er was dus sprake van een holle weg (schaven) bij Bernhem, vandaar -schevensberrem-. Het restant van de holle weg is nog steeds zichtbaar als een steilrand oostelijk van Het Hoekske, in 1381 -Huxe-!

-Scheid-

-Scheid- = scheiding, ags. -scead- = grens, bv. in Engels Shadwell = grensrivier. (SchfWn,259) Komt ook in Limburg voor. (SchfWn,172) -schi-sloot- bestaat in de Middeleeuwen als woord (SchfWn,57), bv. in Bodegraven in 1295. (SchfWn,170)

Vgl. "-Scheyd Graaf Gemaakt 1756" op kaart van Verhees uit 1794 bij grenswaterloop tussen Someren en Nederweert ca. 15 km. westelijk van Meijel.

-prope Sceithaghe- 1511 Guigoven/B. (U1,24); Hoeselt/B 1385 -prope Scetstege- en -prope Scethage- (U1,37); Koningsem/B 1385 -Schethaghe-; 1472 -Scheythage- (U1,42);

-Schelm-

Duidt vaak een plaats aan waar dieren werden begraven. Dit deed men gewoonlijk aan de grenzen van het gebied. (BachOrtsn1,412)

-Schelm- duidt op begraafplaats voor dood vee.; het kan een verwijzing zijn naar een voorchristelijke begraafplaats. (Bader3,218)

De Deurnese Schelm, een beemd, lag aan de zuidrand van de heerlijkheid. Een betekenis van 'deugniet, misdadiger' zal hier nauwelijks houdbaar zijn. Als a/e-wisseling*) hier een rol heeft gespeeld kan men denken aan -schalm-, een oud woord voor kavelboom, een boom op de grens van een kavel die een scheidslijn of -punt markeert. Op de kadastrale kaart van 1832 is de Schelm een gehucht met een aantal percelen aan de oostzijde van de weg van de Moostdijk naar de Willibrordusput. Deze put was en is grenspunt tussen Deurne en Meijel.

*) In Deurne bv.: pacht-pecht, maaksels-mexelen, Braak-Breckt en heel mooi: Elschot-Elscat-Els(ch)it

-Scho(o)(l)-

-School- = Nederduits -schol- = hellend, of gelijk aan Limburgs -sconelo- = schoon lo = schoon bos. (P3,187) [vgl. Schonebos en Scholant te Deurne]

-Schoot-

Is een doorgaans beboste hoek hogere grond uitspringend in moerassig terrein. (G5,96) Afgeschoten stuk land. (SchfVn,129)

-Schouw-

Zie: -schavei-

-Sele-

Oudsaksische -seli- = gebouw dat slechts uit één grote zaal bestaat, soms ook dienend voor het bewaren van gedroogd fruit; angelsaksisch -sele- = hal, huis, woning; oudnoors -salr- = huis dat uit één vertrek bestaat. Volgens Mansion is -seli- geen collectief. In oude plaatsnamen ziet hij voor het woord veeleer de betekenis 'seizoengebonden woonplaats, toevallige verblijfplaats, vee- of herdershut'. Petri ziet daarentegen verband met de langgevelboerderij, waarvan de sporen tot in het Seinebekken te volgen zijn. Hij gelooft niet in het grondheerlijke karakter van de plaatsen. (BachOrtsn2,341/2) In het noordwesten dateren ze waarschijnlijk nog uit de tijd van de landname. Volgens Weber komen ze voor bij Frankische rijksdomeinen en wijzen ze gedeeltelijk op Frankische koningshoven; dat ziet ze ook in België en Nederduits gebied. (BachOrtsn2,343) Gysseling: idem. (G5,100)

-ZeLe- = behuizing voor vee, stal. Als het los staat of 1e deel van een samenstelling is, moet ook rekening worden gehouden met -sala- = herenhof, gerechtshof. (R1,294) [Zeilberg zou dus -sele-berg = -sala-berg kunnen zijn]. Aangenomen wordt dat ook in Nederland de veeteelt eeuwenlang de belangrijkste bron van inkomen is geweest. (R1,298) De Zuid-Nederlandse -sal-namen zullen aanvankelijk geen permanente woonplaatsen maar voor alles een of andere hut in een afgelegen weiland, aan een bosrand, enz, zijn geweest. Na een verhoudingsgewijs korte periode zullen dan op deze -sal-plaatsen nederzettingen tot ontwikkeling zijn gekomen. (R1,295) In het algemeen liggen de Nederlandse -sele-namen inderdaad aan de rand van de toenmalige woongebieden, soms zelfs op verre afstand van de oudere nederzettingen, in voormalig woest land of in de nabijheid van moerassen aan waterlopen of ook wel bij een bos. (R1,296) Betere resultaten kan het historisch onderzoek nog opleveren, o.a. in die gevallen waarin een -sele-parochie als filiaal van een moederkerk verschijnt en dus iets van de oorspronkelijke relatie van afhankelijkheid van de stamhoeve laat zien. (R1,299) [De gehele tekst van Roelandts past voortreffelijk bij Liessel]

-ZeLe- was in vele gevallen de centrale hof of -veehof- van een domein; men liet de zorg voor de graan-gewassen over aan de afhankelijke hoven van laten en dienstbaren. (L13,19)

-Slag-

= perceel (T3,77)

-Soe-

Zie: -zoei-

-Spork-

= ook -Sprakel- (SchfVn,33) [= Spurk > Spurkt/Speurgt]

-Spreg-

Wel waarin het water onzichtbaar naar boven komt. (SchfWn,244)

-Sprong-

= bron. (SchfWn,244)

-Stal-

1776 -Stalle- naam van een waterloop die uitwaterde op de Grote Nete/B (G11,176)

-Stalberg-

Galgen werden ver van de bewoonde wereld op de grens van de jurisdictie van een stad of dorp opgericht, het liefst aan drukbereden wegen, om voorbijgangers ten voorbeeld te strekken. In de middeleeuwen verliep een proces in het openbaar en vaak in de open lucht op een sacrale berg of bij een heilige eik of bron. De oude gerechten of gerechtswaarden zijn vaak ingetekend op de 16e tot 18e-eeuwse dorps- en streekkaarten (Beijers/Van Bussel). Dit alles klopt voor de Deurnese Galgenberg gedeeltelijk. De eerste vermelding onder deze naam stamt uit 1678. De executieplaats lag daar toen echter al niet meer. Op een kaart uit de jaren 1649-1672 staat 'gerecht van Doirme' met een galg aangegeven op een plaats aan de weg van Deurne naar Helmond, ten noorden van de Bottel. Aangezien het een kaart is die behoort bij de talloze processen over de limietscheidingen in de Peel, mag aangenomen worden dat die op enige nauwkeurigheid aanspraak maakt.

Maar oudtijds heeft de galg wèl op een Galgenberg gestaan. Zowel de Deurnese als de Vlierdense 'Vercrijghbrief' uit 1325 (zie bij: Gemeynt) vermelden dat de grens tussen Leensel en de Donschot over de 'Stalberch' liep. Dat lijkt een nietszeggende vermelding, maar dat is het geenszins. In Duitsland was het middeleeuwse -stalberg identiek aan -stuhlberg', en dat was de berg waar de 'Gerichtsstuhl' stond opgesteld. Bingenheimer zegt daarover het volgende: "Stahlberg. Zu mhd. stuoel, Sitz, Richterstuhl. Stahl- und Stuhlberge sind alte Gerichtsstätten." (Sigrid Bingenheimer, Die Flurnamen der Gemeinden um den Wissberg in Rheinhessen. Mainzer Studien zur Sprach- und Volksforschung, 20. Stuttgart, 1996. S. 336) In haar onderzoeksgebied komen de vormen Stallberg, Stahlberg en Stolberg voor. In tal van plaatsen in het hele Duitse taalgebied komt Stuhlberg of Stallberg voor als plaats van justitie.

Op locaties met deze naam worden nogal eens burchten gevonden, mogelijk de woonplaats van de hoogste rechter in die regio. Dat is bv. het geval in de Duitse stad Stolberg (bij Aken, in 1118 bedoeld toen Reinardus von Staelburg een oorkonde ondertekende), in Stollberg bij Chemnitz, dat in 1267 als Stalburch wordt vermeld, maar ook in Venlo, waar de Stalberg, plaats van een adellijk huis, soms ook Galgenberg werd genoemd.

Deze plaatsen waar recht werd gesproken waren soms ook de plaatsen waar de executie plaats vond, zoals in Hinbeck, vlak over de grens bij Venlo. Tussen Hinsbeck en Schloss Krickenbeck lag op de Hinbeckerheide een gebied "de Geer". Hier lag een "Gerichtsheuvel" die tevens "Galgenbergh" was. Dit kan men in de Eifel ook tegenkomen.

Op de Deurnese Stalberg zijn menselijke resten gevonden. Daar het woord -stal-berg op rechtspraak duidt en de beenderen op executies (gehangen misdadigers werden nooit op een gewijd kerkhof begraven maar vrijwel altijd bij de galg), kan er tegen de identificatie van de 14e eeuwse Stalberg met een Galgenberg geen bezwaar zijn.

-Stap-

Ander woord voor eenvoudige houten paal die gebruikt werd als grensaanduiding. > -Berkenstap-, -Broekstap-. (H3,19) -den Santstap-, -den Winckelstap- (H3,45) [Vgl. in Deurne -Waterstap- en -Stap(pen)pad en RA 1544: te Vreyckwijck bij de Stap]

-Stapfenpad- in Zwitserland aanduiding voor voetpad. (Bader3,218)

-Steenweg/-straat-

Elke met stenen geplaveide weg kon aldus heten en nog is het in de Zuidelijke Nederlanden zeer gewoon voor straatweg; volgens Meertens vaak de naam van de eerste straat van een stad die met stenen belegd werd. (S3,61)

-Str-

Vertoont zich dikwijls in waternamen die tegenwoordig Duits zijn, maar een onbekende herkomst hebben: 989 Bamestra = Beemster; 714 super fluviolo Sustra = bij het beekje Sustra = Susteren; XI Alstra = Alster in Hamburg; 1139 Wilstra = Wilster; 816, Ulstra = Ulster, zijrivier van de Werra; 1064 Nistra = Nister in Westerwald.

Mogelijk verwant aan verdwenen *strawa = waterloop, mogelijk met -n- ook in X Struona = Strien/Strijen in Noord-Brabant. (BachOrtsn1,207) Susteren = Keltische naam. (SchfWn,80)

-t-suffix

Plaatsaanduidingen op -ithi- zijn Germaans, bv. Hemert bij Tiel = 850 Gamarithi; Gemert < Gamarithi, enz. (BachOrtsn2,286) Het suffix -t, gehecht aan namen van bomen en planten, dient om een collectief begrip aan te duiden: berct, elst, most. Naar analogie van deze vormen kregen ook andere plaatsnamen vaak hetzelfde suffix, zonder het bijbegrip van verzamelnaam: blaect (adj. blak), borcht (borch), strept (strepe). Vgl. ook: -cul- (kuil) > opten cuylit (Turnhout 1368). (G3,112) -t-collectiva volgens Gyseling dikwijls uit vóór-Middeleeuwse periode. (M1,295) -t-suffix = versterkende locativus. (L3,61) [dus geen collectief-aanduiding]

-Timp-

= geer = driehoekig of puntig uitlopend grondstuk. (SchfVn,113)

-Tomme-

Het middellatijnse -tumba- = grafheuvel is in Gallië vóór de 7e eeuw nauwelijks gebruikelijk geworden. Het is als leenwoord doorgedrongen tot de Duitse westgrens en komt daar nog voor in plaatsnamen als Thomm (bij Trier), Thommen (bij Malmédy). In een -tomme- die in 1507 in Zaventem werd afgegraven vond men een grafkamer. In een -tomme- te Steenokkerzeel vond men 7 grafkamers. (BachOrtsn2,195) Tomme < latijns: tumba, resp. tumulus = graf, resp. grafheuvel. (SchfVn,157)

-Tommen- = Romeinse tumuli in Tienen/B < 1340 -retro Tumbas de Thenis. Bij de onderzoeking van 1892 werden er Romeinse sieraden gevonden. (D4,25) De Tommen van Avendoren < 1340 -juxta Tumbas de Avendoren- behoorden waarschijnlijk tot de nabijgelegen Romeinse villa, waarvan de grondvesten in 1890 werden blootgelegd. Men vond er in 1892 een prachtig bronzen Mercuriusbeeld. (D4,58)

In Denderleeuw in 1473 -de Tompte-. (B14,66);

Berlingen/B 1698 -prope Tombam-; int Tomveldt. (U1,11); Henis/B 1506 -int tommevelt in loco dicto der Gheer intra tombam de Gheer versus verhenis- (U1,27); Henis/B 1312 -Tumba-; 1385 -in Tomme veltken-; 1414 -neven die Tomme- en -neven die Tommelinde-; 1714 -int Tomvelt- (U1,29); Herderen-Riemst/B 1275 -ane de Tombstrote-; 1604 -int Tomvelt- en -an die Tomme- (U1,31); Hoepertingen/B 1373 -juxta Tombam-; 1406 -in Tommenvelt- (U1,32); Horpmaal/B 1385 -prope Tombam parvam- (U1,38); Koninksem/B 1430 -prope Tombam-; 1526 -cultus dictus den Tommenwart-; 1580 -retro magnam Tombam- (U1,42); Mechelen/Bovelingen/B -1698 -Ad Tombam de bouchomt- (U1,47); Membruggen/B -1385 -in campo dicto Tommevelt-; 1404 -op gheen Tome-; 1511 -in campo dicto die Tomme- (U1,48); Niel/B 1373 -juxta Tombas de nyel- (U1,52); Pieringen/B 1544 -in 't Tommevelt- (U1,56); Riksingen/B 1385 -ex illa parte tombe dicte Hertomme ultra rixingen- en -prope Hortomme-; XV -opt Creyenbroek niet verre van de tomme die steet neben den wech van huesselt-; 1714 -aen Houtemtom- (U1,59); Rosmeer/B 1526 -int Tommervelt- en -versus Tombam- (U1,62); Sint-Huibrechts-Hern/B 1385 -versus 3 tombas dictas theutonice die Dry tommen-; 1604 -ter Tommen- (U1,66); Tongeren/B 1385 -Cockartstomme-; 1472 -Cockartstumme-; 1584 -onder die Cleentomme-; 1697 -omtrent die Kleyntombe- en -Tombstraetje- (U1,73); Vechmaal/B 1385 -prope tumbam dictam Ritzarts tombe-; 1412 -tumba dicta Reysartstomme- (U1,80); Vlijtingen-en-Hees/B 1526 -op ter Tommerwech- (U1,86); Vroenhoven/B 1526 -aen die Tumme- en -inter villam de wilre et Tombam- (U1,88); Zichen-Zussen-

Bolder/B 1604 -op den Tommenwech- (U1,94);Hamont/B 3 km. nw. -De Tomp- (Michelinkaart); bij Sittard 1294 bosje -Tommele-; veldnamen -voorste en achterste Tommel- nog in de 19e eeuw (SchfVn,157); de -Tomdriesch- te Assche/B (L15,721);

[> Tomakker te Vlierden; 1803 (Tranchotkaart) Tommerveld ten zuiden van Willibrordusput bij Meijel]

-Tongeren-

De naam van de -Tungri- komt terug in -Tongreheid- bij Verviers, Tongrinne bij Namen, misschien ook in Tongerlo, Tongelrooi (vgl. De Vries, Wijnen) (BachOrtsn1,354) In het gebied (...) vindt men daarna Tungri. Waren deze lieden Germanen of Kelten? Het is een feit dat hun naam slechts door het Keltisch kan geïnterpreteerd worden als "de eedgenoten" (kymr. -tung- = eed), welke ook de grond moge zijn van deze benaming. (C2,96) Van de naam van hun hoofdstad Aduatuca (stad aan doorwaadbare plaats) geeft de Tabula Peutingeriana een kortere vorm, nl. Aduaca. Zou kunnen samenhangen met -(p)adua- = 'ras, vlug', een bekende Keltische riviernaam, die eventueel hier op de Jeker zou toegepast zijn. Dan wordt de betekenis: stad aan de rivier. (C2,96) Het bisdom Luik was [topografisch] de opvolger van de civitas der Tungri. (S5,61)

-Torenakker-

Mogelijk: dorenakker. (SchfVn,139)

-Tuin-

= omheining met dood hout. (SchfVn,134) [vgl. Duits: Zaun. Het omwalde gebied = Eng. Town]

-Uil-

In Rheinland/Westfalen -olohl//ul/uhl/oel/oehl- = alluviaal land aan een waterloop, verwant aan -Aue/ouwe-. Vgl. Schönfeld verwant met lat. -aulla/olla- > -uul/oel- = aarden pot. (M9,167)

-Var-

In Zuid-Nederland: jonge stier. (SchfVn,99) -Ver- = -var- = stier. (H3,29) Ndl. -vaar- betekent 'onbevruucht' en wordt gezegd van wijfjesdieren. Vgl. -verre-koe-. (H3,41) -Varre- = stier (B16,174)

-Varnt-

= met varens begroeid. (M1,296)

-Veld-

Door het Münsterland loopt een grens. Oostelijk daarvan betekent -veld- open akkerland, es, blokvormige akkerpercelen. Westelijk daarvan betekent -veld- wijde, open gemeenschappelijke vlakte met heide, drassig land en moeras. (BachOrtsn1,384) -Veld- was oorspronkelijk de wijde, woeste vlakte, die de dorpen met hun akkers van elkaar scheidde. Door de voortschrijdende landontginning is het woord in Vlaanderen ten slotte ongeveer hetzelfde gaan betekenen als 'akker'. (G5.98)

-veld- betekende oorspronkelijk het open veld, de onbebouwde (gemene) grond. (M10,136)

-Veldhoven-

Merovingisch-Karolingische nederzettingsnaam (7e-8e eeuw): datief meervoud van -hof- = boerderij + -veld- = onbebouwd land.(M7,47)

-Veluwe-

Westgermaans *-falwa-, felwa- > middelnederlands -vale-, vele- = vaal vlg. De Vries. (BachOrtsn2,99) -fel(a)wa is afgeleid uit een wortel die 'buigen, rollen, draaien' betekent [waaruit: wilg, enz.) Jammer genoeg had *-felawa- een homoniem: *-falwa- = vaal, bruin. *-felwa- is in het Nederlands uitgestorven, tenzij het, met verandering van betekenis,

de bron zou zijn van middelnederlands -veel/vaal- = klimop. In de Duitse dialecten leeft -felwa- nog verder als Felbe, Felber en wij vinden het in menige plaatsnaam: bv. Velben im Pinzgau (XIIIe eeuw -Veluwin-) (C3,10) Is -Veluwe- te Mechelen een verkapte afleiding uit -felwa-? (C3,11) [> Peel de Veluwe!]

< westgermaans -wili- = wil, wens, verlangen, + < oudnederfrankisch -auwja- = (plaats aan) waterloop. Tesaamen: -wil(i)awi- = "landouw naar hun zin" = lustoord. (V1,62) Echter door hemzelf gecorrigeerd: Woluwe gaat terug op oudnederfrankische -Wilewe < oergermaans -welwon- = "roofster". (V2,354)

In 801 -in pago Felum- welke dativus pluralis lijkt te wijzen op een volksnaam, die dan kan verwant zijn met -Falhas- (Oost- en Westfalen), dus volksnaam -Felawas-, streeknaam -Felawo-. (GyssTW,1002) Blok is het met Gysselings verklaring niet eens, omdat de veldnaam -Veluwe- frequent voorkomt. (B15,149) [Blok bezwaar is ongeldig als de Falen ook elders voor de naam -Veluwe- verantwoordelijk geweest kunnen zijn]

-Ven/Veen-

< -fanja- = (moerassige) waterplas. In Holland is -veen- een aanduiding voor grote moergebieden. In de Kempen daar-entegen lijken de vennen heldere, niet moerassige waterplassen te zijn. (G4,106)

-Vink-

Naam van moerassige plaatsen. behoort bij woordfamilie van -veen/ven/Fr. fagne- enz. (L10,24)

-Vlaming/Vlemming/x-

Vlaming, Vleming, Vlemingveld betekent in België (naast verwijzing naar inwoner van Vlaanderen) dikwijls onbebouwd terrein rond een nederzetting. (Carnoy,709) Over het algemeen een naam voor een open (= gemeenschappelijk) weiland. (L10,24) De -m- van 'Vlaming' heeft niets te maken met de -n- van 'Vlaender'. Verband tussen -Vla(anderen)- en de gemeenschappelijke wortel van -vlade-, -vlak- en -vloer- is denkbaar. (Mansion,86) [Vgl. Spamer, 1998: -Vlaanderen- = nasalisatie van -Flader- zoals in Fladeracken]

-Vlier(den)-

-Fleron-(B) < 1100 -Fletheron- < germ. -flithar- = vlie(de)r. (Carnoy,215) Verdeyen [ziet de -n- in Vlaanderen als nasalisatie en] leidt Vlaanderen af van -Vlade-haim-ing- waarbij -vlade- = vlakte. (Carnoy,709). [Geldt wrsch. niet voor Fladeracken < fladr- = vlier]

Vlierden < Germ. -fleutharothum- = dativus pluralis collectief bij -fleuthar- = 'vlier'. (GyssTW,1021) [Plaatsnaam betekent dus "bij de vlierbomen"]

Vlierden in schenkingacte van Herelaef in 721 werd vermeld als Fleodrodum. De afleiding van Gysseling is betwistbaar.

Vlier < -fledder/vledder- = vrij dunne moerige laag op een zandige ondergrond (moderpodzol) (= vWp) of broekeerdgrond (= vWz).

Vanwege de voedselarme toestand van het veen ter plaatse is -fledder/vledder- waarschijnlijk niet verwant aan de vlierstruik omdat die wat rijkere grond nodig heeft. (Spek,208)

-Vonder-

Middelnederduits -vunder- = pad over een sloot heen. (BachOrtsn1,424)

-Voort/wade-

Kenmerkend voor een voorde is niet alleen de doorwaadbaarheid van de waterloop, maar ook de goede toegang van beide kanten, zonder steile helling. (BachOrtsn1,422) Een -wade- is een ondiepe plaats waar men door het water kan waden, middelnederlands -wat-. Ook -ge-wat- > Gwatt. (BachOrtsn1 423) Plaatsnamen op -voort komen met name in het Frankische deel van Nederland veelvuldig voor. (BachOrtsn2,286) Ook bij de kleinere wateren bleven de bruggen nog lang in de minderheid bij de voordes, vele eeuwen lang. (S3,55)

voorzetsels

Voorzetsels kunnen iets over een locatie vertellen: am Hang, auf dem Berg, in die Kunz. Op de Hoogstraat wil zeggen dat de Hoogstraat ook echt hoog ligt. In de Brusselse Straat geeft aan dat die straat laag ligt. In het Nederlands zou -op- ook voor brede wegen gelden, -in- voor smalle straten. (BachOrtsn1,303) -op- geeft hooggelegen perceel aan. (L3,64)

-Vreekwijk-

Zoals Oostrik<Oosterwijk en Schaik<Schadewijk zou Vreek < Vredewijk ontstaan zijn. (B5,257/8) [klopt absoluut niet met de oudste vermeldingen]

-Wijk- vaak plattelandsnederzetting langs een weg of route of secundaire uitbouw van een nederzetting. (PWB,23) Obd. -frieg- = de vrije, niet-horige boer. Noordned. en Westfries -frigge- = de vrije man.[Geldt wellicht behalve voor Vreekwijk ook voor Vragender bij Lichtevoorde, Vragelen bij Oosterhout en Vrakker bij Weert]

-Vrede-

In vrede leggen = qua betekenis gelijk aan -einfrieden-. Vrijt = gebannen? (Vgl. Carnoy,716) Op de door de gemeente gevrijde of afgesloten heidegronden mocht niemand heide maaien e.d. (M7,32)

-Vroon/vrunt-

Middelhoogduits -vron- = dat wat de heer toebehoort. (BachOrtsn1,425) Veldnamen met -fron- wijzen gedeeltelijk op vroondiensten. Middelhoogduits -vroende- = land waarop vroondiensten rusten. (BachOrtsn1,428) < oudhoogduits -frô- = heer (genitief = frôno), oudhoogduits -frouwa- = meesteres. (Carnoy,718)

-Vroente-

-Vroente- = grond die aan de heer behoort > Vruente, vrunte, vrint. (Carnoy,718) [later: alle woeste onbebouwde grond (daar die aan de heer toebehoorde zolang er niets van uitgegeven was).] In de zomer werd alle vee het vrije veld opgedreven om te grazen. I.t.t. heden -nu de weilanden zijn afgezet- waren de akkers omheind. Alles wat open lag -ook straten en pleinen- mocht begraaasd worden onder toezicht van een herder. Om in de winter het vee op stal te kunnen voeden waren hooiweiden nodig. Dat waren de beemden langs de waterlopen. Ook die waren logischerwijze omheind. Toen steeds meer woeste grond ontgonnen werden grasweiden kostbaar, dus uiteindelijk ook omheind. (L12,21-23; 78/79)

-Waal-

-Vacalus = Waal heeft waarschijnlijk te maken met godinnenaam Vacalinehae. (BachOrtsn1,367) De -waal-namen wijzen wrsch. op Kelto-Romanen die in het door Germanen bezette voormalige Romeinse gebied waren achtergebleven. Ze komen voor in Vlaanderen, Brabant, Rijnland, Saarland en op vele andere plaatsen. Vb.: Waalheem in Oost-Vlaanderen = 964 Walehem; Walhain-St.-Paul in Brabant = 946 Walaham. (BachOrtsn2,182,184) Volgens De Vries wijst het feit dat de Waal vrouwelijk is op een Germaanse afkomst. Alleen Rijn en Maas zijn volgens hem voor-Germaans. (BachOrtsn2,285)

-Waard/weerd-

< -waritha- = eiland of aanwas in of tussen rivieren (ook: Bommelerwaard, enz.!) (G4,106)

-Waas/Was-

Het Waasland heette 870 -in pago Wasi-, 941 -in pago Quasa-, 964 -in pago Wasiae-, 1128 -Was-. In het Middelnederlands is het woord bewaard als -waze- = drassige grond. Ca. 1306 worden -vij bunre wasevelde- vermeld te Waasmunster. (G5,93) [> Wasberg] Middelnederlands -wase- = slijk, modder, in talrijke Belgische plaatsnamen. (Carnoy,721)

-Wal-

Het Limburgse woord -graaf- is trouwens niet zonder meer identiek met -gracht-. Het slaat doorgaans op de combinatie van een langwerpige inzinking (c.q. gegraven sleuf) en het daarnaast parallel lopende talud (c.q. de ophoging) [= de wal] (S7,95) -Wal- is kunstmatige ronde hoogte, volgens Gysseling; het werd later ook toegepast op de gracht van de wal. [in elk geval in Deurne]. (B14,71)

Wal = aarden wal met hakhout en/of doornige struiken. (Spek,702)

Wal = dikwijls een es-wal die het akkercomplex afgrenst van zijn omgeving. (Spek,715)

-Warande-

Jachtterrein van de heer. (SchfVn,95)

-Waterlaat-

Gegraven (geleid) water. (SchfWn,151)

-Weg-

Prehistorische en middeleeuwse lange afstandswegen lagen daar waar ze nu heten: Groenestraat, Groeneweg, Heerweg, Oude Weg, Heidenstraat, Hoge Straat/Weg, Dietweg, Koningsweg, enz. (BachOrtsn1,419) Volgens De Wilde zouden wegen zeer vaak benoemd zijn naar hun eindpunt. (S2,2) Tot de meest behoudende bestanddelen van het landschap behoren de wegen. Van hen geldt het paradoxon, dat zij ook dáár bewaard blijven, waar zij verdwijnen; hun rol wordt dan overgenomen door perceelsscheidingen en grenzen. (S2,5)

De meeste wetten (Lex Salica, Lex ...enz.) kennen kleine wegen en akkerpaden en stellen die tegenover de via publicae resp. via vicinales. (Bader3,195) Een en der neemt niet weg dat in een vol ontwikkeld middeleeuws dorp wegen grotendeels ontbraken. men moest spaarzaam met de nuttige akkeroppervlakte omgaan. (Bader3,197) In Zuid-Duitsland zijn de kerkweg en de molenweg meestal beschermd tegen "inbeslagname" ervan voor akker of weide. Ze hebben dikwijls een eigen naam en dan al van oudsher, dan dikwijls zéér oud. (Bader3,207/208) De dorpsgemeenschap heeft "rechten" op bepaalde wegen, hetgeen blijkt uit de bevoegdheid om bepalingen vast te stellen omtrent het onderhoud. (Bader3,211) De molenweg was vaak verboden voor kuddes vee. (Bader3,217)

-Weide-

1457 -Weidstrate- in Lede/B = straat afgezet met wijde = teenwilg. (B13,125) Zie ook: -Vroente-

-Weijer-

Weiher, wijer, wuwer, wouwer = (vis)vijver. (BachOrtsn1,275)

-Weijer- sloeg op de private visvijver, terwijl -ven/kuil/vlaas- e.a. eerder op gemene poelen sloeg. (M10,47)

-Wijk-

Een groot aantal gaat terug op latijns -vicus-, dat in het Duits-Nederlandse noorden al in oude tijden werd overgenomen en waaruit bv. het middelnederlandse -wijk- ontstond. -Vicus- betekent 'landgoed, boerenhoeve, stadswijk. Het woord is met andere Gallisch-Latijnse woorden via de zuidelijke Nederlanden en de Rijn naar het noorden en Neder-Duitsland verspreid. Het oorspronkelijk mannelijk geslacht bleef in Zuid-Nederland behouden, maar elders onzijdig of vrouwelijk. (BachOrtsn2,355) In Noord-Nederland bestaat voor -wijk- ook de betekenis 'zijkanaal, gracht, moeras'. Dit vooral ook in Westfalen. (BachOrtsn2,356) Wij twijfelen er niet aan dat de Nederlandse en Nederduitse namen op -wijk (Vreeswijk, Brunswijk = Brunswik = Braunschweig) voor een deel teruggaan op het latijnse -vicus-, dat bij ons al in oude tijden is binnengedrongen. (BachOrtsn2,485) Ook -wijk- uit latijns -vicus- kon 'straat' betekenen. (S3,53) -Vicus- = plaats die bewoond is, maar niet versterkt, en losjes bebouwd. (Carnoy,519)

-wic- mogelijk uit germaans *-wiga- = strijd, oorlog. (Carnoy,750)

-Wijk- vaak plattelandsnederzetting langs een weg of route of een secundaire uitbouw van een nederzetting. (PWB,23) Oudgerm. -wih- = heilig, bv. in Wychen/Wijchen en Wychmaal dat in 1107 Wic-male heette. Oudgerm -wig- bete-

kende 'strijd'. (DeVries)

-Vigi- = verschansing (vBerkel/Sampl. bij lemma Wijchen)

Tongeren/B XIII -circa Wyc-; 1513 -boven wyck- (U1,78)

Beromünster 1310: "...in agris sabbatizantibus [rustende akkers], qui vulgo dicuntur brachaker". Hierop kan de pachter -wiken- ("vicia seu grano qui dicitur vulgariter wiken" [= wikke = peulvrucht]) aanplanten. (Bader3,96)

-Wijk-namen lijken in het algemeen te stammen uit de tijd van de eerste uitbreiding van de primaire nederzetting. (T3,213) -Vinkwijk- uit vóór 1346, -Klein Vinkwijk- in 1246 'Vincvic'. (T3,235)

Wijk-namen worden vooral geassocieerd met de periode van grote expansie van het woonareaal die aan het eind van de Vroege Middeleeuwen inzet. Het is goed mogelijk, dat aan de term wijk een bepaalde juridische status was verbonden (een bepaalde vrijdom bijvoorbeeld). Zo komt ook diverse malen als eerste lid gunne- voor, en dat verwijst waarschijnlijk naar een verleende vergunning voor een ontginning alsook (afgesleten vormen van) vriling- en soms ook laat-, verwijzend naar personen die vrijheid hebben verkregen in het kader van een ontginning. (terLaak 33/34)

Er is veel naamkundige literatuur over herkomst en betekenis van het toponymische element wík. Lange tijd is men ervan uitgegaan dat wík een oude ontlening is van het Latijnse vicus. In 1976 verscheen een uitgebreide studie van Leopold Schütte gewijd aan dit toponymisch element (Wík – eine Siedlungsbezeichnung in historischen und sprachlichen Bezügen) waarin argumenten worden aangevoerd tegen deze ontlening. Het element is onlangs opnieuw ter sprake gebracht in een studie van de hand van J. van Loon (De ontstaansgeschiedenis van het begrip 'Stad', blz. 147 - 170, Gent, Kon. Academie voor Ned. Taal- en Letterkunde, 2000). In navolging van Schütte wordt wík niet als ontlening uit lat. vicus gezien, maar als een Germaans woord, dat dezelfde basis heeft als nl. wijken. De door hem voorgestelde betekenisontwikkeling gaat uit van een oorspronkelijke betekenis 'wijkplaats, schuilplaats, plaats waar men zich in veiligheid kan brengen'. Dicht bij die betekenis liggen dan Oudengelse vermeldingen van composita als sceapwic, feohwic (schuilhut ('temporary shelter') voor schapen, vee) en wike als benaming voor een 'kamp' in een Oudengelse bijbelvertaling, en ook het Oudengelse ww. wícian 'een kamp opslaan'. Later was een wík een plek waar een bepaalde immuniteitsstatus gold. Dit kan het geval zijn geweest bij de Noordgermaanse wíke, zeeinham waar een nederzetting was gevestigd, en ook in Westgermaanse wík-toponiemen.

In Drente en elders in Oost-Gelderland en Overijssel betreft het namen van 'subbuurschappen' (voorbeeld: Veldwijk, Leuke (< Lowík), vaak ook Noord-, Zuid-, Ooster- en Westerwijk) en boerderijnamen. Mogelijk is er bij veel van deze namen sprake van een min of meer geplande ontginning. (terLaak,135)

-Wijn-

Middelnederlands -wine- = weide. In België in Winingen. (Carnoy,756) In oosten van het land voorkomend -winne- = oudhoogduits -winna/winni- = weide. Winneveld /B 1149 Weineuelt. (De Vries)

-Wijngaard-

Zeer verspreide plaatsbenaming, wijzend op de hier vroeger algemeen beoefende druivenkweek. (B11,121) [Dus niet per se wijzend op wijnbouw!! Volgens Wolters Ned.-Lat. Wdb. 1958 gebruikte Plinius -vinum- niet alleen voor 'wijn' maar ook metonymisch voor 'druif']

-Wit-

Kan verband houden met -witte vrouwen-.(B16,182) [vgl. -lodder-, -nekker-]

-Wodan-

in: Godesberg, maar ook in Woensdrecht, Woensel (BachOrtsn1,363)

-Wolf-

In enkele plaatsnamen kan vlgs. Van Loey -wolf- betekenen: draaikuil in het water. (H1,108) Verder zijn er gevallen

waarin in het woord-wolf(s)- als bestanddeel van plaatsnamen zeker niets anders dan een persoonsnaam moet worden gezien. (H1,109) De herhaalde vermeldingen van wolf-toponiemen in beschrijvingen van grensfbakeningen lieten vermoeden dat er wellicht een verband bestaat tussen de naam en de grensligging van de plaats. (H1,112) Volgens Goris worden wolf-namen gedragen door plaatsen die "laatst gelegen" zijn, op het uiteinde, het achterste. (H1,114) Voor iemand die buiten de maatschappij werd gesloten [misdadiger, voortvluchtige] bleef er maar één uitkomst over: zijn toevlucht nemen in het woud of in oorden, die helemaal buiten de verkeersgemeenschap van de mens lagen. (H1,118) We menen wel te mogen aannemen dat de naam van de -wolf- of de -warg- aldus ook verbonden werd met de plaats, waar het leven van zulke misdadigers meestal een einde nam of met het tuig, dat dit tenslotte veroorzaakte, nl. de galg of het rad. (H1,119)

Vlgs. Wartena werd nog niet zo lang geleden het landschap van Noordwest-Europa gekenmerkt door een netwerk van hagen, houtwallen, singels, aarden walletjes en stapelmuurtjes. Op die manier werden eigendomsgrenzen gemarkeerd, veeweiden omheind en wild uit het akkerland geweerd. Daarnaast hadden hagen en wallen belangrijke functies als leveranciers van brandhout, geriefhout, eikeschors voor de leerlooierij en bramen. Schr. trekt hieruit de conclusie dat uit literatuur en archieven blijkt dat zulke hagen vaak door wolven als schuilplaatsen werden gekozen. (S7,89) Bij Wolf-toponiemen waarvan het tweede lid een aspect van het landschap vertegenwoordigt, dat niet primair op menselijk ingrijpen duidt, lijkt een diernaam voor de hand te liggen. Tot die groep behoren o.a. Wolfsven bij Well, Wolfsberg bij Echt, enz. (Niet Wolfsven bij Mierlo, daar < 1386 Wolfartsvenne.) (S7,92) [Dus ook Wolfsberg in Deurne en Astent(?)]

Wolven komen [1776] met enige regelmaat voor, meestal in strenge winters wanneer ze over het ijs van de rivieren uit Duitsland komen. (H4,18)

-Zil/Zijl-

< Germaans *-siljo- < *-sihila- >Nederlands -zijl- = beek, kanaal. (Carnoy,627) Zielenberg(B) < Zilleberg < -zille- = modderige weide. Ook: -zille- = perceel, ontstaan uit ontginning. (Carnoy,773) Zillebeke(B) < *-sila- = waterloop. (Carnoy,774)

-Zille/Sille-

Vierde deel van een bunder. (V3,25)

In Deurne is een zil geen vaste oppervlaktemaat, maar wel een (aan)deel of (aan)part van een grote geheel van iets (beemd, akker weide etc.). Als bijv. 3 personen gerechtigd zijn op een camp, dan heeft eenieder 1 zil en is het totaal 3 zillen. Men kan de vermelding tegengekomen: 1 zil van 4 zillen, maar ook 1 zil van 8 zillen groot. Daarmede is een zil als (aan)deel een onbepaalde oppervlakte, maar zelf geen vaste oppervlakte. (Mail van L. Boeijens, 21-8-2013)

-Zoei-

Soort waterlaat, goot, afvoer. (SchfWn,230)

-Zouw-

Betekent 'niet bestendige waterloop, smalle sloot, doorgaans gegraven tot het afvoeren van het overtollige water (Bach Ortsn1,285); In het Brabants dialect is -zouw- = sloot.

Het ohd. -sou- betekent sap. De wortel *-souos- is bewaard gebleven in riviernamen als Save = zijrivier van de Donau, Save = zijrivier van de Garonne, Seve = zijrivier van de Elbe, enz. (Kr5,50)

Middelnederlands -souw- = goot, kanaal, geul, greppel (Carnoy,778); Membruggen/B 1385 -int Boenrevelt ante grote souwe- (U1,47); Millen/B 1385 -boven Rekerzouwe- (U1,49); Overrepen/B 1272 -de Zue- en -de Sue- en -de Su- (U1,54); Sint-Huibrechts-Hern/B 1585 -aqueductus Zuwe- (U1,67); Vliermaal/B 1385 -over de Sau- (U1,84); Vlijtingen-en-Hees/B 1526 -die Zuwe van elch- en -over die Zuy- en -op die vlietinge Sow- (U1,87); Vroenhoven/B 1526 -prope dye Zoe- (U1,88); Bocholt/B 1708 -een zouwe ofte hulde- (M7,26);

[Terug te vinden in Soe-loop: uit de Peel komende toevoerbeek van de Astense Aa in Liessel]

-Zwaan-

= open waterput-, gewone en zeer verspreide naam van oude brouwerijen. Vgl. 1727 -in den Swaenputte- in Meer-velt/B. (L17,17)

-Zwijn-

< (?) -zwin- = kreek, bij eb droogvallend. (De Vries).

Middelnederlands -swin- = vaargeul, kreek, brede riviermond. (Carnoy,780) [slaat niet altijd op nabijheid van zee, want Van Dale: kreek = klein, smal stilstaand water, dikwijls inham van zee]

Trage waterloop. (SchfWn,215)

Germ. -swaina- = 'herder, knecht' [= zwijnenhoeder?](GyssTW,903)